

גיליון מקיף לבירורי הלכה ומנהג אליבא דהלכתא

גיליון מס' 8
סיון תשס"ז

בעניין איסור ערוה וצואה בקר"ש
עוש"ע ומשנ"ב או"ח
סימנים ע"ג - ע"ט

גיליון רשת כוללי הערב "אליבא דהלכתא" שעל ידי ישיבת "חברת אהבת שלום" רמת בית שמש, ביתר עילית, אלעד, מודיעין עילית, רמות, בית וגן, רוממה, תל ציון, נוה יעקב, רמת שלמה,

בגיליון:

בירור הלכה

בירורי הלכות אליבא דהלכתא

הוראת הלכה

שאלות אקטואליות
ובירורי הלכות

עיון הלכה

פלפולים וחקירות בהלכה

תשובות ופסקים

בירור דעת גדולי הפוסקים
וחידושיהם

פניני הלכה

ליקוט פנינים בהלכה

ושו"ת משולחן

הגר"ח הנייבסקי שליט"א

המנהג וטעמו

בירור שרשי מנהגים
ועמתייהם

האיר המזרח

מראי מקומות בפסקי

רבנותיו הספרדים זיע"א

מדרש הלכה

המדרש והאגדה בהלכה

גדולי ההלכה

תולדות גדולי ההלכה

חקר הלכה

מחקר בשרשי

המנהגים ותקנתם

גנזי הלכה

גנזות בהלכה

מכת"י גדולי הפוסקים ז"ל

עוד יוסף חי

בירור וליבון במשנתו

של מרן ה"בן איש חי"

הערות והארות

הערותיהם של

אברכי רובני הכוללים

ביני עמודי

עיונים בהלכה מחכמי ורבני

בית המדרש "אהבת שלום"

לאמתה של הלכה

בירורי ענינים ומקורות

בכתבי האר"י ז"ל

מאת הגר"מ הלל שליט"א

הרה"ג מרדכי קרליבך שליט"א

רו"ח תורת רפאל - "אהבת שלום"

בהחובה להעיר את הישן לקיים מצות קר"ש ושאר מצוות ואם ישן מיקרי בר חיובא

אלא הוא פסול לעבודה.
הלא מעתה נראה, דאמנם מדין ערבות אין זו צריך להקיץ את הכהן, כיון שאין הזר שייך בפרשת טומאת כהן, מ"מ מחויב להקיץ את הכהן מחמת לתא דמצות וקדשתו, שנצטוו בזה כל אחד מישראל לקדש את הכהן במצות הכהונה, ובכללה להקיצו לקדשו להכינו לקדושתו, ומעתה יו"ד בטעם מה דבטומאה דרבנן אי"צ להקיץ את הכהן, דטומאה דרבנן אינה מחללת קדושת הכהן, דעיקרה רק איסור גברא דכהן, ויז"ל. ומעתה ניחא שיטת השו"ע דצריך להקיצו לקריאת כל ג פרישות, הגם שחיוכם מדרבנן, דהוא מדין ערבות דתאמר אף במצוות דרבנן [כבד משיר הגל"ח]

אם ישן כשטוה א. להקריב עליו קרבן ב. להקיצו לקיים מצוה ג. קנינים וגיוושין
ובסנהדרין מז. איתא דבר מחדש, אמר ר"א אמר ר' יוחנן אכל חלב והפריש קרבן ונשתטה וחזר ונשתפה הואיל ונדהא ידחה, ופרש"י [ד"ה האילן] וז"ל, שטוה לאו בר כפרה הוא דיקריב אותו לרצונו כתב, עוד אמרו שם, דסלקא דעתך דממילא קא דחי אימא כישן דמי ואין זה דחוי קמ"ל דמה שנעשה שטוה היו דחוי, ומשמעות הסוגיא היא דכשהוא ישן באמת א"א להקריב עבורו, ואך הדקרבן לא נפסל מדין דחיוי. ובתוס' שם [ד"ה אימא] וז"ל, אימא כישן דמי, לאו לגמרי כישן דישן חזי אפי' בשעה שהוא קיים, ולא חיישינן שמא ישן בשעת הקרבה, אלא כלומר כישן דמי, דאפי' דלא הוי חזי אין ראוי להיות דחוי וכו', אכן משמעות לשון שר"י דהש"ס מוכיח ממה שאחר שניעור משנתו מקריבין קרבנו ואינו נדחה, משמע דכשהוא ישן אין מקריבין. ומפורש כן ברבינו יונה בסנהדרין שם וז"ל איכא דבעי [שהקטן], והיכא תיסק אדעתיה למיזר הכי, והרי בישן אפילו בשעה שהוא ישן מקריבין קרבנות, משא"כ בשטוה דבשעה שהוא שטוה אין קרבנו קרבן, ומייתו ראיא לן'שן שקרבנו קרב מדאורייתא מפרק השולח חטאת מקריבין אותה בחזקת שהוא קיים, ואמאי ליחוש שמא ישן הוא. והא לא קשיא, דאיכא לאוקומא בשעה שאין דרך בני אדם לישן, נע"ל.

[אמנם עיון בבי"א אה"ע סי' קל"ח שכתב דאף אם נימא הדישן נידון כמי שאינו בר דעת מ"מ שלחיו דחאי יכול לגרש אשה, שאל"כ לא היה לנו להכשיר שליח בקבלה אלא אם כן ידענו שהיה עושה בשעת קבלתו והגט ואם אין הבעל במקום האשה הוא רבי שאי אפשר לעמוד עליו וסתם שליח בקבל כשארן הבעל במקום האשה הוא צריך, ובהדיא תנן [גיטין סה] וכו', ומפורש לדבריו דה"נ אפשר להקריב קרבנו של ישן].

ובאמבואה דספרי בפרשת קרח [פ"ה ס"ג] הביא כן בשם התוס' שאנץ בסנהדרין שם וז"ל, דמכאן משמע דאסור להקריב על אדם בשעה שהוא ישן, דלא הוי כבר דעת וכו' ע"ד, [ולא ידעתי אם הוא הנזקק לשון].

ובגיוסין ע: במבאר דשליח יכול ליתן הגט אף בשעה שהמשלח ישן, ואם נעשה שטוה אין שליח יכול ליתנו, ואם אחזו קורדייקוס [שצריך רפואה אלא שרפאותו בידיו] נחלקו ר' יוחנן ור"ל דבינו, דדעת ר"ל דזינו כישן והשליח יכול ליתן את הגט, דאינו דומה לשטוה שאין רפואתו בידיו, דדעת ר' יוחנן שדיוני כדין השוטת, דמה לישן שכן אין מחוסר מעשה תאמר בזה שאחזו קורדייקוס שהוא מחוסר מעשה רפואה.
הלא במבאר מזה לכאורה דין הישן אינו כדין השוטת, והוא לכאורה דלא כדעת רבינו יונה והתוס' שאנץ הדישן כשטוה שאין מקריבין עליהם קרבן, אכן עיון במל"מ פ"ב גירושיו הט"ו בשם הגט פשוט דאף בשטוה אינו פסול אלא מדרבנן, וא"כ י"ל דישן כשטוה, ועדיין צ"ע. דבעדיו ישן מראה יכול השליח לגרש, ולמה לענין קרבן אין מקריבין קרבן בעדיו ישן, וכי מי גרע מגירושין ושאר חלויות דמהני בעדיו ישן.

[והגרע"א תניינא תשובה פ"ג תב דפמלת דפשיטא היא דהמזהר לישן קנה, ואילו המזהר לשטה שעתיד לבקרא אחרת רק כמו קטן, ובראש"י גיטין פ"ו סי' א' בסופו נוסתפק בזה בדיו השוטת שעתיד להקריא בלא שום מעשה, אם דיו כישן או כשטוה, אם פירא חזין מכל זה הדישן אין דיו כדיו השוטת].

והנראה, דהנה לענין גט סגי לן בדעת השליח לגרש את האשה, דמעשה השליח דעתו עומד לו למשלח, ואך דאם הבעל המשלח נעשה שטוה הרי פקע מיניה מהבעל תורת יבר כריתות, וכיון שהבעל אינו בר גירושין אף ע"י שליח אינו יכול לגרש, וא"כ כ"ז דוקא אם נשתטה, אך אם נרדם בזה דחאי לא פקע מיניה שם יבר כריתות, ואך דאינו יכול לגרש בעדיו ישן דאין כאן מעשה גירושין, ובהו שפיר סגי לן במעשה השליח, [ואמנם יש להעיר מדברי החוס בגיטין כב: כד"ה והאן דהטעם דשטוה כשר לכתיבת הגט כיון דאם שפתה ראוי מהשתא בר כריתות הוא וע"פ].

משא"כ לענין קרבן דכתיב יקריב אותו 'לרצונו לפני ה', הרי אין שום הלכה שיהא המקריב יבר קרבן, והתם ע"כ דין הוא בגוף ההקריבה עצמה שתהא לרצונו של המקריב, ובהו כל שאינו לרצונו בשעת ההקריבה אינו עולה עבורו, ואף שאין המשלח צריך לידע בשעה שהכהן עומד ומקריב, התם הוא לפי שעצם מסירת הקרבן להקריבה הו"ל כאילו עומד הוא ומקריב לרצונו, אך כאן שמופקע מכלל דעת אין קרבנו עולה לו.

ואשר בזה הוא שנחלקו הראשונים בדין הישן, דדעת התוס' דישן חשיב בר דעת, ואף שאין מעשה שלו מעשה, היינו משום שאינו נעשה מכח דעת שלו, אך מ"מ הגברא בעצמו בר דעת הוא. ואילו דעת רבינו יונה והתוס' שאנץ דאף הישן אינו בר דעת כלל, דמה שאין מעשה שלו מעשה אינו דין בהמעשה בלבד, אלא הגברא אינו בר דעת, וממילא אינו קרבנו עולה לו, ואף דעיינן נקרא בר כריתות וכדומה, מ"מ בר דעת אינו. ושוב חזרו לזון במה שנכתבאר לעיל בדיו הישן בחיובא דמצוות, דנתבאר דחיבין להקיץ את הישן לקיים מצוותיו, ואילו לענין הקרבת קרבן ולענין צירוף למנין במבאר הדישן נידון כמי שאינו בר דעת, וז"ל דבשעה שהוא ישן הרי הוא מופקע מכלל דעת, מ"מ אינו מופקע מן המצוות כיון שעתיד להתעורר בלא שום מעשה, ולכן כבר מעתה מוטל על כולם מדין ערבות לראוה להקיצו ולקיים המצוה, ויז"ע.

והרה"ג יהודה הלל שליט"א האריך בקובץ מקבציאל גליון [ג' ע"ו] בענין ישן ושטוה ביבום, דהנה רש"י יבמות דכ' די דישן שיתכא לא קנה לפי דאינו בר דעת, ותתמהו בתוס' דהלא קטן אינו בר דעת ולולא קרא דנתנמשא אין קונה, [דעת רש"י בקידושין יט. דקטן קונה], ותרץ עפ"ד הרשב"ם [מבאר בפירושו הקדמונים] דישן חשיב כמת ממש, וישיב דכיון דאשה הקנו לו מן השמיים אינו צריך דעת במעשה היתום, אך ישן גרע שדיונו כמת, ולכן אין כאן 'זוכה' במה שהקנו לו משמים, [ואמנם לענין זכיה מצויו להיפוך, דנחלקו הראשונים אם אפשר לזכות למת, ע"י מתנה אפרים זכיה לא ר'קוב"ש פ"ב תס"ב ואילו בקטן אי אפשר לזכות לו מדאורייתא, ע"י מ"מ סא, ועתוס' כתובות יא].

חוץ לסוכה [מפני הגשמים], אך אם נרדם חוץ לסוכה שפיר י"ל דאי"צ להקיצו, ובדבר אליהו שם הביא מש"כ בשו"ע סי' נ"ה סי"ו שהאומר קדיש בעשרה ואחד מהן ישן הרי הוא מצטרף לעשרה, והט"ז סק"ד נחלק על השו"ע, ובפרי חדש שם העלה הדישן אין מצטרף למנין, והוסף וז"ל, וכ"ש למה שכתב הבי"א אה"ע סי' קל"ח בשם הרא"ש דן'שנא ליה בה דעת כלל וגרעה מחרשת, הרי הדישן נידון כמי שאינו בר דעת כלל, וא"כ נידון כאינו בר מצוות.

להקיץ אדם משנתו לקיים מצוות דרבנן ובפרשה שניה דקר"ש שהוא מדרבנן
הובא לעיל מש"כ המהר"ל, שכהן הישן בבית שיש שם מת צריך להקיצו, ואע"ג דלא ידע מ"מ איסור עביד בשוגג, ואע"ג דאינו מעשה, איסורא איכא, ואחריני דידעי מצווין להפרישו, וכן פסק הרמ"א ביו"ד סי' שפ"ב סי"א וז"ל כהן שהוא ישן ומת עמו באוהל, צריכין להקיצו ולהגיד לו כדי שיצא.
ובש"ך שם סק"ג כתב על דבריו וז"ל, ס"ל אע"ג דאינו מעשה וכו' ואין לזקון עליו, איסור דאורייתא מיהא איכא, ולפ"ז משמע דבאיסורא דרבנן אי"צ להקיצו, וא"כ למ"ש בסמוך דהיכא דאינו באהל עצמו רק בבית הסמוך לה ליכא אלא איסורא [והרבנן] אי"צ להקיצו וכו', ועיין לקמן סי' שע"ג ס"ק א, עכ"ל, וכ"ה בבאר היטב או"ח סי' קכ"ו סק"ה דכהן המתפלל במקום שיש טומאה דרבנן אי"צ להודיעו לפורש.
ובפלגי מים שם העיר, דהלא דעת הרבה אחרונים דחובת קריאת כל הפרשה [חוץ מפסוק ראשון] אינה אלא מדרבנן, וא"כ למה צריך להעירו משנתו, והרי בש"ך ובבאר היטב מביאר דבכל איסור דרבנן אין מעירים אותו משנתו, וכן צ"ע אשר"ע הרב סי' ס"ה דרק פסוק א' מדאורייתא, וצ"ע.

ודן שם עפ"י דברי הגל"ח בברכות מת. דאין דין ערבות על מצוה דרבנן, וכיון דכל החיוב להקיץ את הישן משנתו כדי שלא יעבור איסור הוא מדין ערבות, לכן במצוה דרבנן אין צריך להקיצו, ועי"ש.
אכן מדברי הפוסקים נראה דיש דין ערבות אף במצוות דרבנן, ואף בברכות דרבנן, באופן דמעתה באמת צ"ע עיקר שיטת המהר"ל והש"ך דאין צריך להקיץ חבירו כהן לכל יעבור איסור דרבנן דטומאת מת, וצ"ע.
והנראה בזה, דמאחר דמדון ערבות הוא דאתנין עלה, הרי דכל ישראל אינם ערבים על כהנים, כי לא קיבלו ישראל ערבות אלא במידי שהם מצווים, וא"כ מאחר דישראל אינם מצווין במצות טומאת כהן, ממילא אין בזה דין ערבות להקיץ את הכהן ישן לכל יטמא עצמו, והוו שכתבו הפוסקים דאין צריך להקיץ את הכהן שנרדם, [אלא דלפ"י נמצא דכהן צריך להקיצו, לדעת הפוסקים [ז"ל כהנצל"ח] דכהן בכלל ערבות].

[ויסוד להו מדברי הגר"ח סי' ז' שהביא דברי הרא"ש בברכות דנשים אינם בכלל ערבות ופירש הדגול מרבבה סי' נר"א דאין דין ערבות בנשים כלל, ולפ"ז העלה דאיש שכבר התפלל א"י' להוציא את האשה בקדושה היום אם היא לא התפללה, והגרע"א דחה דכוונת הרא"ש דבמצות ברהמ"ז דאשה פטורה אין דין ערבות להוציא את האנשים, הא מיהא נמצא דישראלים במצוות כהונה אין דין ערבות, והוא מחושר].
ובב"מ : איתא דכהן דאמר לו לישראל קדיש לי אשה גרושה אין השליח נידון כבר חיובא, וכתבו בתוס' [ד"ה דאמר] וא"ת אפילו אמר לכהן נגמי, ויש לומר, דכהן מקרי בר חיובא הוואיל ואם מקדשה לעצמו חיוב, אבל יספיר חושבי בר חיובא, אך עורר שמקדשה לכהן, כיון דאי מקדשה לעצמו לא מייחבי לא מקרי בר חיובא, אכן הרמב"ן והריטב"א שם ס"ל דאף כהן אינו כבר חיובא לקדש הגרושה עבור חבירו כהן.

וגאב"ד דפוניבז בקונטרס אהל מרדכי [ע קצ"ה] ביאר שיטת התוס'; דבלאו דלפני עוור איכא תרת, דחא מהלכות המצוה עצמה שלא יכשיל את חבירו, ושנית איסור גברא לכל יכשיל חבירו כשם שאסור להכשילו בעצה רעה, ומעתה כהן שהוא עצמו מזהר בקידושי גרושה, ה"נ מזהר לכל יכשיל חבירו כהן, ושפיר חושבי בר חיובא, אך ישראל אינו מזהר, ורק דאסור להכשילו כמו בעצה רעה, משום זה לא חישב כבר חיובא.
אכן למשנ"י, נראה בבאיור דברי התוס' באופן פשוט יותר, דכהן נחשב בר חיובא משום חיובא דערבות, אבל זו אינו בכלל ערבות במצוות כהונה, [ואם משום וקדשתו דאין חוץ לכלל מצוות כהונה כאחד].

ואמנם לפ"י יקשה דא"כ אף במקום שהכהן נטמא בטומאה דאורייתא מן הדין שלא יהא צריך להקיצו, דכיון דכל חיובו רק מדין ערבות א"כ זו שאינו מחויב בפרשת טומאת כהן אין בו ערבות כלל, וצ"ע.

והנראה לחדש בזה, עפ"י מה שהביא בחידושי ר"ש כתובות סי' ז"ד [ד"ה ועיין] דבר נפלא מאד לבאר סוגיא דייבמות שם דלענין איסורי כהונה לא מהני ברי לי דכהן, דהוא לפי דכל מה שאדם נאמן לומר ברי לי באיסורים, היינו משום דכל האיסורים יתנו לו לאדם כחיובים שבינו לקונו, [ותוס' ב"ג א' ד"ה מהן], וממילא כל מה שנוגע לאיסורים דידיה הרי כל שברי לי אין אנו מונעים אותו אף שאין ההיתר ידוע לידיו.
ואשר חלקו בזה איסורי כהונה, דמשלב מה שהכהן עצמו מזהר עליהן, הרי דיש לדיין מצוה וקדשתו, ואמרו ביבמות שם שנצטוונו לקדש את הכהן מאיסורי כהונה, וכן הוא לשון הר"מ פ"ד כלה"מ ה"א מצות עשה היא להבדיל הכהנים ולקדשם ולהכינם לקרבן, וכ"ה לשון החינוך מצוה רס"ט, ומאחר שיש מצוה על כל ישראל לקדש את הכהנים ולמנעם מאיסורי כהונה, הרי שאין ברי לי דכהן מהני כלפי מצוה דידן.
והוא מבואר היטב עפ"י כמה הנחות מחודשות בענין זה, דהנה ברי"מ בפ"ד כלי המקדש ה"א תב מצות עשה היא להבדיל הכהנים ולקדשם ולהכינם לקרבן שנתאמר וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב, וכתב הב"ח ביו"ד סי' כ"ח [ד"ה מהן] דמצות וקדשתו מדאורייתא הוא להכינו לקרבן, וחובת הכבוד [ב"ח נט] היא רק מדרבנן ע"ד, וההפרישה מאיסורי כהונה [בהאיה דייבמות שם] בכלל מצוה זו.

והנראה בזה, דהנה בחת"ס ח"ו לקוטים סי' י"ב חידש בשם תשובת הרא"ם סי' נ"ט, דכהן שנוטא נשים בעבירה נפסל לכל קדושת כהונה, ופסול לזקון ולעבודה, דכתיב וקדשתו ודרשינן ביבמות שם דפנו [תקנן] דבי"ד יקדשוהו על כרחו אם נשא נשים האסורות לו, ש"מ דכ"ז שלא כפורו אינו מקדש, ואף שעבודתו אינה מחוללת [כדן כל הלן], מ"מ לכתחילה פסול לעבודה, עכ"ל, ועיין בדובב מישרים ח"ב סי' מ"ה שהאריך.

ויסוד הדברים מבוארים בדברי הר"מ בפיה"מ סוטה כג. על מה דתנן שם שכהן אינו מתחלל, וז"ל, שאינו נעשה חלל לעולם וכו' וכל זמן שהוא עמה הוא פסול לעבודה וכו', ולשון ספרא להלחלו בזמן שהוא נוהג מנהג זה הרי הוא חולין, עכ"ל, וכתב בצ"פ מהדו"ת [ע' 44] דמבואר מדברי הר"מ דיסוד פסולו לעבודה אינו משום קנס בעלמא,

בשו"ע סי' ס"ג כתב, דמי שישן צריך להקיצו לקיים מצות עשה דקר"ש, ויש לחקור בדין הישן שעובר במצות עשה, אם הכל מצווין עליו להקיצו, מדינא דהוכח תוכיה, או מדינא דערבות שנצטוו כל אחד מישראל לדאוג על מצוותיו של חבירו, או דנימא דהישן אינו בר חיובא במצוות כלל, דוגמת מי שנשתטה, דאין חיוב על כל אחד לרפאותו כדי שיקיים המצוות, כי בשעה שהוא שטוה הרי הוא מופקע ופטור מן המצוות.

ויש להוסיף, דהנה בעונג יו"ט סי' קנ"ג הביא דברי הר"מ בפ"ט עדות ה"ט דשטוה לדבר אחד [כגון מי שבשעה מסוימת קופץ בדרך שטות] דינו כשטוה, וכתב בעונג יו"ט דאף שהוא פקח גדול מ"מ דין הוא דכל ששם שטוה עליו פסול לעדות ופטור מן המצוות, ובשורת צפנת פענח מס"י ק"ג ואילך עד סי' ק"ז האריך בזה בדברים נפלאים דדינא הוא דאף שפיקח הוא בשאר דברים שם שטוה עליו, הרי דשטוה אית ליה פטור והפקעה מן המצוות, אף שהוא שטוה רק לדב"א.

[ובכבוותא מה: איתא דחרש וטוה אינם מחללים עבודה, ובשורת רע"א מהדו"ת סי' ס"ד הקשה היאך תהא עבודתו כשרה, הרי מעשה השטוה כמעשה המתעסק, ובאחיזו ח"ב סי' ד סק"ד תירץ דמתעסק פוסל רק בשטוה ולא בשאר עבודות, והחזיק סי' כ סק"א נחלק עליו, ובאחיזו ח"ב סי' כ"ב השיב לו עי"ש, ונראה ליישב עפ"י דר"מ הג"ל דנפ"מ בשטוה לדב"א, דאין מעשיו כמתעסק כלל, ועכ"ז שם שטוה עליו].

ושוב חזרו לדון בישן, אם שם שטוה עליו או לא, ובפשוטו מהך דינא שכתב בשו"ע שצריך להקיץ את הישן לקרוא קר"ש, מוכרח שהוא מחויב במצוות, ואך דהוא פטור כיון שהוא מעין אונס, אך אחר שיוכל להקיצו חיוב על כך מדין ערבות, וראיתו בפלגי מים סי' ס"ג שהאריך ועזרני הרבה, ובתוך הדברים הבאתי מדבריו. ותחילה אכתוב קצת בגדיו חיוב הכוחה וערבות, ואח"כ בגדו הישן.

הנה בפרשת נצבים נעשינו ערבים זה לזה, ובה נתייחב כל אחד עבור חבירו, הן במצוות הן לימנע מן העבירות, ומאידך נצטוונו להוכיח את זולתנו כשנראה שחטא, כדכתיב בפרשת קדושים הוכח תוכיה את עמיתך, וכבר חקרו בזה בגינת וורדים או"ח כלל ג' סי' ט"ו ובחקרי לב או"ח סי' מ"ח, עי"ש.

ולכאורה נראה, דחלק מצות תוכחה שיעיקרה מצות התוכחה, ואילו בדיון ערבות לא נאמר כלל חיוב להוכיח, ואף שאם לא יוכיח יענש בעבורו, ונפ"מ בזה אם בסוף לא עשה העבירה, דמצות תוכחה ביטל כיון שלא הוכיחו בשעתו כשהולך לחטוא, ואילו ערבות ליכא, דכל עיקר דין ערבות הוא שהוא ערב לקיום מצוותיו, ואם ההוא ביטל הרי הוא נענש על כך, והדברים פשוטים וברורים.

ויש להוסיף בזה דנפ"מ רבתא לדינא במצות תוכחה לענין הכאה, דבדיון תוכחה נתחדש דמותר לו לאדם להכות את חבירו, ואילו מדיון ערבות [ולא פרשת תוכחה], לא נאמר שום היתר להכות את חבירו, ואם לא הצליח למנעו את חבירו מעבירה, הרי דאינו ערב עליו כלל, [ואמנם בראי דאחר שנתחדש בפרשת תוכחה דיכול להכות את חבירו, מעתה הדר דינא דחיבי עליו מדיון ערבות אם לא עשה כן, והדברים ברורים].

והנה דעת הרא"ש בב"ק [ג' ס' יג] וביש"ש פ"ג סי' ט' דיכול כ"א להפריש חבירו מאיסורא ואף בהכאה, וכ"ה בשו"ע ח"ו"מ שם [במהד"מ סי' ג' ובמשכב שם], ובביאור הגר"א שם צינן מקור לזה מזה דערכין טז: [וברש"י [ד"ה יכול] שמוות להכות את חבירו להוכיחו למנעו ממדון לבו, [וה"ל ענין אים כונת הגר"א להוכיח מקרא שם או רק מהסוגיא]. ומעתה, מדיון תוכחה לכאורה חיוב להעיר את הישן שנמטל מ"ע, בפרט לפי דעת הגר"א דמדיון תוכחה יכול להכותו, הרי שבודאי יכול להקיצו משנתו. ברם מה שעליו לדון בזה הוא האם הישן מופקע מן המצוות, וכמשינ"ל לעיל, ואף גם זאת יש לעיין בזה, אם החובה להקיצו נלמד מדיון תוכחה, או מדיון ערבות, וכבר הובא לעיל מה שכתב בשו"ע שצריך להקיץ את הישן לקרוא קר"ש, דמוכרח שהיא הישן הבר מצוות ואמנם יש להעיר, דהלא דעת המרדכי דמותר ללבוש בגד בלא ציצית בשבת, דאנוס הוא להטייל חוטינן בשבת, הרי דאין איסור על האדם להכניס עצמו לאונס, דמה שהוא מביטל מצות עשה באונס אין בכך כלום, וא"כ למא צריך להקיץ את הישן, הרי הישן אנוס ומופקע מן החיוב, וכיון דהוא עצמו מופקע ממילא אין ערבות על אחרים לדאוג לחיובו שלו, וצ"ע, ודווקא לומר דמייירי דוקא ששכסב לישן אחר שהתחיל זמן קר"ש, אבל אם ישן מן הלילה אי"צ להקיצו, וצ"ע בזה.

ובשורת מהר"ל סי' ס"ה נשאל בדיון כהן שהוא ישן בבית שיש שם מת, אם יש להקיץ הכהן או לישא המת לבית אחר, והשיב המהר"ל וז"ל, צריך להקיצו, דאפילו לא עשה, שיהיה קעבר הכהן, ואע"ג דלא ידע מ"מ איסור עביד בשוגג, ואע"ג דאינו מעשה, איסורא איכא, ואחריני דידעי מצווין להפרישו, וכן פסק הרמ"א ביו"ד סי' שע"ב סי"א וז"ל, כהן שהוא ישן ומת עמו באוהל, צריכין להקיצו ולהגיד לו כדי שיצא.

ובדבר אליהו [נהר"א לזמנן זצ"ל] האריך בענין זה האם הישן נחשב כבר מצוה, והביא הא דאיתא ברי"ה כח: דהישן בשמיני לוקה, הרי דעובר בלאו בשעה שהוא ישן, [ואף דכוונת הש"ס לאיסור מלקות ולו מלקות ממש, דהלא ליכא התראה], והוסף דעיקר מצות שינה בסוכה תוכיח דהישן בר מצוות הוא, ועפ"י תב דהמוציא את חבירו כשהוא ישן בסוכה, הרי"ז מבטל חבירו ממצות עשה שמקיים בשניתו.

ובספרי הסוכה הביא בשם הגרש"ז איערבך זצ"ל, דמי שישן כבר אינו בר חיובא ופטור מן המצוות, ולפיכך יש לדון דמותר להוציא את הישן חוץ לסוכה, גם לפ"י מי שנרדם לאונסו חוץ לסוכה אין צריך להקיצו, משום דלא קעביד שום ביטול מצוה עכ"ז, והנה בדברי הר"ן בסוכה כט. מבואר דאם ידדו גשמים ונכנס לביתו ועלה עלות השחר, אין מקייצין אותו מפני שהוא מוטע, דדעת רבינו מנוח בדעת הר"מ דמקייצין אותו, הרי דלכ"ע הישן בר מצוות, וחיובין להקיצו, לא נחלקו אלא לענין סוכה משום שיש פטור מצטער, והגרש"ז"א שם הביא שכן דעת הבן אבן סי' פ' האזינו שהנרדם חוץ לסוכה חיבינן להקיצו.

ובהנחות הגאון ר' אלעזר משה הורוויץ הקשה במה דמבואר שם דאף מי שאינו מנמנם כלל יש חשש שמא ירדם, דא"כ היאך מותר לישב חוץ לסוכה בימי הסוכות, הא יש לחוש שמא ירדם, והוכיח מזה וז"ל, נראה מזה ראייה ברורה שאם ישן מעצמו אין שום חשש כלל, רק כששוכב לישן עכ"ז, ובשורת הג"ל הקשה למה באמת ליכא איסור לישן חוץ לסוכה כשאינו שוכב והולך לישן, ע"כ דס"ל דהישן אינו בר מצוה כלל.

אך נראה דכוונתו דעיקר מצות סוכה הוא לקבוע דיוורין בסוכה, ומעתה כל עיקר הדיוורין הוא עצם הליכתו לישן, ואילו גוף השינה עצמה אין בה קביעות דיוורין, ולכן לא איכפת לן אם ירדם שלא מרצונו חוץ לסוכה, כי אין בכך שום קביעת דיוורין חוץ לסוכה, ואף מדברי הר"ן הג"ל אין הכרח שלא כדבריו, דהרי הר"ן מייירי בהולך לישן

גליון זה יוצא לאור לעילוי נשמת הורי הגדיבים החשובים המסייעים והתומכים בהחזקת רשת הכוללים

הרה"ח ר' נחום יואל

ברה"ח חיים יעקב ע"ה

הלפרין

מגוע המהרש"ל ובעל סדר הדורות

גלב"ע בשם טוב

תשובות ופסקים

לשמעו קול זמר של אשה

בשרע' (אבן העזר סי כ"א סעי א') איתא: ואסור לשמוע קול ערוה.

וכן כתב במשנה ברורה (סי ע"ה ס"ק יז'): וזמר אשת איש וכן כל העריות לעולם אסור לשמוע, וכן פנויה שהיא נדה מכלל עריות היא, ובתולות דידן כולם בחזקת נדות הן משיגיע להן זמן וסת.

ועיון בס' עוז והדר לבושה (עמ' 438) לענין מזמזם ושירקה האם נכלל באיסור קול באשה.

ובצינן המצויות (ס"ק תרי"ב) כתב: נראה דקול זמרה של אשה גם אם הוא קול עבה כאיש אסור, ואף דליפנין מ"קלף ערב", מ"מ הוי ערוה ממתת שירתה ואסור, וקול וילא גם אם דק כקול אשה מותר דההיתר הוא רק כשאין ברירה, וכן בשו"ת או"ח נדברו (ח"ט סי י"ט) כתב: הרי אפילו כשאינו מכוון ולא חיישינן בזה להרהור, ובס"ק תרצ"א כתב: י"ע אם מסופק אם הוי קול איש או אשה האם מותר לו לשמוע הקול.

בשרע' הרב (סי ע"ה סעיף ו') כתב ואפילו קול זמר אם יכול לכוין לבו לתפלתו בענין שאינו שומעו ואינו

משים לב אליו מותר. משמע דאף לכתחילה מותר להתפלל במקום ששומעים קול זמר של אשה כשאינו מכוין ולא נוטן דעתו לשמוע.

אמנם במשנה ברורה (שם) כתב: ומ"מ אם הוא בדרך בין העכו"ם או בעיר והוא אנוס שאי אפשר לו למחות, כיון דלא מצינו דמקרי ערוה מדאורייתא מותר לקרות ולברך, דאם לא כן כיון שאנו שריון בין העכו"ם נתבטל מתורה ותפלה ועל זה נאמר עת לעשות לך הפיו תורתך, אף יתאמץ לבו לכוין להקדושה שהוא עוסק ולא יתן לבו לקול הזמר. וכתב בעדות משמיעות (סי מ"א) נדראה מהמ"ב דההיתר הוא רק כשאין ברירה, וכן בשו"ת או"ח נדברו (ח"ט סי י"ט) כתב: הרי אפילו כשאינו מכוון להשמיע לאזניו ואינו ערוה דאורייתא אפ"ה ההיתר רק משום עת לעשות, [וע"ע בכף החיים ס"ק כ"ו].

וכן שמעתי מהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א, הגאון בעל המשנה הלכות שליט"א והגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דרך בדיעבד יש להתיר לשמוע קול זמר של אשה כשאינו מכוין ולא נוטן דעתו לשמוע.

ומבאר בשו"ת אגרות משה (אור"ח ח"ד סי ט"ו אות ב') דאם שומע קול אשה אף דלית ליה הרהור על ידי ה פשוט דאסור מטעם שענין שיכיות ליהנות מהרהור ע"י זה עושה להחשיב ערוה, ואף שאם מצוי שהיה הרהור ע"י זה מ"מ כיון דאיכא מציאות שיעשה הרהור, עושה שיתחשב ערוה.

האם אומנין דתרי קאל לא משתמעין בקול באשה

באוצר הפוסקים (סי כ"א סעי א ס"ק ב אות ד) מובא בדחתן סופר (לא"ה) שער טהרת ידים סי ר"ד) מסתפק בקול זמר של איש ואשתו איש או מותר לשמוע, משום דהוי דתרי קאל דלא משתמעין, ואע"ג דאמרינן דהיכא דחביב יי"ב דעתיה ומשתמע אפילו בתרי, והכא איכא חביבותא לקול האשה, זה אינו, דכיון דאמרינן דתרי קאל לא משתמע ממילא לא שמע לקול האשה ולא אתי לדי חביבות דנימא דיהיב דעתיה, דדוקא כשמשמע קול אשה נתעורר להרהר בה, אבל כאן אדרבה דתרי קלי לא משתמע וליכא התחלה לחביבות.

וכן בשו"ת שרידי אש (ח"א סי ע"ד במהדורה החדשה) מביא בשם הגאון רבי עזריאל הילדסהיימר צ"ל והגאון רבי שמשון רפאל הירש צ"ל שהתירו בזמירות קודש לזמר יחד עם בנות, והטעם משום דתרי קאל לא משתמעין וכיון שמזמרים יחד אין חשש איסור.

אולם מובא שם באוצר הפוסקים דבבאר יהודה על החרדים כתב דברור דאסור עיי"ש, וכן ביוסף אומץ סי ה"ה) כתב: יש למחות נקביכות המשוררות אפילו זמירות דקול באשה ערוה אפילו כשהיא משוררת לבדה כל שכן כשזכרים משוררין עממן דהוי פריצות, ועיין בבן אבן חי (ש"א פרטב בא סעי י"ג).

וכן נקטו למעשה בשו"ת ציצ' אליעזר (ח"ד סי ז') שו"ת קנין תורה (ח"א סי פ"ה אות ב'), שו"ת שבט הלוי (ח"א סי קצ"ז אות ד'), חוט שני (הלכות צניעות עמ' רב), שו"ת משנה הלכות (מהדו"ת ח"א סי ר"ד), שו"ת אז נדברו (ח"א סי ע"א וז"א סי י"ט) ובדי השלחן (הלכות נדה סי קצ"ה ס"ק ק"ט) דאין היתר לשמוע קול זמר של כמה נשים יחד. וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א, וכן כתוב בשו"ת רבבות אפרים (ח"ב סי ק"ב) בשם מרן הגר"מ פינענשטיין זצוק"ל, ועיון באריכות בנידון זה בס' סוגה בשושנים (הלכות הרהקות פרק ט"ז סעי ו' ד ובהערות שם).

קול אשה שאין מכירה

דנו האחרונים הא דקול באשה ערוה האם זה דוקא במכירה או גם כשאין מכירה (ונ"מ גם לשמוע קול אשה שאינו מכירה בטמין), ועיון באוצר הפוסקים (שם אות ה). ויש לציין דאף בשו"ת בית שערים אור"ח סי ל"ג שכתב לון להקל באינו מכירה, למעשה כתב שם שמכוער הדבר ובעל נפש יזרז מזה. ועיון במש"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי י"ח) לחלק בין הקול יחיד מהמכונה [טמין] דבזה דן הבית שערים או שיוצא מפי האשה עצמה לענין השמיעה אפילו אינה מכירה. ולמעשה רוב פוסקי זמננו נקטו להחמיר בשומע קול אשה מבית אחר ואינו מכירה, וכן משמע במ"ב (סי ע"ה ס"ק י"ח) שכתב "ומ"מ אם הוא בדרך" דאסור קול דאשה בק"ש אף באינו מכירה, כ"כ בלהבין שמועות פר"ק רל"ח, וע"ע בשו"ת או"ח צ"צ (ח"ב פרק ו' סעי י"ג) שכתב שמועד לומר דברים שבקדושה כששומע קול זמר אשה שאינו מכירה כגון ששומע מבית אחר או ממטיפ עיי"ש.

לזמר במוסדות חינוך לבנות כשקולן נשמע לחוץ

כתב בא"ר (סי ע"ה ס"ה): כתב באר שבע ראוי ונכון לכל אשה כשרה ריאת ד' בין נשואה בין פנויה שלא תשמיע קול שיר בזמירות ולא בשום דבר בשום זמן כל זמן שיש עמה איש רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע כלל ועיקר, שאולי יבוא האיש וישומע לדי הרהור והרהורי עבירה קשה מעבירה כי צריכה לזירה לשמע כל ששעל בני אדם על ידי כדאמר ר' יוחנן למתן יראת חטא מבתולה, ואל תשיבני מדכתוב ותשר דבורה וברק בן אבינועם, דעל פי הדיבור שאני, וכן כתב בשער הציון (סי תקס" ס"ק כ"ה) אם יש אנשים אחרים בבית יש לזרז בשום קול באשה ערוה, ועיון בשו"ת שלמת חיים סי תשנ"ט-תשנ"ט).

וכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי קצ"ז אות ד): בענין קול באשה ערוה, דבר פשוט דאפילו משוררות הרבה נשים יחד איכא איסורא, והדברים פשוטים ותכתיבי רק להוציא מלב טועמים בזה, והמכשלה רבה הינה בבתי ספר והחרדים לדבר ד' שיוצא מכושול על דין להשכנים שמכשילין אותם בקול ערוה, ועריכים לבנות והנשים להנמיך קול ככל האפשר.

וכן כתב בשו"ת אז נדברו (ח"ט סוס"י י"ט): וכאן המקום לעורר מה שמתאספין בנות חרדיות למסיבת שבת או סתם מסיבה ומזמורין והקול נשמע למרחוק שיש לבטל את זה, וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דראוי לבנות הולמודת במוסדות לבנות וכדו לא לשיר כשקולן נשמע לעוברים ושבים בחוץ, אמנם אי אפשר למנוע מהם לשיר רק יבקש ויחד פעם אחת לא לשיר, ועיון בשו"ת אבני יספה (ח"ב סי ה').

ובתשובות הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א בסו"ס אשוי ישראל (אות ס"ו) נשאל האם יש להורות לבנות הולמודת במוסדות לבנות וכדומה שישו אשה לשיר שמע לעוברים ושבים בחוץ, או שיכולות לשיר כדרכן ואין למנוע מהן, והשיב: טוב לזרז אף שיש מקילין.

ובחוט שני (הלכות צניעות עמ' י"ב) כתב: והמתגורר סמוך לסמינר של בנות ששרות לפעמים לא שים לבו להם ואם מרגיש עצמו נזה מביא לדי הרהור אסור.

ובאשי ישראל (פרק ח"א סעי כ"ט) כתב בשם מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א דאין למנוע מבנות הולמודת במוסדות לבנות וכדומה לשיר, ואף באופן שקולן נשמע לעוברים ושבים, ועיין בלהבין שמועות (אות ר"ל) ובבירור הלכה (ח"א דף קפ"ח).

וכן שמעתי מהגאון בעל המשנה הלכות שליט"א דאי אפשר למנוע מהם לשיר ועל השומעים לזרז שלא לעבור שם או שיזרזו שלא לכוון ושלא ליתן דעתם לשמוע, ועיון מש"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"א סי כ"ז).

ולדעת המתירים קול באשה בתרי קלי ובאנו מכירה יש להתיר בשופי לבנות לשיר בבית הספר.

בנות הנוסעות לטיול לשיר בדרך

בתשובות מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל (בראש ספר הקטן והלכותי להרה"ר רבי ברוך רוקבסקי שליט"א) נשאל מרן זצוק"ל בזה"ל: יש לעורר דהנה כתב במ"ב סי ע"ה ס"ק י"ז דהבתולות משגיעע זמן וסתן הריחן בחזקת נדות, ובשו"ת חת"ס חו"מ סי ק"צ כתב דקול נדה פנויה הוי בכלל עריות עיי"ש, וע"י נראה דבנות שהגיעו לגיל י"א שנים (שבדרך כלל הוו זמן וסתן) יש להחמיר כשנוסעות באוטובוס לטיול וכדו, שימנעו מלשיר כיון שע"י שירתן הן מכשילות את הנדה, ולכאורה לא שייך לומר שהוא טורד ובעבודתו ואינו שומע ונהנה משירתן, שהרי הוא מאזין לדברים אחרים תוך כדי נסיעה ונהנה מזה, ובפרט כשעוצרים בחניה וכדו, (וזוהו רק בגדולות שבהם יש לחוש להרהור, אך בקטנות יש להקל).

והשיב מרן זצוק"ל: בשעה שהאוטו נעצר דאי אסור, ובשעה שנוסע אפשר להקל דטורד בעבכידתיה, ובהליכות בת ישראל (פרק ו' הערה ז) כתב בשם מרן זצוק"ל שמן הדין על בנות הנוסעות במהלך טיול באוטובוס, להמנע מלהכשיל את הנדה בשמיעת קול שירה שלהן, ולא שייך לומר שטורד בעבודתו ואינו שומע ונהנה משירתן, שהרי מאזין הוא גם לרדיו תוך כדי נסיעה, ולא בכל הדרך הוא מרוכו בנסיעתו, ובפרט כשעוצרים לחניה וכדומה, והוסף, שאולי לענין משאית או טיולית שהנדה יושב בתא נפרד וגם לא רואה אותן בשעה ששרות יש להקל.

ובאשי ישראל (פרק ח"א הערה צ"ה) כתב בשם מרן זצוק"ל שאין להקל גם בטיוילית שיש לנהג תא נפרד בפני עצמו.

ובחוט שני (שם) כתב: בנות הנוסעות לטיול וכדו ויש שם נהג או איש בטחון וכדו אסור להם לשיר כשהוא שומע, וכן הוא גוי אין ראוי לשיר, וכן בשו"ת או"ח נדברו (ח"ב פרק ו' סעי י"ג) שכתב שמועד לומר דברים שבקדושה כששומע קול זמר רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דבנות שנוסעות לטיול ראוי שלא ישירו כיון שהנהג שומע את השירים.

תשובות ופסקים מגדולי דורנו

ומהגאון בעל המשנה הלכות שליט"א שמעתי דיש לנהג לאטום את אזניו שלא ישמע את קול השירה ואם אין אוטום את אזניו אסור להם לשיר. אולם אם הנהג הוא גוי מותר להם לשיר דאין איסור של קול באשה בגוי, וכן כתב בס' עוז והדר לבושה (עמ' 439), שו"ת באר שרים (ח"ב סי י"ד), ציון המצויות (ס"ק תרי"ג) ובס' הקטן והלכותיו (פרק פ"א ס"ק ל"א) דאין איסור של קול באשה בגוי, והגר"י זילברשטיין שליט"א אמר בשם הגאון רבי שמואל זאנר שליט"א לאסור אף בנהג גוי דס"ל שיש איסור של קול באשה בגוי.

מאיזה גיל יש להרחיק ילדים משמיעת קול זמר של אשה

בהלכות בת ישראל (פרק ו' הערה א') כתב בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שליידם יש להרחיקם מלשמוע קול באשה בהגיעם לגיל תשע וכן שמעתי מהגאון בעל המשנה הלכות שליט"א.

ומהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א שמעתי שילד שהוא קרוב לגיל בר מצוה יש להרחיקו מלשמע קול זמר של אשה.

ומהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דמגיל שהגיע לחינוך הדיינו 5-6 יש להרחיקו מלשמע קול זמר של אשה, ועיון בשו"ת אבני יספה (ח"ב סי ה' ענף ו').

שמיעת קול זמר של פנויה טהורה

במשנה ברורה (שם בסיומ ע"ה ס"ק יז') מבואר דמותר לשמוע קול זמר של אשה פנויה שלא בשעת קריאת שמע אף שלא יכוין להנות מזה כדי שלא יבוא לידי הרהור, וזמר אשת איש וכן כל העריות לעולם אסור לשמוע, וכן פנויה שהיא נדה מכלל עריות היא, ובתולות דידן כולם בחזקת נדות הן משיגיע להן זמן וסת.

וכתב באשי ישראל (פרק ו'ה סעי ל') בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דקול של קטנה שהיא מהנשים האסורות עליו מהלכות עריות (ויסה וכדומה) אסור כקולה של אשת איש ואפילו שלא בשעת קריאת שמע, ובהערה צ"ו שם ביאר שזו הכוונה למש"כ המ"ב "כל העריות", דהרי אשת איש כתוב בפני עצמו, וסתם נשים פנויות התיר בריש דבריו, ואם היא כבר ראויה לראות הרי היא בחזקת נדה שכתב לאסור בזה, וע"ע דעריות הכוונה לנשים אלו.

ובשו"ת אגרות משה (אור"ח ח"א סי כ"ו) כתב: איך הוא עצם הדין בשמיעת קול זמר פנויה טהורה, והאר"י כתב"ה בזה להביא כמה מקומות משמעי לאיסור ומ"מ מסתפק להיתר. הנה בבית שמואל (אה"ע סי כ"א ס"ק ד') מפורש שקול פנויה מותר שלא בשעת תפלה וכן איתא במג"א סי ע"ה ס"ק ו' דדק זמר של אשת איש לעולם אסור, ופשוט שכונתו גם לכל ערוה וחיובי לאוין דהא מאבן העזר סי כ"א שמסיק שם ואלו הדברים אסורים גם בחיביי לאוין, וא"כ מה שמתירין בפנויה הוא דוקא כשאניה פנויה נדה מכלל ערוה הוי עיי"ש, ועיון בבאר היטב אה"ע"ו שם ס"ק ד', שהביא שהבאר שבע כתב כי בתולה בין אשה אסור ולא שר' אלא קול אשתו שלא בשעת תפלה, וכוונתו משמע שהוא אף בבתולה טהורה כיון דמסיק דלא שרי אלא קול אשתו ופלגי הבית שמואל, אבל לדינא רבו המתירין ובאר"ח לא הביא הבה"ט הא דפליג הבאר שבע, משמע דלא חשש לו לדינא מאחר שלא מצא עוד הסוברים כמותו, וכן במ"ב שם ס"י י"ז פסק שמותר בפנויה טהורה שלא בשעת קריאת שמע, אף מה שיש לחוש הוא למש"כ המ"ב על זמר פנויה שמותר אף שלא יכוין ליהנות מזה כדי שלא יבא לידי הרהור, וא"כ אפשר שימצאו מאלו שיביאו לשמוע שיכונו ליהנות שאסורין, וכוונת המ"ב הוא שיתכוין ליהנות משמיעת קול אשה שזה דמי למסתכל בפני האשה ליהנות מיופיה שרק בזה שייך לחוש להנהגת האמרת משה: כן נראה למעשה כיון שכתב"ה כותב שאי אפשר להחמיר יותר מכפי הדין כפי הראוי לאנשי מעשה, יש להתיר כשהיה המזמורות קטנות לא יותר מבנות י"א שנה, וגדולות מבנות י"א אף כשידוע שעדיין לא ראו דם אף שמדינא הוכחותי שיש להקל מ"מ יש להחמיר כי מאחר שכבר יש בטמא לא את עתה שראות הדם אין לחלק ביניהם, ובלא צורך אין להתיר כל כ"י בדברים כאלו המחמיר קדוש יאמר לו.

לשר זמירות שבת ביחד עם אפרים טהורה ובנותיו

בשרע' (סי ע"ה סעי ג') איתא: יש לזרז משמיעת קול זמר אשה בשעת קריאת שמע, הג"ה, ואפילו באשתו, אבל קול הרגיל בו אינו ערוה.

בקובץ תשובות למרן הגרי"ש אלישיב שליט"א (ח"ג סי י'): כתב: על דבר השאלה אם אשה בזמן שהיא טהורה מותר לבעל לשמוע כשהיא שרה זמירות שבת שיש בהם פוסקים של תנ"ך.

תשובה: הלכה פסוקה באור"ח סי ע"ה קול באשה ערוה ושם בסעיף ג' "ויש להזהר משמיעת קול זמר בשעת קריאת שמע ואפילו באשתו", ולאוי דוקא קריאת שמע אלא כל דברי קדושה כמבואר בבית יוסף שם בשם הגר"א [הואו ביראם סימן שצ"ב] "והל"ש שם לול ותי - שוק - שער - קול - לענין קריאת שמע, הלכך אסור לומר קריאת שמע או דבר שבקדושה בשמיעת קול שיר של אשה למבואר שם דגם ללמוד אסור, אכן לשמוע קול שיר של אשתו בזמן שהיא טהורה, אף שהיא שרה זמירות שבת שיש בהם דברי תורה אין איסור שהרי הרהור מותר אפילו אם נאמר שקול באשה ערוה, אולם בזמן שהיא שרה נראה שיש, שאין לו לומר דברים שבקדושה, ואסור לו לומר אתה ביחד, כשזמר מותר זמירות שבת וככ"ל.

ולמעשה מרן מרן שליט"א שאם אין מזכיר שמות ופוסקים בזמירות אפשר להקל לומר ביחד עם אשתו ובנותיו, וכן כתב בשם מרן שליט"א סי הלכות בת ישראל (פרק ו' סעי ח').

ובשו"ת שבט הלוי (ח"י סי כ"ו) נשאל בזה"ל: בכמה בתי ישראל נהגו שהבתולות מזמרות זמירות ש"ק עם המשפחה, אם אין בה חשש של קול באשה ערוה לגבי אחיהם או אביהם, והשיב: משמעות הפוסקים יד ברז גדד קול באשה ערוה אם היא מגביהה קולה וקולה ישמע בשעה שאחיה או אחריים יושבים בשולחן, ואין צעה אלא שתצרך עצמה בלחישתה וקולה לא ישמע, ועיון מש"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ג סי י"ד בשם תשובות מים חיים להגאון באר שבע, ובה"ח סי קצ"ז אות ד'.

וכן כתב בחוט שני (שם) שאסור לשמוע קול אחותו בזמירות של שבת אם יש בהם דברי קדושה כגון פוסקים או שם ד' או הלכות בין אם גדולה או קטנה מגיל שלוש ומעלה [ומש"כ להחמיר מלשמע קול זמר של קטנה מגיל שלש ועיון בבן איש חי ש"א פרשת בא סעי י"ג שכתב שאין לחוש לקול זמר של קטנה פחות מחטש שנים, וא"כ כ"ש שאין לחוש לקול זמר של אחותו שהיא פחותה מחטש שנים, שוב

דברתי עם הגאון בעל חוט שני שליט"א והסכים שאין הכי נמי שאין צריך להחמיר בפחות מגיל שש רק כתבנו בחוץ, ואין חשש דבריו, ואין לחזק את הבנות לא לשיר זמירות שבת.

וכן כתבנו בשו"ת אז נדברו (ח"ט סי י"ט) ובלהבין שמועות (אות רכ"ב) להקפיד שלא ישירו עמו אשתו בתו ואחותו בזמירות שבת.

וכן בתשובות הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א בסו"ס אשי ישראל (מהדו"ת תשס"ד אות י"ט) כתב לזרז שלא ישמע קול אחותו בזמירות שבת.

וכן שמעתי מהגאון בעל המשנה הלכות שליט"א והגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דאין לומר זמירות שבת ביחד עם אשתו אחיותיו בנותיו ואמו, ועיון בתשובת הגאון רבי אברהם יעקב זלונקס שליט"א בשו"ת שו"ת רבבות אפרים ח"א סי תקמ"ד.

ובתשובות והנהגות (ח"א סי ק"ל"ה) כתב: נראה שאם אינה מתבלטת לשיר בקול נעים ולהנעים, אלא שמתשתפת בקול נמוך והיינו בלחש [ואין אחריים שמה] ולשם שמים והאח לא מתכוון כלל לשמוע קולה אין בה איסור ובפרט כשהיא ערד קטנה (והו"ש הדברים שישנן פסוקיה לשם שמים, יש לצרף שהג"ר לא חשיב קול זמר וכשאנו מכין קול טפי וכמבואר במשנ"ב ס"ד ד וס"ק י"ז, אבל במעמתי בשיי אסור) אמנם חסידים ואנשי מעשה נהגו בכל מיני הזירות וחומרות בענינים אלו, ואף באחותו לא יניחו לשיר כלל אף בזמירות, ולמגיד מלאת שנים, ואין לצון מהמנהג להחמיר, אבל מעיקר הדין נראה כאל"ש שאין אסור בלחש באחותו הקטנה, רק לא תתבלט בקולה, ומשתתפת אוף ששומע קולה, לא נוכל לאסור מדינא שזה לא מביא לידי הרהור והכל לשם שמים.

אמנם בבירור הלכה (ח"ה עמ' ל"ט במאמרו של הרב הגאון רבי משה שיינברגר שליט"א) כתב שמרן הגרי"ז מבטלים שבתות קול להקפיד על זה ומעשה היה מידי שבת בשבתו שההנות היו שרות את זמירות השבת לפני אחיהן, ומרן רק הקפיד שההלכות היו סגורים שלא ישמע לחוץ.

וכן בילקט הקטח החדש (שם ע"ה ס"ק כ"ז) כתב: באונגארן במחוז פטרהלין היו נוהגים כאשר שמענו לספר בימי נעוריינו שזממורין זמירות שבת כל הבני בת ואשתו והבנות, וגם בזמנית בני מדינת אשכנז הולנד וכו, שאין חששו לאיסור וגם החרדים נהגו כן עיי"ש, וכן הוא בשו"ת שרידי אש (שם).

וכן כתב באשי ישראל (פרק ו'ה סעי י"ב) בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דמותר לאדם לשיר זמירות שבת ביחד עם כל בני ביתו, ואף באשת חיל וכדו, וייעזר עם אשתו, בניו ובנותיו, גם אם הם גדולים [אך עם גיטות וכדו אסור], ודוקא אם לא נמצאים שם אנשים זרים.

ובהליכות שלמה (תפלה, פרק כ' דבר הלכה ס"ק כ"א) הוסיפי בשם מרן זצוק"ל, ואף דמבואר שאסור לומר דבר תורה בשעה ששומע קול אשה ואפילו אשתו טהורה, זמירות שאני דאמרינן אותם דרך זמרה, ושבת ולא בדרך ללימוד דברי תורה, ואם מלב מקום במקומות המטונפים אסור לאומרם אף בדרך זמרה, ועיון בשו"ת אבני יספה (ח"ב סי ה' ענף ד') מה שכתב בשם מרן זצוק"ל.

ובתשובות מרן זצוק"ל בקונטרס קטי שאלות המצוות ח"א להג"ר יהודה אריה דינר שליט"א כתב: הנני כותב בקצרה דאן אשר נלענ"ד ח"ל קול זמר של אשה הוא רק מדרבנן והטעם הוא משום הרהור ולכן מסתבר דכיון שהאב מותר להקב בתו ולנשקה ולישן נמנה לקיבוי בשר ואין חוששין ליצר הרע כמבואר באבה"ע סי כ"א וגם מותר לקרוא קריאת שמע ע"י הפסקת סליח, וגם אם באחותו אינו אלא סגונה ומותר ביחוד, וגם ראייתי בשו"ת עמק הדבר בס"י כ"ז שחולק על האחרונים ומחלק בין קריאת שמע לומר תורה לכן נראה דאין להחמיר בזה, ועיון עוד בתשובת מרן זצוק"ל בסו"ס ולי"י

ח"א עמ' רפ"א.

וכן שמעתי מאחיו הגאון רבי אברהם דוב אויערבאך שליט"א דומ"ץ בירושלם שכן נהגו בביתם של גדולי התורה והיראה בירושלם שאף הנשים שור זמירות שבת ביחד עם אביהם ואחיהם.

וכן כתב הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל בשו"ת אבן ישראל (ח"ט סי ס"ב בהערות לסי ע"ה סעי ג'): נראה דאין הביאור של קול הרגיל [שכתב הרמ"א שקול הרגיל בו אינו ערוה] היינו דוקא קול הרגיל, אלא אפילו קול של זמר אם הוא רגיל בו שרי, וכן משמע לשון הגהות מיימוניות שכתב וקול הרגיל בו עיי"ש, וכן משמע בב"י, ולפי זה שפיר מותר בשבת בשעת זמירות שגם הבתולות משתתפות באמירת

פרוותת שער, משום עת לעשות לך, [מה שכתב שקול הרגיל בו, זה אף קול של זמר עיי"ב בס' משמרת חיים על סי ע"ה פרק ה' הערה ט"ו ובס' קדושת מתנה כהלכתה פרק י"ד הערה 33 מה שכתבו בזה]. וכן כתב בס' מראה כהן (על הלכות נדה פרק ה' הערה צ"ט) ששמעו מכמה גדולי הוראה שהמנהג להקל בזה.

וכן בשו"ת רבבות אפרים (ח"ז סי י"ג) כתב להתיר לשיר זמירות שבת בין זמירות מפסוקים כגון מזמור לדוד או אשת חיל ובין זמירות שאינו מפסוקי תנ"ך רק הוא מזכיר השם ד' ביחד עם אשתו טהורה אם אחר לא נמצא שם, וע"ע מש"כ שם בח"א סי ר"ה לזון אם אחר נמצא שם אם יש מקום להיתר.

בס' משבצות זהב לבושה (עמ' 444) כתב: יש קהילות בהן כל בני המשפחה, כולל הנשים לסי זמירות, שיר המעלות וברכת המזון יחד, אף על פי שכתוצאה מכך הגברים אומרים דברים שבקדושה בזמן שהנשים שרות [וכאשר ליד שולחן שבת נמצא גבר שאינו נמנה בין בני המשפחה הקרובה כל הנשים והבנות חייבות להמנע משירה מקול הנשמע לאוין]. ההסבר למנהג זה הוא, שכאשר כולם שרים ביחד ניתן להניח שאין לגברים ענין מיוחד בשמיעת קולות הנשים, בהיותן בנות משפחה שקולותיהן נשמעו פעמים רבות באוזני הגברים, אין קולותיהן נשמעים כאשר הם משולבים עם קולות הגברים, דבר זה הוא לפי הכלל האמור בחז"ל לגבי מצב דומה - "תרי קלי לא משתמעין" - כלומר, כאשר שני אנשים אומרים אותם דברים בו זמנית, אי אפשר להבחין בכל קול בנפרד. בנוסף לכך, אותם פוסקים המתירים זאת סוברים, שאף שבדרך כלל הבעל נמשך לשירתה של אשתו [ובמקרים בהם מדובר במשיכה מיוחדת, העקרון של "תרי קלי לא משתמעין" אינו תקף משום שהאדם מתאמץ לשמוע את הקול שהוא מעוניין בו - "אידיד דחביבא ליה משתמעין"] עם זאת, כאשר הוא שר יחד אתה, יש להניח שהמשיכה כמעט שאינה קיימת, משום שהוא מעוניין לשמוע "קולות רבים" ולא קול יחיד. זאת ועוד, התוספות (סוטה דף ע"ב ד"ה עד) כותבים שאדם אינו יכול לשמוע קול אחר, בשעה שהוא בעצמו שר, אפילו אם יש באותו קול משיכה מיוחדת, לפיכך הוא לא ישמע את קול אשתו, כאשר הוא שר יחד אתה ועם שאר בני המשפחה, אף על פי שהיא עושה כמבון לשיר בקצב שונה מיטע משלו - להתחיל לפניו או לסיים אחריו, עדיין הדבר מותר. משום שמותר לו לשמוע את אשתו או בתו שרה, רק כאשר הוא בעצמו אומר דבר שבקדושה, אסור לו לשמוע את קולה וכשהוא שר - הוא לא ישמע אותה כאמור. וממלך שהבעל והבנים שירו בקול רב יותר מן הנשים כדי להבטיח שלא ישמעו את קולותיהן, ופוסקים אחרים חולקין על היתר זה לפיכך אם לא התקבל אצל אדם מסוים המנהג להקל ולשיר יחד, אל לו לאמץ מנהג זה.

שמיעת קול זמר אחיותיו

בתשובות והנהגות (ח"א סי ק"ל"ה) כתב: ובעיקר הדין אם מותר לשמוע קול זמר דאחותו משום שיש להתרחק מהעריות, הנה כיון דמעיקר הדין באחותו קטנה מותר אפילו לנשק, ובגדולה גם כן כיון שאין לבו נוקפו אין האיסור רק משום שהוא מגונה וכמבואר ברמב"ם, אם כן בשמיעת קול זמר כשאינו להתענג כמו בזמירות וכדומה מדינא אין איסור, אלא שמסתברא שבאחותו גדולה ראוי למנוע שוב מצאתי שבס' אמרי יושר הביא בשם רבינו החזו"ר שאסר, שבאחותו ככל העריות לענין קול ערוה. אמנם בחוט שני (צניעות עמ' ר"ב) כתב: מרן החזו"ר אמר שאסור בשמיעת קול שיר דאחותו והיינו או בשעת קריאת שמע או אף שלא בשעת קריאת שמע באופן שמביא לידי הרהור, ועיון במש"כ בס' וישת' הלכה שם במאמרו של הגר"מ שיינברגר שליט"א בנוגע לשמועה מהחזו"ר.

ובשו"ת הלכות נטן (ח"ד סי ק"ד) כתב דלשמוע קול אחותו הגדולה נראה פשוט שאסור ועיי"ש מה שדן לגבי אחותו הקטנה שהיא למעלה מג' שנים.

וכן בשו"ת באר שרים (ח"א סי ל') כתב להחמיר בקול שיית אחותו. (ועיי"ש מה שדן להתיר לגבי זמירות שבת בס"י כ"ט ל' ר"ה ובלחלק ב' סי כ"ח).

בשו"ת אבני יספה (ח"ב סי ה' ענף ח') כתב בשם מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א דמותר לשמוע קול זמרה של אחותו הקטנה שהיא פחות מ"א שנה, אמנם מ"א שנה מכוער לשמוע קול זמרה כמו שאין לחבקה.

ושמעתי ממרן שליט"א דאם רגיל בקול

שי"ח הלכה

בדין קול באשה ערוה באחותו (לאיסור ולק"ש)

א. שאלה: קי"ל שקול באשה ערוה, וגורם ב' דברים א': איסור לשמוע קול זמר של אשה האסורה לו. ב'. איסור לקרוא ק"ש ודברים שבקדושה כששומע קול זמר של אשה [גם כשמוותרת לו]. ונסתפקו מהו הדין בקול זמר של אחותו, האם הוא גם בכלל האיסור, [בין לעצם האיסור ובין לענין ק"ש], או לא, [ויסוד הספק, שקי"ל שמותר להתייחד עם אחותו, ושונה משאר עריות, [שכטלו במקצת היצה"ר של קרובים] וא"כ שמא גם אין בזה דין של קול באשה ערוה].

תשובה: עי' שונה הלכות סי' ע"ה מדין כ"ג עד סוף הסימן. (תשובה בספרי "דולה ומשקה" עמוד ס"ב)

[א"ה: הנה בשונה הלכות שם לא הוזכר כלל דין אחותו ושאר קרובים, ונראה דסובר רבינו שליט"א שמוה שלא הוזכר חילוק בהלכה לענין זה, ש"מ שאין חילוק וגם אחותו בכלל כל העריות ויש בה איסור של קול באשה ערוה, בין לענין נעצם האיסור, ובין לענין ק"ש, [וכן מטו בבי מדרשא שדעת מרן החזו"א לאסור].

וכתשובת מרן שליט"א כאן, פסק כן גם בתשו' שבסוף ספר אשי ישראל "החדשות", ומביאים שגם מרן הגר"ש אלישיב שליט"א [בקובץ תשובות ח"ג] סובר כן. שדין קול באשה ערוה הוא גם באחותו. וביותר יש להביא דבארוחות רבינו (ח"א עמוד ה') הביא, שהרב וולף זצ"ל העיד בשם מרן החזו"א שאמר שקול באשה ערוה הוא גם באחותו. ובספר שאלת רב [עמוד קפ"א] כתב מרן שליט"א שמה שמצאנו שאהרן ומרים שרו ביחד (כש"כ ב"ב דף ק"ב), זהו מפני שהיה לפני מתן תורה. אמנם הגאון ר' מרדכי גרוס שליט"א בספרו אום אני חומה [בחלק ברה כחמה אות ל"ת, א] כתב שדעת מרן הגר"י זצוק"ל להקל בקול באשה של אחותו. והנפ"מ בזה מצויה לענין זמירות שבת, כשיש בנים ובנות בבית, והבנות מצטרפות גם לשיר זמירות, דיש לחוש לאוסרים, הן מצד איסור ערוה, והן מצד איסור של דברים שבקדושה כנגד קול באשה ערוה, [ומיהו בשם מרן הגר"ש אויערבך זצוק"ל הביא בספר אבני ישפה [א"רו"ח סי' ה' ענף ד'] דס"ל שאין בזמירות דין של ת"ת, לאסור במקום קול באשה ערוה].

ושמעתי שאחד שאל להגאון הגר"ש וואזנר שליט"א האם צריך להחמיר שבנות לא ישירו זמירות משום קול באשה ערוה, והשיב בזה"ל: בבית מרן החת"ס הבנות שרו זמירות עכ"ל.

ושמעתי מספרים, שבתו של מרן החת"ס, [אשת חבר להגאון ר' משה טוביה לממן זצ"ל שהאריכה ימים מאד] סיפרה שלאחר פטירת החת"ס, פ"א בליל הסדר, השתתפה בסדר בבית אחיה מרן הכת"ס והצטרפה לשירות וזמירות, והעיר לה על כך הכת"ס שלא תשיר, והשיבה בתמימה, על שהוא מחמיר בזה יותר מאבין, הרי בבית אבא היינו שרים זמירות גם הבנות, [בשם הרבני ר' בצלאל שטרן מלונדון, ששמע מפיה]. אולם יש שדנו להתיר כששרים יחד בנים ובנות זמירות שבת, דאמרי בזה תרי קלא לא משתמע, וכן התיר החתן סופר [שער טהרות ידים סי' יד], ולפ"ז יתכן שהחת"ס שהתיר, הוא מצד דס"ל דתרי קלי לא משתמע, [ולא מצד שאין באחותו דין קול באשה ערוה].

אבל דעת הרבה אחרונים שאין בזה היתר של תרי קלי לא משתמע, והטעם, שמבואר בגמ' שבכל מידי

דחביב [כגון מגלת אסתר] אף בתרי קלי משתמע, וא"כ בקול באשה ערוה, נחשב חביב שנשמך האדם

אחריו בודאי אמרי' בו שתרי קלי משתמעי. [ובאום אני חומה, [בהוגי שעשעו את שליג] הביא כל

דיעות האחרונים בזה, עי"ש].

ומיהו בשאלת רב, [עמוד קפ"א] התיר מרן שליט"א, שישיר האיש בקול רם, שעז"ז לא ישמע כלל את שירת הנשים.

ועוד צריך לדעת שלדעת מרן החזו"א איסור קול באשה ערוה הוא רק מגיל שש שבע, ולמ"ב מגיל שלוש].

ב. שאלה: (המשך להנ"ל) האם נכון הוא מה שכתוב בתשובות וכתבים מהחזו"א בס"ל דזמר כל העריות לעולם אסור לשמוע ואף אחותו בכלל האיסור, בשם החזו"א.

תשובה: כך שמעתי בשמו (תשובה מתוך ספר שערי דן כת"י).

בענין ערוה בתמונה ובמראה

ג. שאלה: בדין טפח באשה ערוה, נסתפקו איך הדין בערוה בתמונה או במראה, האם נחשב ערוה או לא.

תשובה: החזו"א נשאל אם מותר לקרוא ק"ש נגד ערוה שנראית במראה או בתמונה, והשיב דמראה אסור ובתמונה מותר. (תשו' בכת"י).

ד. שאלה: (המשך להנ"ל) האם תשובה זו שהשיב מרן החזו"א להתיר בתמונה הוא אף לענין לאו "דלא תתורו".

תשובה: החזו"א נשאל רק לענין ק"ש, (תשו' בכת"י)

[א"ה: עיין בספר אום אני חומה, [בחלק להבין שמועות אות י"א]. וכן בספר נקיות וכבוד בתפילה, הביאו דיעות הרבה מהאחרונים בזה, שהרבה מהם סוברים שגם בתמונה יש דין של ערוה לק"ש, ומקצתם סוברים שגם במראה אין דין של ערוה.

[ויש להעיר בדברי האום אני חומה, שהביא שם בשם החזו"א, שגם תמונה הוא ערוה לק"ש, ורבינו מעיד שרק לענין מראה דעת החזו"א שהוי ערוה, וצ"ע].

ערוה במראה אם מועיל עצימת עיניים

ה. שאלה: קי"ל שבערוה ממש לא מועיל עצימת עיניים להתיר לקרוא ק"ש כנגדו, אבל בטפח באשה ערוה, מועיל עצימת עיניים לקרוא ק"ש כנגדו, בדיעבד, ונסתפקתי, ברואה ערוה ממש במראה, אם חמור כמו רואהו ממש ולא מועיל עצימת עיניים, או שקיל יותר ומהני בו עצימת עיניים.

תשובה: מסתבר שמועיל, (תשו' בכת"י).

בענין טפח באשה ערוה כשרואה חצי טפח ועוד חצי טפח

ו. שאלה: קי"ל שטפח באשה ערוה, מה הדין כשרואה חצי טפח ועוד חצי טפח בצדו, [ויש הפסק ביניהם] האם מצטרפים לשיעור טפח, או לא. [ואם לא מצטרף מה הדין בלבושת בגד רֶשֶׁת. שכולו חורים, האם נתיר לקרוא ק"ש כנגדה].

תשובה: מסתבר שמצטרף, (תשובה בכת"י).

[א"ה: עיין בספר אום אני חומה [חלק להבין שמועות אות י'] דכתב בפשטיות מסברא שמכיון שאמרו טפח באשה ערוה, צריך טפח במקום אחד, ולא מצרפים ב' חצאי טפח].

בדין בגד שאפשר שיתגלה מקום המכוסה

ז. שאלה: האם מותר על פי הלכה לאשה ללבוש בגד שיכול להתגלות מקום הצריך להיות מכוסה.

תשובה: ראוי לזהר, (תשובה בספר שערי דן כת"י).

בענין פניה ידיה ורגליה המותרין באשה, מה הדין בזרוע עד כף היד

ח. שאלה: האם יש לאשה להחמיר לכסות עד כף היד או די עד המרפק.

תשובה: יותר טוב לכסות עד כף היד, אך אי אפשר לאסור. (תשובה בספר שערי דן כת"י).

בענין כתיבה של ד"ת מול ערוה

ט. שאלה: קי"ל שאסור לדבר בד"ת ודברים שבקדושה מול ערוה, אבל להרהר בד"ת מותר מול ערוה, וילפינן מדכתבי לא יראה כך ערות דבר, דיבור אסור הרהור מותר, ונסתפקו מה הדין בכתיבה מול ערוה האם אסור או לא, האם נידון כתיבה כדיבור לענין זה או לא, (ויודעו אריכות ברעק"א מהדו"ק סי' כ"ט ול' בענין כתיבה כדיבור, וצ"ע).

תשובה: מותר, (תשובה בספר נקיות וכבוד בתפילה).

[א"ה: בספר "שלמת חיים" למרן הגר"ח זוננפלד זצוק"ל (הובא בנקיות וכבוד בתפלה) אוסר כתיבה מול ערוה. והנה שמעתי מת"ח אחד שלט"א, שדעת מרן שליט"א שלהלכה קי"ל כתיבה לאו כדיבור, [ולא נחשב הפסק כשאסור להפסיק].

ומת"ח אחר שליט"א שמעתי, שיש לדון ע"פ המ"ב [סי' מ"ז סעי' ד' דאפי במהרהר בד"ת אין צריך ברה"ת אבל כותב ד"ת צריך ברה"ת וכתב המ"ב שמכיוון שעושה מעשה הוא כמו דיבור, וצ"ע כאן].

שיער באשה ערוה מהו שיעורו

י. שאלה: קי"ל שטפח באשה ערוה, ובשיער באשה שהוי ערוה לא נתפרש שיעורו, ונסתפקו האם שיעורו גם כן טפח, או שהוא שיעור אחר, וצ"ע.

תשובה: יתכן, (תשובה בכת"י).

[א"ה: הנה פ"א אמר לי מרן שליט"א שכשכותב יתכן, הכוונה שכך נראה לו יותר. וכן הביא בשם מרן שליט"א בספר נקיות וכבוד בתפלה, אבל הביא שם שמקצת פוסקים סוברים ששיעור של שיער באשה ערוה, הוא אפילו בקצת שיער, מטעם ששיער מושך טפי, וכן שמעתי בשם הגר"ש וואזנר שליט"א והגר"נ קרליץ שליט"א. דעת בעל האגרות משה [א"רו"ח ח"ד סי' ק"ב סק"ד] כרבינו ששיעור שיער באשה ערוה הוא בטפח].

בענין פאה נכרית

יא. שאלה: האם יש להחמיר שלא ללבוש פאה נכרית.

תשובה: אצלנו בליטא בדרך כלל לא הקפידו על זה, לבד מהחסידיים שחלק מהם הקפידו, ואף מי שאין לו מסורת על פי דין אינו חייב להחמיר, דבמשנה ברורה [ע"ה, ט"ו] כתוב שבמקום שנהגו להחמיר שלא ישנו את המנהג שלהם, לא יותר מזה, ע"כ ע"פ דין אפשר להקל, (תשובה מתוך ספר שערי דן כת"י).

יב. שאלה: (המשך להנ"ל), האם שרי לאשה ללכת עם פאה הדומה לשערות ראשה, כמו שמצוי בזמנינו.

תשובה: אם זה נראה ממש כמו שערות צריך להחמיר בזה, דהאחרונים חשו משום מראית העין, ואם זה ממש מראית העין יש להחמיר, (תשובה מתוך ספר שערי דן כת"י).

יג. שאלה: (המשך להנ"ל), האם יש לאשה להחמיר בעש"ת שלא ללבוש פאה אלא מטפחת, כיון שזה דבר שנהגו להקל בו, כמו שנהגו להקל בפת עכ"ם ובעשרת ימי תשובה כתוב (ש"ע א"רו"ח תר"ג א') שיש להחמיר בזה.

תשובה: מותר. (תשובה מתוך ספר שערי דן כת"י).

בענין קמחית לא גילתה שערות ראשה

יד. שאלה: מה שכתוב [יומא מז.] על קמחית שלא גילתה שערות, זה דוקא שערות או שהוא הדין גם על כל חלק מהמקומות המכוסים.

תשובה: כתוב רק על השערות. [וע"פ משנה ברורה ע"ה י"ד]. (תשובה מתוך ספר שערי דן כת"י).

תשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א

עורך: הרב אברהם חיים שציגל - מודיעין עילית

בענין טפח באשה ערוה בעורף

טו. שאלה: האם אשה צריכה לכסות את הצוואר מאחורה.

תשובה: לא. (תשובה מתוך ספר שערי דן כת"י).

[א"ה: הנה בספר היראה לרבינו יונה (מ"ד) כתב: כל האמור בשיר השירים לשבח זה ערוה, והיינו קול, שער, שיניים וצואר. ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' י') שכתב: כתוב בספר היראה לרבינו יונה שקול שער שיניים וצואר של אשה זה ערוה, וזה חידוש, שאמנם הצואר חלקו הוא ממקומות המכוסים, אבל השיניים זה חידוש, אבל אין אחרי רבותינו הראשונים כלום, וכמדומני שזה הסיבה שבדורות הקודמים היה לנשים מלבושים עד סוף הצוואר בסמוך לראש, ואע"פ שעכשיו לא נהגו כן, אבל לגלות כל הצוואר ודאי שזה נגד הרבינו יונה, עכ"ל. ועיין עוד בשו"ת קנה בשם (ח"ג סס"י ק"ו) שכתב דחובת כיסוי הצוואר בנשים זה מעיקר הדין וזה נחשב בכלל מקומות המכוסים שבגוף. אמנם דעת רבינו שליט"א לא כן הוא וסמך אמה דנפסק בשר"ע, ודמאי לפניה ידיה ורגליה שהתירו כיון שרגילה לגלותו].

בענין קול באשה ערוה בחדר אחר ובקלטת וברמקול

טז. שאלה: קי"ל שקול באשה ערוה, מה הדין כששומע קול אשה אבל אין רואה אותה, האם הוה ערוה או לא, ומצוי זאת שהאשה נמצאת בחדר אחר ושרה ושומעים אותה בחדר השני, האם אמרי' בו קול באשה ערוה או לא. [ויעוד יש לעיין גם אם אוסרים בחדר אחר, האם זהו רק במכירה, או אפי' באינו מכירה, וצ"ע].

תשובה: טוב לזהר, (תשובה בכת"י).

[א"ה: מסתימת התשובה נראה, שרבינו שליט"א מחמיר גם כשאין מכירה, ובספר נקיות וכבוד בתפלה הביא שכן גם דעת מרן הגר"י'ש אלישיב שליט"א והגר"ש וואזנר שליט"א. ויש מקצת פוסקים שמקילים באין מכירה, ואין רואה אותה, [ועיין בספר נקיות וכבוד בתפילה וכן באום אני חומה [ברה כחמה ל"ח ג] שביאו כל הדעות בזה עי"ש].

יז. שאלה: (המשך להנ"ל) קי"ל דקול באשה ערוה, וצ"ע היאך הדין על קול באשה ערוה "ברמקול", שזהו לא קול שלה ממש.

תשובה: כמדומה שמקילים וצ"ע, (תשובה בכת"י).

[א"ה: מתשובה זו נראה דעת מרן שליט"א שאפי' ברמקול מקילים, כ"ש לכאורה בטייפ, אמנם שאלתי למרן שליט"א באם קול באשה שהוי ערוה הוא גם בקול זמר של אשה בקלטת, או לא. והשיב לי [בכת"ן] "כבר דנו בזה", וצ"ע כוונתו. ומצאתי שמביא "האורחות רבינו" בשם הסטייפלר שאין בזה דין קול באשה ערוה לענין ק"ש, [ורק אוסר מחשש ההרהר]. אבל בספר נקיות וכבוד בתפלה הביא שדעת רבינו שליט"א לאסור לק"ש עי' טייפ, וצ"ע. ומביא שם שדעת מרן הגר"ש אלישיב שליט"א להקל בטייפ עי"ש. ובאום אני חומה [בברה כחמה ל"ח ז] הביא שדעת הגר"ש וואזנר שליט"א להחמיר, ושו"ת מהרש"ג להקל, עיי"ש].

ראיה בערוה ומתכוין ליהנות, לענין ק"ש

יח. שאלה: הנה דין טפח באשה שקי"ל שהוי ערוה הוא במקומות המכוסין, ונסתפקו במקומות המגולין ומסתכל בשביל ליהנות, (כין באשה אחרת שאסור, ובין באשתו שמותר) האם עושה זה לערוה, ויאסר לקרוא אז ק"ש, או לא, [שמצאנו דמיון ביניהם בזה, שאיסור הסתכלות בעריות הוי, או במקומות מכוסין אפי' בלי כוונה ליהנות, או במקומות מגולים עם כוונה ליהנות, ואולי גם לענין ק"ש ישוה, וצ"ע].

תשובה: לא, (תשובה בכת"י).

[א"ה: עיין בספר אום אני חומה, [בציון המצוינת אות תמ"ה] שנסתפק בזה ונשאר שם בצ"ע].

חציצה בחגור שקוף בין לבו לערוה

יט. שאלה: קי"ל שצריך להפסיק בק"ש ותפלה בין לבו לערוה, [שלא יהא לבו רואה את הערוה].

ובנמצא ערוותו בתוך המים קי"ל שאם הם עכורים מועיל, [שלא נחשב לבו רואה את הערוה], ואם הם צלולים לא מהני, ומצונו עצה נוספת [שלא יהיה לבו רואה את הערוה] ע"י שיחוץ בין לבו לערוה ע"י חגורה, ונסתפקנו איך הדין בחגורה שקופה, האם חוצץ בין לבו לערוה או שהוי רק כמו מים שקופים שאין חוצץ, וצ"ע.

תשובה: מועיל, (תשובה בכת"י).

<div></div>	<div>כמה שאלות ששאלתי מקמייה הגר"ח קניבסקי שליט"א</div>
<div></div>	<div>שאלה. האם לחיתולי בד של תינוקות יש דין עבטי כיון שדרכם לעשות בתוכם צואה ומי רגלים וא"כ לכאור לא יעזור מה שהוא נקי ומכוסב כסי' ס"ה עומד לכך וה"ה בולע</div>
<div></div>	<div>תשובה. כשהוא נקי עומד ללבושו.</div>
<div></div>	<div>שאלה. מה למעשה ההוראה לגבי הפחי אשפה שבהר"ר, האם דינם כעבטי וכגרף שגם שהם מכוסים דינם כעבטי או"ד כיון שהם רשות לעצמם שיש בהם מ סאה וגם לא תמיד מריח מהם לא יהיה דינם כעבטי.</div>
<div></div>	<div>תשובה. בודאי יש לכסותם, וכיסוי מועיל.</div>
<div></div>	<div>שאלה. ה"מ"ב סי' ע"ז סק"ב ובשעה"צ י"א דבעי שיטיל דוקא רביעית בב"א דאל"ה קמא קמא בטיל ע"כ, ולכאור לטעם זה ה"ה אם ישפוך יותר מרביעית מעט מעט דג"כ בטיל ולכאור צריך להבין את ס"וס אין ריח רע מן המים.</div>
<div></div>	<div>תשובה. אם נשפך בלי הספק לא אמרי' קמא קמא בטיל.</div>
<div></div>	<div>אברהם שקלאר – מודיעין עילית</div>

ע"פ בקשת מרן שליט"א "אין להורות הלכה למעשה ע"פ התשובות"

חכמי ורבני בית ההוראה

שע"י ישיבת "חברת אהבת שלום"

בעניין קול זמר אשה עם בני ביתה, בטייפ, בקר"ש ובעלמא. ובעניין ניקוי פי הטבעת במים. ובדין ריח רע שיש לה ושאין לה עיקר בהרחה מאומצת

דמנקי, ובגמ' כתוב שהיו מקנחין באבנים מקורזלות. אמנם יש מן החכמים שכתבו שהמציאות האמיתית מוכיחה שאם לא מנקה במים (או לחילופין בממחטות לחות) לא מתנקה לגמרי, ולכן מן הראוי לרחוץ דוקא במים, וכשאין לו מים ישים לבו לנקות עצמו היטב בנייר.

שאלה: בדין הרחקה בריח רע. יל"ע מה שמצוי הרבה דרך כשמריח חזק יש ריח ולא מגיע הריח מאליו האם אסור, והספק הוא בתרתי הן לענין ריח רע שיש לו עיקר דהאיסור הוא לקרות במקום שיש בו ריח רע דיש להסתפק כיון שהריח לא חזק האם חשיב מקום שיש בו ריח, וכן יש להסתפק בריח רע שאין לו עיקר דאפי' אם נימא דביש לו עיקר אסור משום דיסוד האיסור הוא לקרות במקום שיש ריח דלכן מרחיק ד"א ממקום שכלה הריח ומשא"כ ריח רע שאין לו עיקר דשם מסתבר דהגדר דאסור לקרות כשמריח ולא דהוי איסור לקרות במקום שיש ריח מדלא צריך להרחיק ד"א. **תשובה:** בשו"ע סי' ע"ט ס"א כתב: אפילו יש לו חולי שאינו מריח צריך להרחיק ד"א ממקום שיכלה הריח למי שמריח. ויש לדון האם הטעם משום דלא פלוג אבל באדם שמריח, הכל הוא לפי מה שמריח הריח בלא התאמצות, או שכל שאפשר שיריח עי" התאמצות חשיב מקום שיש בו ריח רע, וכמו שמצינו בדין ראיית צואה שצריך להרחיק כמלא עיניו גם בלילה וגם בסמוא. ומסתבר שהריח רע שיש לו עיקר חשיב מקום שיש בו ריח רע וצריך להרחיק ארבע אמות ממקום שכלה הריח אף שהריח בא עי" התאמצות, אבל בריח רע שאין לו עיקר האיסור הוא רק כשאדם מריח את הריח. ואף שאם הוא לא מריח מחמת חולי אסור לקרוא קר"ש, מכל מקום בזה שבהרחה רגילה בנ"א לא מריחים ריח רע נראה דמותר לקרוא שם קר"ש.

מנחם מנדל מברסלב

דהלכתאשע"י ישיבת חברת אהבת שלום

מנחם מנדל מברסלב

דהלכתאשע"י ישיבת חברת אהבת שלום

האיר המזרח

שינויים בפסיקה לשיטת רבותינו הספרדים זיע"א מהנפסק בספר משנה ברורה

לקרות ק"ש כנגד ערות קטן

כתב הבה"ל (סי עג ד"ה "דע כי") שאפי' קטן בן ט' וקטנה בת ג' אין לקרות כנגד ערותם ע"ש. יש להעיר שכ"ז לפי שיטת הרמ"א (סי עה ס"ד) אבל לפי דעת מרן (בב"י סי עה ד"ה "אסור לקרות" ובש"ע שם) יש להזהר לכתחילה מלקרות כנגד ערות קטן אפילו בן יומו וכדעת הרמב"ם, ורק בדיעבד אם קרא כתב שיש לסמוך על דעת ר' יונה, בעל העיטור, הכל בו, ורבנו פרץ שס"ל שכל שאינו ראוי לביאה אין צריך לכסות ערותו בשעת ברכה. וכ"כ הבא"ח (ש"ר פ' בא ה"ה) שצריך לחוש לסברת האוסרין. וכ"כ הכף החיים (סי עה אות לה) בשם האחרונים, ע"ש. מ"מ לענין מילה א"צ לכסות ערותו בשעת הברכה כמבואר בב"י (שם, וביו"ד סי רסה ד"ה "וי"א") ובש"ע (יו"ד סי רסה ס"ח).

שעגבות יש בהם משום ערוה

דעת מרן בב"י (או"ח סי' רו) שעגבות יש בהם משום ערוה. המ"ב (סי עד ס"ק יז) הביא בזה מחלוקת שדעת המ"א דעגבות אין בהן משום ערוה, ושכן משמע מבאור הגר"א. ושדעת הא"ר דעגבות יש בהם משום ערוה ע"ש. כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק מה הט"ו) שיש לנו להורות בזה כדברי מרן, ע"כ כתב שיש להזהר בזה במיוחד בחוף הים שיש הלובשים בגד ים קצר ואסור לברך כנגדם, ע"ש.

אם נשים צריכות לחוץ בין לבן לערוה בשעת ברכה

כתב מרן בב"י (סי עד) בשם האורחות חיים שהנשים יכולות לברך ולהתפלל כשהן לבושות החלוק אע"פ שאינן מפסיקות למטה מן החזה, לפי שערות למטה מאד ואין לבן רואה את הערוה, ולא בעינין טוחות בקרקע אלא כשהן ערומות כדי שתתכסה ערותן. והביאו מרן בש"ע (סי עד ס"ד) בשם יש מי שאומר. וכ"כ המ"ב (ס"ק טז) שכן הסכימו שאר האחרונים ודלא כהב"ח ורק על צד היותר טוב כתב לחוש לדברי המחמירים. אמנם הכף החיים (אות טוב) הביא שמרן עצמו ביו"ד (סי ר') פסק כדעת הראב"ד ז"ל דאם המים צלולים עוכרתן ברגליה ומברכת, ומשמע דחייש ללבן רואה את הערוה ואע"פ שערות למטה, ושכ"כ הלבוש הטעם משום דלבה רואה את הערוה, ושלפ"ז גם אם הנשים לובשות החלוק אם הם עומדות צריך להפסיק בידם על החלוק למטה מהלב בשעת ברכה ותפלה כדי שלא יהיה לבן רואה את הערוה וכדברי הב"ח. והביא שכ"נ דעת העט"ז, המ"א, והעולת תמידי, וכן מסקנת הכף החיים להחמיר ולהשוות אשה לאיש לענין זה דאם המים צלולים צ"ל לבה למעלה מן המים או לחבק לבה בזרועותיה, וכן אם לובשת חלוק והיא עומדת צריכה להפסיק בידה על החלוק למטה מן הלב.

דין ק"ש ותפלה כשכים ערותו נוגע בירכותיו

כתב מרן (סי עד ס"ה) וז"ל: "שאר אבריו רואים את הערוה מותר, אבל אם איזה מאבריו נוגע בין בערותו בין בערות חבירו אסור לקרות ק"ש או להתפלל, וירכותיו שהערוה שוכבת עליהן צריך להפסיקן בבגד או להרחיקן בענין שלא יגע הגיד בהם" ע"כ. דייק לכתוב "שלא יגע הגיד בהם" דבנגיעת כים ערותו בירכותיו מותר. וכ"כ בב"י (ס"ס עד) וז"ל "ומשמע לי דלא מקרי ערוה לענין זה אלא הגיד עצמו דאי נגע בידיו אתי לידי הרהור, ומפני הידים גזרו בשאר אברים אע"ג דלא אתי בנגיעתן לידי הרהור אבל בנגיעה דכיס לית לו בה דאפילו אי היה נגע ביה בידיו לא אתי לידי הרהור עכ"ל. וכ"כ המ"ב (ס"ק כ). ודעת המהר"ם טיווילו (הובא בבאר היטב ס"ק י') דכיס נמי מקרי ערוה לענין זה ותרווייהו אסורי. ע"כ סיים המ"ב (שם) כדברי הד"ח שהמדקדקין מתדקדקין גם בזה, ע"ש. הכף החיים (אות כא) הביא שדעת הלבוש, הפרישה, העולת תמידי, הגר"ז, הח"א, והשת"ז כדעת מרן, ושכ"פ הבא"ח (ש"ר פ' בא ה"ג) שעל הכיס אין לחוש אם נוגע בירכותיו אע"פ דגם כנגד הכיס אסור לקרות בלא כסוי משום ד"לא יראה כך וגו".

דין טפח מגולה בקטנה

כתב מרן (סי עה ס"א) טפח מגולה באשה במקום שדרכה לכסותו אפי' היא אשתו אסור לקרות ק"ש כנגדה. כתב הבה"ל (ד"ה "טפח מגולה וכו") שבספר שולחן שלמה כתב דשיעור זה שייך אפי' בקטנה מבת ג' ואילך שהיא ראויה לביאה, ואם היא בתו הוא מ"א שנה ואילך.

בספר חסד לאלפים נסתפק בעצם דין זה אם גם בקטנה יש לחוש לטפח מגולה במקום שדרך לכסות. אמנם הגר"ח זצ"ל (בא"ח ש"ר פ' בא ה"ח) כתב שבספרו מקבצאל כתב דיש להחמיר גם בקטנה היכא דאפשר. מ"מ משכ"כ הבה"ל שהגיל הוא מבת ג' שנים. עיין בחזו"א סי' ט"ז ס"ק ח שפליג וס"ל דכל שאין דעתן של ב"א עליהם מחמת קטנותן הדעת נוטה שלא אסרום חכמים וכתב שאין כאן שיעור בשנים אלא לפי מציאות וקטנות גופן. ע"ש. ובשו"ת אור לציון (ח"ב פ"ו ה"ב) כתב שיש לסמוך על דבריו בשעת הצורך ושלדבריו בדרך כלל אין דין טפח באשה ערוה בקטנה עד גיל שש או שבע שנים. וע"ע בבא"ח (ש"ר פ' בא ה"ג) שכתב לגבי הדין של קול באשה ערוה שבת קטנה פחות משש שנים אין לחוש אם פועה ומגנת לתניק. ומה שכתב הבה"ל שבבתו רק מגיל י"א שנים ואילך אסור. האור לציון הנ"ל דחה ראייתו וס"ל שאין להקל בזה אף בבתו, ע"ש.

אם מותר לקרות או לברך כנגד אשה שמניקה את בנה

כתב המ"ב (סי עה ס"ק ג) שצריך לזהר בשעה שמניקה ומגלה דדיה שלא לדבר אז שום דברי קדושה. הבא"ח (ש"ר פ' בא ה"י) כתב שיש אומרים דכיון דדרכה לגלות דדיה בזמן היניקה הרי הדידים נחשבים אותו הזמן כמו פכות הידים והפנים, ורק אם אינה מניקה שדרכה להצניעם ומקפדת על זה אז אסור לקרות כנגדה, וכתב שיש לסמוך על סברא זו בשעת הדחק. ובהערת חכמי ורבני בית ההוראה כתבו שנראה שכיון שהיום אין מניקות אלא חדשים מספר לא שייך לומר שרגילים בכך. ועוד אפשר שיש יותר יצרים, והראיה שנשים מקפידות לכסותם בעת ההנקה.

דין טפח באשה ערוה לאשה אחרת

כתב הרמ"א בהגה (סי עה ס"א) שנראה מדברי הרא"ש דטפח באשה ערוה אפי' לאשה אחרת, רק שבעצמה יכולה לקרות אע"פ שהיא ערומה. ובהערת חכמי ורבני בית ההוראה כתבו שצריך להדגיש שכל לשון ערומה המוזכר כאן דהיינו שמגולה טפח ואין הכוונה כנגד הערוה ממש דהא גם היא אסורה אם אין ערותה טוחה בקרקע וכדכ' הרמ"א בסי' ע"ד ס"ד. וכתב המ"ב (ס"ק ח) שהרשב"א חולק ע"ז וטעמו דס"ל דכי היכי דבעצמה יכולה לקרות כשהיא ערומה אף לאשה אחרת מותרת לקרות ולהתפלל נגדה כשהיא ערומה, והביא שהאחרונים מסכימים עם הרשב"א ושדעתם שגם הרא"ש מודה לזה, ע"ש. הכף החיים (אות יא) כתב שכ"נ דעת מרן ז"ל מדלא כתב זה בש"ע, ושכ"נ דעת הלבוש, ושכן הסכים הפר"ח ושכ"כ העו"ת. והביא שכתב הרב מרדכי כרמי זצ"ל בספרו מאמר מרדכי (אות ג) דמוכח בהדיא מדברי מרן ז"ל בב"י דס"ל שגם דעת הרא"ש כהרשב"א.

הגר"ח בספרו בא"ח (ש"ר פ' בא ה"ט) כתב שיש מי שאוסר גם לאשה לקרות או להתפלל כנגד אשה אחרת ערומה, מיהו כ"ז דוקא בערומה אבל כנגד טפח

מגולה במקום שדרך לכסותו בפני האנשים אין בזה איסור לאשה כנגד אשה אחרת. אמנם בספרו עוד יוסף חי (פ' בא ה"א) סתם והעתיק לדברי הרמ"א בהגה, ע"ש. וע"ע בכף החיים (שם) שכתב שמשכ"כ בבא"ח שיש מי שאוסר לאשה לקרות כנגד אשה ערומה נראה דר"ל מפני שאין פניה של מטה מכוסין אבל אם אין פניה של מטה נראין מותר לקרות ולהתפלל כנגד אשה אחרת.

לקרות ק"ש כנגד נשים שדרך מקומן לילך תמיד פרועי ראש

כתב המ"ב (סי עה ס"ק י') דאפילו אם דרך אשה זו וחברותיה באותו מקום לילך בגילוי הראש בשוק כדרך הפרוצות אסור לקרות כנגדן, ע"ש. אמנם בבא"ח (ש"ר פ' בא ה"י"ב) כתב שבספרו מקבצאל העלה שהנשים בערי אירופא, שדרךן לילך תמיד פרועי ראש מותר לקרות כנגדן כיון דכל הנשים דרכן בכך. והביא דבריו בכף החיים (אות טוב). ובהערת חכמי ורבני בית ההוראה ציינו לדברי הרב בן ציון אבא שאול זצ"ל בספר אור לציון (ח"א ס"י) שכתב שרכים תמהים על הבא"ח דמה בכך שמנהג הנשים שלא לכסות ראשן דאטו במקומות שנהגו לילך חשופות יאה מותר לקרות כנגד בשרן והא פשיטא דאסור. וכתב ליישב דבריו דדוקא בשער התיר הבא"ח במקום שאין דרך לכסותו, אבל לא כנגד בשר האשה והטעם משום שדעת מרן שהעיקר להלכה שמותר לקרות כנגד שער שבאשה כשיטת הר"ף והרמב"ם וכן מבואר בב"י (סי ע"ה ד"ה כתב הרא"ש) ורק לכתחילה פסק דיש לזהר. ושפיר פסק הבא"ח דבמקום שאין רגילות לכסותן שרי שהרי א"א לזהר בזה. אבל ודאי שאין להקל ולקרות כנגד טפח באשה שהוא ערוה אפילו במקום שאין דרכן לכסותו.

לקרות ק"ש כנגד נכריות מגולות שער

כתב המ"ב (סי עה ס"ק יב) שכתב הח"א דנכריות שאינן מזהרות לכסות שערן צ"ע אם דינן בזה כבתולות, ע"ש. הכף החיים (אות טז) כתב בזה שנראה שכיון שהאיסור הוא משום הרהור אם הוא מגולה אסור לקרות כנגדו אם דרכם לכסות.

אם ארוסות מותרות לילך בגילוי הראש

כתב המ"ב (סי עה ס"ק יא) לדברי הגרעק"א בשם הר"י הלוי שבתולות ארוסות אסורות לילך בגילוי הראש, ע"ש. בשדי חמד (אסיפת דינים מערכת דלת אות א) ציין לבאר היטב (אבן העזר סי' כא ס"ק ה) שהביא בזה מחלוקת, שדעת השבות יעקב להתיר לארוסה לילך בגילוי הראש, ודעת החות יאיר ומהר"י הלוי (הנ"ל) לאסור. ולאחר שהביא דעות הפוסקים בזה הביא שבשטה מקובצת ריש פ"ב דכתובות בשם הגאונים מבואר שרק נשואות יש אזהרה שלא יצאו פרועי ראש וכן מסקנתם, וכתב השדי חמד שיתכן שאם היו רואים המהר"י הלוי והח"י לדברי השטה מקובצת בשם הגאונים הוו הדרי בהו שכן ראוי להיות חוזר ולבטל דעתם נגד דעת הגאונים, והביא שכן דחו הישועות יעקב (סי כא) והשערי רחמים לדברי החות יאיר מדברי הגאונים הנ"ל ושכן העלה להתיר המשאת משה ע"י"ש. וע"ע בשו"ת יוסף אומץ (סי צח) להרב חיד"א שהביא שהרב מהר"א ישראל הביא ראיה לאיסור ודחה דבריו.

אם מותר לבתולות לילך פרועות ראש לגמרי

כתב המ"ב (סי עה ס"ק יב) שכתב המ"א דלא ילכו בגלוי הראש רק אם שערויתיהן קלועות ולא סתורות, אבל המחצית השקל והמגן גבורים מקילים בזה. השדי חמד (אסיפת דינים מערכת דלת אות א) הביא לדברי הישועות יעקב שכתב שמהראוי להחמיר כדברי המ"א אלא שהעולם נהגו היתר ויש להם ע"מ שיסמוכו, ושכ"כ נכד המחבר (שם) ע"ש. והמנהג כיום במקומותינו שהבתולות הולכות לא לגמרי סתורות ולא קלועות אלא שערן אסוף מאחור. ונהרא נהרא ופשטיה.

לקרוא ק"ש כנגד האשפה שבדק ומצא שם צואה

שמסתפק בה אם היא צואת אדם או בהמה

כתב המ"ב (סי עו ס"ק כב) שהיכא דמצא צואה ואינו יודע אם היא צואת כלבים ושאר בהמה וחיה או צואת אדם, דעת המ"א והאחרונים דאזלינן בזה בתר המצוי דאם מצויין תינוקות יותר מכלבים אפילו בבית אסור, וה"ה איפכא באשפה אם מצויין כלבים יותר תלינן דהוא מכלבים להקל. וכתב המ"ב שזה דוקא אם בדק האשפה ולא נמצא בו שאר צואה בלתי זו דאל"ה הלא אמרינן (סי עו ס"ו) דסתם אשפה חזקה שיש בה צואה. הנה הבא"ח (ש"ר פ' בא הכ"ב) פסק כהמ"א והכף החיים (סי עו אות לא) הביא שהיד אהרן כתב שנראה מדברי הפר"ח שבאשפה אפי' יהיו הכלבים מצויים יותר תלינן להחמיר. (ודלא כמש"כ המחצית השקל בדעת הפרי"ח) ושכ"נ מדברי הפמ"ג, ושהח"ע כתב שכ"נ מהריטב"א (קדושין עט), ושכ"נ דעת הרב מרדכי כרמי זצ"ל בספרו מאמ"ה, ע"כ סיים שיש להחמיר כדברי הפר"ח וסיעתו.

קרא ק"ש במקום שאין ראוי להסתפק בצואה ומצאה

כתב מרן (סי עו ס"ח) קרא במקום שראוי להסתפק בצואה ומצאה אכ"כ צריך לחזור ולקרות, אבל אם אין המקום ראוי להסתפק בו א"צ לחזור ולקרות. הרב חיד"א בספרו ברכ"י (בשיו"ב אות א) הביא שהרמ"ע בס' אלפסי זוטא כתב שמי שמצא צואה אפי' במקום דלא ה"ל לאסוקי אדעתיה חוזר ומתפלל דדיו לאונס שיפטור מהעונש ודינו כאילו לא התפלל שאם אין מחנך קדוש אין השכינה שורה, וכתב על דבריו שהם נגד התוס', רבנו יונה, הרשב"א והרא"ש, ע"ש. ובספרו מחזיק ברכה (סי עו אות א) כתב שמצא חבר להרמ"ע הוא המאיירי (בפסקיו פ"ג דברכות, אמנם לא מטעמיה דהרמ"ע ע"ש), מ"מ סיים דלענין דינא נקטינן דאינו חוזר וכפסק מרן ז"ל. והכף החיים (אות מב) הביא שכ"כ האחרונים (ר"ז, ח"א, וקצור ש"ע), מיהו כתב שבק"ש יכול לחזור ולקרות בלא ברכות כיון דליכא ספק ברכות אבל תפלה בתורת נדבה לא יחזור ויתפלל דעכשיו אין אנו מתפללים נדבה. וכ"פ הבא"ח (ש"ר פ' בא אות כב) שא"צ לחזור ולהתפלל אבל ק"ש חוזר וקורא בלא ברכות.

אם מותר לקרות ק"ש כנגד מי רגלים שהטיל עליהם רביעית מים בסרוגין

כתב מרן (סי עז ס"א) אסור לקרות כנגד מי רגלים עד שיטיל לתוכן רביעית מים. וכתב המ"ב (ס"ק ג) ש"א דבעינן דוקא בבת אחת דאל"ה קמא קמא בט"ל. הכף החיים (אות ג) אף שכתב שכ"כ הפמ"ג, ושכ"כ הא"ר בשם הלח"מ, הביא שהרב מרדכי כרמי זצ"ל בספרו מאמר מרדכי כתב שמדברי רש"י, הרשב"א, וכל הפוסקים משמע דאפי' שהטיל עליהם הרביעית מים בסרוגין מותר לקרות כנגדן. והביאו הר"ח, ושכ"נ דעת הפאת השלחן על הקש"ע. וסיים שע"כ לכתחילה יש להחמיר ולהטיל הרביעית בבת אחת, ובדיעבד אם נתנו אותו בסרוגין מותר לקרות כנגדן.

היו המי רגלים פחותים מרביעית אם סגי ברוב מים לבטלן

כתב המ"ב (סי עז ס"ק ז) בשם החכם צבי דאם המי רגלים הם פחותים מרביעית

הרב חיים פרזון - כולל "אליבא דהלכתא" רמת בית שמש

עבר את שבע ביקורתם של רבני בית ההוראה שע"י ישיבת "אהבת שלום"

שינויים בפסיקה לשיטת רבותינו הספרדים בספר משנה ברורה

סגי ברוב מים לבטלן וא"צ רביעית, ושאפי' אם המי רגלים הם משתי פעמים סגי ברוב מים לבטלן, והביא שכן הסכימו האחרונים. ובבה"ל (ד"ה "רביעית") כתב לדברי הא"ר שגם להחולקים י"ל דדוקא כשהשתין במקום אחד אז צריך רביעית לבטל השעור מה שא"כ כשהטיל מקצת במקום אחד ומקצת במקום אחר די רק שיהיה כנגדם מים, ע"ש. הנה מרן בכסף משנה (הלכות ק"ש פ"ג ה"י) ביאר דברי הרמב"ם שבין אם השתין הרבה או מעט בעי רביעית מים, ודלא כהחכם צבי. וכ"ד הבא"ח (ש"ר פ' בא ה"י"ט), וכ"כ הכף החיים (אות ה) בשם האחרונים (מ"א סו"ב, סידור ביי"ע, חס"ל). ומה שכתב בבה"ל בשם הא"ר שכשהטיל מים מקצת במקום אחד ומקצת במקום אחר גם לחולקים סגי רק שיהיה מים כנגדם, נראה שגם בזה פליגי החס"ל והבא"ח (שם) שכתבו דאפי' אם הריקו בהשתנה במקום אחר אסור לקרות כנגד אותו כלי אם לא יטיל לתוכו רביעית מים, דאפי' דהורק אי אפשר שלא ישאר בו לחלוח של מי רגלים מעט שהוא טופח ע"מ להטפיה, ע"ש.

אם מותר לקרות ק"ש כנגד מי רגלים של שנים ושלוש פעמים

כשהטיל לתוכם רק רביעית אחת של מים

כתב מרן (סי עז ס"ב) וז"ל: "רביעית שאמרו למי רגלים של פעם אחת, ולשל שני פעמים שתי רביעיות, ולשל שלש שלשה" ע"כ. כתב המ"ב (ס"ק ח) שמרן פסק כדעת הרמב"ם ודלא כהרשב"א שמיקל בזה, והביא שהמגן גבורים מצדד לומר שגם הרמב"ם מודה שסגי בהטלת רביעית לבד ושכן מסכים הגר"א להלכה, ע"ש. אנו קי"ל כדעת מרן. וכ"פ הבא"ח (ש"ר פ' בא ה"י"ט). וכ"כ הכף החיים (אות ט) שכ"פ העט"ז, הפר"ח, הגר"ז, הח"א, הבית עובד, החס"ל, והקש"ע. וכתב שכן עיקר.

היה מתפלל והתחילו מי רגליו שותתין על ברכיו והמתין על הבאת מים או על הבליעה בקרקע שיעור כדי לגמור את כולה

המ"ב (סי עח ס"ק ז ובבה"ל ד"ה "וכן עיקר") הסתפק מה הדין אם באמצע תפלה נודמן שהמתין על הבאת מים ושהה כדי לגמור את כולה אם חוזר לראש התפילה או חוזר למקום שפסק, ע"ש. הנה בגליון מספר 5 הזכרנו שדעת מרן (בב"י סי סה. וסי קד. ובש"ע שם ובסי' עח ס"א) כדעת הר"ף והרמב"ם שאין חילוק בין שהה מחמת אונס לבין שהה ברצון, שבק"ש בכל גווני אפי' שהה מחמת אונס בכדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק, ובשהה בתפילה אפי' שלא מחמת אונס חוזר לראש, ושכ"פ הפרי"ח, הער"ה, הבית עובד, והכף החיים. ושדעת הבא"ח (ש"ר פ' וארא ה"י"ז) כהרמ"א (סי סה ס"א) שבין בתפילה ובין בק"ש מחלק בין שהה מחמת אונס לשהה ברצון. א"כ לדעת מרן וסיעתו אין מקום לספקו של הבה"ל שבכל גווני חוזר לראש.

כמה צריך להרחיק כשקורא ק"ש כנגד צואה מכוסה

קי"ל דריח רע שיש לו עיקר הוי כצואה מן התורה וצריך להרחיק מלאחריו ד"א ממקום שכלה הריח ומלפניו מרחיק כמלא עיניו. וריח רע שאין לו עיקר א"צ להרחיק אלא עד שיכלה הריח. הבה"ל (בהקדמה לס' ע"ט) הביא סתירה בפמ"ג אם צואה מכוסה חשיבא כריח רע שיש לו עיקר או כריח רע שאין לו עיקר. בתחילה כתב בשמו שחשיב כריח רע שאין לו עיקר, ואח"כ כתב בשמו שנשאר בזה בצ"ע, והביא שדעת הרשב"א שחשיב כריח רע שאין לו עיקר, ודעת הרוקח וספר האשכול שחשיב כריח רע שיש לו עיקר, ושכן משמע דעת הגר"א, הח"א והדה"ח, ע"ש. הכף החיים (סי עט אות א) לאחר שהביא דעות הפוסקים בזה כתב דהיכא דאפשר יש להחמיר ואין לקרות כנגד צואה מכוסה היוצא ממנה ריח אלא בהרחקת ד"א ממקום שכלה הריח ואם א"א אז יש לסמוך על דברי הרשב"א והפרישה שכתבו שא"צ להרחיק כ"א עד שיכלה הריח.

אם מועיל עצימת עינים לצואה הנמצאת ברשות אחרת

הבה"ל (בהקדמה לסי עט באות ו ובד"ה "אותה") כתב שבמקום הדחק יש להקל בעצימת עינים בצואה הנמצאת במקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה טפחים כיון שהוא ברשות אחרת. ובמ"ב (ס"ק יד) כתב שכשאינו יכול לראות הצואה מחמת גובהו או עומקו לכ"ע שרי בזה, ע"ש. הנה המהר"י אבולעפיה בספרו עץ חיים ס"ל שמהני עצימת עינים, וכ"כ הרב מרדכי כרמי בספרו מאמ"ה, והרב חיד"א דחה לדברי העץ חיים וס"ל שלא מהני עצימת עינים. וכ"כ הרב שבתי וינטורא בספרו נהר שלום וכן הסכים הכף החיים (אות יח). והרב יוסף חיים זצ"ל (בא"ח ש"ר פ' בא ה"טו') פסק להקל שמהני עצימת עינים או בלילה, ע"ש.

היתה צואה במקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה רואה אותה

מרן בש"ע (סי עט ס"ב) הביא מחלוקת לגבי צואה שנמצאת במקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה או שהיתה בבית אחד והוא בבית אחר אפי' הפתח פתוח ויושב בצדה רואה אותה, שלדעת הרא"ש יכול לקרות דכיון שהיא ברשות אחרת קרינן ביה שפיר והיה מחניך קדוש, ודעת הרשב"א שדוקא כשאינו רואה אותה יכול לקרות. הבה"ל (ד"ה "אבל להרשב"א") הביא מחלוקת אחרונים בדעת מרן בדין זה והעלה כדעת הח"א שהוא ספיקא דדינא, ע"ש. הפר"ח כתב דנקטינן כדברי הרא"ש. והבא"ח (ש"ר פ' בא ה"ט"ו) פסק שיש לחוש לדברי הרשב"א להחמיר בשל תורה. וועז"ב בחס"ל (אות ג) ובכף החיים (אות טוב).

התפלל בתוך ד"א מצואת בהמה חיה ועוף שיש לה ריח רע ובמקום שעומד אין ריח רע

דעת מרן (בב"י סי עט ובש"ע סי עט ס"ד) שצואת בהמה חיה ועוף שיש בהם ריח רע דינם כדין צואת אדם ובעינן הרחקה ארבע אמות ממקום שכלה הריח מלאחריו, ומלפניו כמלא עיניו. המ"ב (ס"ק כד) הביא שהמ"א חולק ע"ז ופסק שסתם צואת בהמה חיה ועוף לבד מאלו הידועים שריחן רע מאוד (שהביאם מרן בסעיפים ה, ו) אפי' אם יש בהם ריח רע בעת היציאה אין הר"ר חזק כ"כ וזכרנו לפסוק ע"כ א"צ להרחיק אלא עד מקום שיכלה הריח. והעלה המ"ב שבדיעבד בק"ש אם קרא בתוך ד"א חוזר וקורא ובתפילה אין להחמיר בדיעבד. הנה המאמ"ר דחה לדברי המ"א וכתב שדברי מרן ז"ל ברורים ונכונים ומוכרחים ומינה לא תזוז ע"ש. וכ"כ הכף החיים (אות כח) בשם האחרונים שס"ל כדעת מרן, ע"ש. וכ"פ הבא"ח (ש"ר פ' בא ה"י"ח) ע"י"ש. ע"כ נראה שגם בתפילה יחזור ויתפלל, ועכ"פ יתנה שאם כבר יצא י"ח שתהא לנדבה וכדעת הדה"ח שהזכיר המ"ב (שם).

לקרות ק"ש כנגד צואת חמור הרכה לאחר שבא מהדרך וכנגד צואת חתול ונמיה כשמתחילה לא היה בתן ריח רע

כתב מרן (סי עט ס"ה) צואת חמור הרכה לאחר שבא מהדרך וצואת חתול ונמיה דינם כצואת אדם. כתב המ"א (סי עט ס"ק יב) דהני מסתמין ריחן רע ולכן אפי' אם יזדמן פעם אחד שאין מריחין אסור דהוי לה כצואת אדם. המ"ב (ס"ק כה) הביא דבריו וציין לבה"ל (ד"ה "צואת חמור") ששם נשאר בזה בצ"ע, ע"ש. החס"ל (אות ה), הבא"ח (ש"ר פ' בא אות יח) והכף החיים (סי עט אות ל) הביאו לדברי המ"א להלכה.

גנדי הלכה

הגאון רבי יהודה הכהן זלה"ה

הגאון רבי יהודה ב"ר שמואל הכהן זלה"ה, מחכמי ורבני ירושלים הקדמונים באמצע שנות הח', ומבני חברותו של הגאון בעל פרי חדש ז"ל. וכן מכנהו בתלמידו בהמבהק הג"ר ישראל מאיר מזרחי ז"ל בעל "פרי הארץ" בהקדמת ספרו: ”מאורי ומורי קדוש יאמר לו חסידא קדישא מורינו ורבינו הרב המובהק כמזהר” יאודה הכהן זלה"ה, וישקני מים מבארה של תורה ותגדלתני בין ברכיו מיום דעתי אותו להבין אמרי בינה בזאת התורה...". חידושים ממנו הובאו בספרי חכמי דורו ודורות שאחריו (מהם מים חיים להפרי"ח, גינת ורדים, מרכבת המשנה, ודע אברהם, בתי כהונה, ובספרי הגאון חיד"א ז"ל). בין חיבוריו שהותיר אחריו בכת"י נמצא חידושים והנהגות על כל חלקי משנה תורה להרמב"ם, והיו למראה עיני הנחיד"א כדבריו בספר שם הגדולים בערכו. לפנינו חידושיו על הרמב"ם הלי ק"ש מתוך ספרו כת"י הגי"ל. תורתנו נתונה להרב אשר זינגר שליט"א והרב אליהו אבו שליט"א על סיועם בעריכת והתקנת כתה"י לדפוס.

פרק ב' דין א': כתב הר"מ ז"ל **הקורא את שמע ולא כיון לבו בפסוק ראשון וכו'**. נ"ב: לע"ד נראה דלדעת רבינו צריך כונה לצאת בק"ש כולה כדין כל שאר המצות שצריכות כונה לצאת, כמו שפסק הרמב"ם עצמו בהל' מגילה^[דרוש]. ומה שכתב כאן והשאר אם לא כיון ליבו יצא, לאו בכונה לצאת מיירי אלא בכונת הבנת הדברים שמוציא מפיו. ולפי זה אין אנו צריכים למה שנדחק הכסף משנה בד"ה הקורא את שמע וכו'.

ולענין קריאת פסוק ראשון שצריך כונה כונת הלב למדה הרב מההיא דנתינא' ת"ר שמע ישראל ה' אליהו ה' אחד עד כאן צריך כונת הלב דברי ר"מ. ומכאן למד דהשאר אין צריך כונת הלב אלא אפילו הקרי' להגיה יצא. והא דאמרין הקורא להגיה אם כיון לקרות יצא, אינו אלא למאן דאמר מצות אין צריכות כונה, אבל לדידן דקיימא לן מצות צריכות כונה אתיא מתני' כפשטה דאם כיון לבו לצאת יצא, אבל כונה לידע מה שקורא לא בעינן אלא בפסוק ראשון, וכונה לצאת כל הפרשיות בעו כונה, מידי דהוה אכל המצות בדעינן כונה לצאת ואפילו בדרבנן. עיין מה שכתב בה"י בסי' ס"ג בשם הרשב"א ודוק.

פרק ב' דין ב'. **כל אדם קוראין דרכין בין עומדין וכו'**. נ"ב: צ"ע בזה למה השמיט רבינו מה שאמרו בגמ' ברכות דף י"א ע"א דמאן דעשה כבית שמאי לא עשה ולא כלום'.

שם. כתב הרמב"ם **ואסור לקרות ק"ש והוא מוטל ופניו טרוכות בקרקע וכו'**. נ"ב: [נתב הכ"מ ד"ה ואסור] ומפרש רבינו פרקדן [וכו']. עיין בפרק כ"א מהל' איסורי ביאה דין י"ט.

פרק ב' דין ה'. הרב כ"מ ז"ה היה עוסק בתלמוד תורה וכו' **וכתב ה"ר מנוח דאף על גב דרבי יהודה הנשיא לא היה מפסיק וכו'**. צ"ל: לא היה מפסיק לברך וכו'.

שם. נ"ב: כל תירוץ ראשון של ה"ר מנוח שכתב הכ"מ בד"ה היה עוסק בתלמוד תורה קשה מדתנן בפ"ק דשבת' מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה, ואמרין עלה בגמ' לא שנו אלא רשב"י וחיבוי' שתורתו אומנותו אבל כגון אנו מפסיקין, אלמא אפילו מי שתורתו אומנותו קתני דמפסיקין לק"ש.

שם. כתב מרן כ"מ ז"ה היה עוסק בצרכי רבים וכו' **ומאחר שפסק רבינו בסמוך שמפסיקים מת"ת וכו' אם היה סובר דירושלמי וכו'**. נ"ב: והיה אפשר לחוש דרבינו לא חש להא דירושלמי ופסק בתלמודא דמין דקאמרי' כי תניא היהא בעיבור חומד. ולתירוץ הרב דירושלמי מיירי לענין תפלה ק' דקתני קמ"ל דאין מפסיקין לתפלה מצרכי ציבור, והשתא מנ"ת דמפסיקין לק"ש קאמר דאין מפסיקין לתפלה מכל שכן מצרכי ציבור דאין מפסיקין אפילו לק"ש קל וחומר לתפלה.

שם. **אלא ע"כ לומר סובר רבינו דירושלמי וכו'**. נ"ב: מ"ש הכ"מ דירושלמי לא מיירי אלא לענין תפלה תימה דא"כ מאי קמ"ל השתא לק"ש אינו עוסק לתפלה מיבעיא שאינו פוסק. **פרק ב' דין ו'**. כתב הרמב"ם **היה עוסק באכילה וכו'**. נ"ב: עיין ברבינו פרק שישי מהל' תפלה דין ה'.

שם. נ"ב: עיין ברבינו פרק כ"ט דהל' שבת דין י"ב לענין קידוש היום דפסק דפורס מפה ומקטע, וצ"ע מאי שנא מהכא דפסק דגומר ואח"כ קורא. והר"ן בפרקא קמא דשבת תירץ דשאני התם משום דאין קידוש אלא במקום סעודה.

שם. כתב הרב כ"מ ז"ה **והראב"ד ז"ל סובר דנתיבוצא דאמר רבא הא דאורייתא הא דרבנן ק"ל דהא אסיק רבי זירא דהכא ביום טוב שני דרבנן וכו'**. נ"ב: ונראה דמאי דאוקמה רבי זירא בדרבנן לאו למימרא דאין קרי' דאורייתא דאין להפסיק אפילו בדאיכא שהות, אלא דאי הוה דאורייתא לא הוה צריך רב ספרא לשנויי אלא הא דאורייתא הא דרבנן, אלא משום שינוי הכריח דההיא דסובר מיירי בדרבנן הוכרח לשנויי הא דאיכא שהות הא דליכא שהות. ומעתה דאורייתא ורבנן שוים דהשתא אין לנו הכריח לחלק בין דאורייתא לדרבנן אלא בין איכא שהות לליכא שהות. והיינו דקאמר דזיקא נמי כלומר תדע מי הכריחו לרב ספרא איצתא דרבנן בדרבנן וכלבית שהות ולא תירץ דמיירי בדאורייתא. משום דדייקא נמי דקתני מי שבא בדרך וכו' ודו"ק. ומה שכתב הכסף משנה **ומאי דקתני מי שבא בדרך היינו על ידי עירוב וכו'**. ק' דאם כן מאי קאמר ליה דייקא נמי דקתני.

שם. **אי נמי שרבינו סובר כדברי הר"ן שהעלה דכל שהתחיל וכו'**. נ"ב: תו ק"ל בתירוץ שני של הכסף משנה דנ"ב דלא כתב הר"מ דגומר ואחר כך קורא ואם פסק וקרא הרי זה משובח אלא היכא דאתחיל קודם זמן חיובו, ומשמע מתוך דבריו דלמד כן מההיא דאמר ר' זירא דילמא מצוה לאפסוקי. וקשה דהא מתני' על כורחין מיירי אחר זמן חיובו מדקתני מי שבא בדרך ולא היה בידו לולב לטיוט, ואם מהתם דליף הוה ליה לפסוק דאפילו התחיל באיסור התחיל דאמר ליה ליכא מצוה למעריב תיפול' דאמר' על המצוות [ויע"ע בחזו"א

שם. **וכן מאי דאמר רבי זירא וכו'**. נ"ב: ונלע"ד שממלת וכן עד מה שכתב ואי קשיא וכו' הכל אינו מהכ"מ.

הגאון רבי יהודה הכהן זלה"ה מרבני ירושלים הקדמונים

שם. **ומה שהכריחו לרבינו לפרש כן משום דקשיא ליה וכו'**. נ"ב: ותמיהא לי טובא שהרי לא אמר ר' זירא דילמא מצוה לאפסוקי אלא כדי לדחות קושית רבא ולומר שלא הוצרך רב ספרא (לחלק ו) לומר הא דליכא שהות הא דליכא שהות מכח קושית המשנה מינה ובה, דלהא הוה מצי לשנויי דהכי קאמר מצוה להפסיק ואי לא מפסיק יטול בין הערבים, אלא עיקר הקושיא שבשבילה הוכרח רב ספרא לתרץ הא דאיכא שהות הא דליכא שהות אינו אלא מכח רומאי דמתני' עם ההיא דשבת משום דמתני' דסוכה ב"ט שני דרבנן עסקין, ומשום הכי הוכרח רב ספרא לאוקומי מתני' דסוכה בדליכא שהות, ומעתה אית לן לפרש דה"ק נוטלו על שולחנו אי ליכא שהות אבל אי איכא שהות קתני סיפא לא נטל שחרית יטול בין הערבים, ומעתה אין אנו צריכין לתרץ כדשנינו מעיקרא דילמא מצוה לאפסוקי וכו'. ודברי הרב כ"מ ז"ל תמוהים בעיני דהא רבי זירא דאמר דילמא מצוה לאפסוקי איהו גופיה קאמר דרב ספרא אוקי' למתני' דנוטלו על שולחנו בדליכא שהות, ועל כורחין לומר דלא אמר דילמא מצוה לאפסוקי אלא מקמי דידעינן דמתני' ביום טוב שני דרבנן, ולא הוה קשיא ליה אלא מתני' דסוכה גופה מסיפא לרישא, אבל בתר הכי דחדשי רבי זירא דמיירי מתני' דנוטלו על שולחנו ביום טוב שני וקשיא לן ממתני' דשבת על כורחין לא מצינן לאוקומי למתני' אלא בדליכא שהות ולא קשיא מרישא לסיפא ולא צריכין לשנויי דמצוה לאפסוקי ודו"ק.

פרק ב' דין ח'. כתב הרב כ"מ ז"ה הקורא ק"ש וכו'. **א"נ בפרק שני מגונה הוא דלא הוי אבל איסורא איכא**. נ"ב: וקשה דא"כ רב היכי אחוי בפרק שני דיומאי דף י"ט ע"ב. ונראה לי דט"ס נפל בפספרי' וצ"ל בפרק שני מגונה הוא דהוי אבל איסורא ליכא, וכיון דמגונה מיהא הוי אסר בפרק שני משום הכי לא כתבה הרמב"ם.

שם. **ד"ה וצריך להשמיע לאזנו וכו'**. נ"ב: ומ"ש ה"ר מנוח דהא דצריך להשמיע לאזנו שיחתוך קריאתו בשפתיו לא שיקרא בלבו, משום דכי אמרין ואם לא השמיע לאזנו יצא היינו שקרא בלבו ואפע"כ לא יצא. וכן פסק הרמב"ם לקמן לענין ברכת המזון דקאמר בירך בליבו לא יצא. ועיין בפרק ג' דברכות דף כ' [ע"ב] דאמר הרהור כדיבור דמי ובאו"ח [סי'] ס"ב' פסק דהרהור לאו כדיבור דמי.

פרק ב' דין י"ג. כתב הרב כ"מ ז"ה ספק קרא ק"ש וכו' **ובתשובות הרשב"א סימן ש"כ כתוב שיעדיין קשה על דברי רבינו שהוא ז"ל כתב מפורש שכל הברכות דרבנן וכו'**. נ"ב: וצ"ע שהרי הבית יוסף בסי' ס' כתב בשם הרשב"א בתשובה שמי שקרא ק"ש בלא ברכות חוזר ואומר ברכות בפני עצמן, שאין הברכות על ק"ש שהרי אינו אומר לקרות את שמע, דלפי זה למה יחזור ויברך, יקרא ק"ש ולא יברך, שהרי הברכות מדרבנן הם וקי"ל ספק ברכות להקל, ולמה נצריך לחזור ולברך מספק כיון דלאו ברכות דק"ש הם. והכסף משנה בדף שקודם זה בד"ה מי שירד לטבול וכו' כתב וכתוב בא"ח בשם הרשב"א וכו'.

שם. כתב הרב כ"מ ז"ה נעלם ממנו וכו' **שם תני גמא קמי דרבי יוחנן טעה בין פרק לפרק וכו'**. נ"ב: ונראה דהרמב"ם מפרש דמיירי דזכור דקרא פסוק ראשון שהוא שמע ישראל והפסיק בזין ואח"כ קרא פרשה א' ולא ידע איזו היא דשמא קרא פרשת והיה אם שמעו או פרשת יואמר, וקמ"ל דלא אמרין דמסתמא פרשת ואהבת הוא שקרא ואין צריך לקרות אלא מוהיה אם שמעו, קמ"ל דאפע"כ צריך לחזור ואהבת דשמא פרשה אחרת קרא ולא ואהבת, דכיון דהפסיק בסוף פסוק שמוע ישי להסתפק דשמא פרשה אחרת ולא ואהבת, ודו"ק.

פרק ג' דין ב'. כתב הרב כ"מ ז"ה אין קורין לא בבית המרחץ וכו'. **פ"ק דשבת וס"פ מי שמתו שם אמר ר' יוסי בר חנינא וכו'**. נ"ב: מתוך הסוגיא דסוף פרק מי שמת' שהביא הכסף משנה בד"ה בית הכסא החדש, מוכח דאסור לקרות כנגד בית הכסא אפילו אין צוואה לפניו מלוא עיניו ולאחרי' ד' אמות כדין צוואה עומה, ורבינו לא ביאר. **פרק ג' דין ג'**. כתב הרמב"ם **בית הכסא החדש שהוכן ועדיין לא נשתמש וכו'**. נ"ב: ונ"ל דהא דשרי לקרות כנגד בית הכסא חדש, אפילו בפניו שרי ואין צריך הרחקת ד' אמות, דהא אפילו בתוכו מספיקא ליה לתלמודא אי שרי והראב"ד מתיר מינה ונגנזו שרי לכולי עלמא בלי שום הרחק, וכגודו לאו דוקא אלא הוא הדין לפניו. והוצרכתי לכתוב כן משום דכתב רש"י על זה דאמר רב חסדא עומד אדם כנגד בית הכסא ומתפלל ברוחץ ד' אמות, וצ"ל דפירש כן משום לפי הס"ד.

ומה שכתב הכ"מ **ורבינו פוסק [בהאי בעיא] לחומרא מדקאמר [יפרס בר פפא אמר] רב חסדא מתפלל אדם כנגד בית הכסא וכו' משמע דבתוכו אסור**. אינה ראיא לדעת, דאיכא למימר דבתוכו פסוקי מספיקא ליה. ותדע מדבעי רבינא לצלזלי בגוה ולא פשיט מהא דרב חסדא והיינו משום דאיכא למימר כדכתבין.

וגם יום שכתב **ועוד יש הכרע מדיני הזמנות וכו'**. צ"ע דבגדדים דף י' פריך תלמודא והא מיבעי ליה לרבי ומשני דהא מגו דאם מיבעיא ליה וכו', עיין בלחם משנה, ואם כן מה שכתב הרב דאם איצתא לדברי הראב"ד אלא, כן בטלו דיני הזמנות הללו, אין מקום לדבריו כלל דבואי דלדעת הראב"ד ליתנהו לכל הנך בעיי כלל כיון דפסקין בהא לקולא, דהא אמרין התם דחדא מגו דהא קמיבעיא ליה, והיא גופה קאמר הראב"ד דלית לן למיפסק וליבטלו דיני הזמנות ודו"ק.

פרק ג' דין ד'. כתב הרמב"ם **ולא ק"ש בלבד וכו' אלא אפילו להרהר בלבו בדברי תורה וכו'**. נ"ב: לא נתבאר טעם הרמב"ם שהשמיט דין זה דלאונוס מותר להרהר בדברי תורה.

שם. כתב הרב כ"מ ז"ה ולא ק"ש בלבד וכו'. **בית המרחץ ובית הכסא וכו' ואפילו חדש אסור להרהר וכו'**. נ"ב: הא דכתב אפי' חדש אסור להרהר בו לא קאי אבית הכסא בדמרחץ חדש כבר שנינו דרבנן דמותר לקרות בתוכו.

שם. **ד"ה וכתב ה"ר מנוח וכו'**. נ"ב: הא דירושלמי איתיה בפרק כירה' ושם אמרו ששאל שמואל מרב מהו לענות אמן במקום מטונן ואמר ליה אסור ואסור דאמרי לך אסור. והכי

תשובות וחידושים מכת"י רבותינו נ"ע

עורך: הרב שלום הלל

פי' שהוא לא היה עומד במקום מטונן ולכך השיבו דאסור, ואמר ליה דבמקום מטונן אסור לומר האי אסור משום דאפילו לענין הלכות בית הכסא אסור. ונראה דרבינו סמך אהא דאמרין בפ"ק דמס' סוטה דף י' [ע"א] א"ר יוחנן שמשון על שמו של הקב"ה, ופריך סתמא דתלמודא אלא מעתה אל ימחק, משמע דפשיטא ליה דאין שמו של הקב"ה אלא אותם דמני במסכת סופרים ולפיכך מותר להזכיר שלום במרחץ, וס"ל דסוגיא דסוטה פליגא אחר דשבת, ועיין בסוטה ומ"ש התוס' שם".

פרק ג' דין ה'. כתב הרב כ"מ ז"ה **וה"ר יונה ז"ל כתב דאשכחן רחום וצדיק וכו'**. נ"ב: צ"ע במס' שבועות דף ל"ה [ע"ב] דאמרי התם כיון דליכא מידי אחרניא דאיקרי רחום וחנון ודאי במי שהוא חנון במי שהוא רחום קאמר.

פרק ג' דין ז'. כתב הכ"מ ד"ה מי גרלים שנבלעו וכו' **ביאור הדברים דבגמ' אמרין לימא נתנאי ואתא רבי יוסי למימר כל זמן שמתפחים וכו'**. נ"ב: לא דכולי עלמא כל זמן שמתפחים הוה דאסור הא ירשומן ניכר שרי.

פרק ג' דין ח'. כתב הרב כ"מ ז"ה כמה ירחיק אדם וכו' **וסובר רבינו דצדדין הרי הן כלאחריו וכו'**. נ"ב: ונראה דסבירא ליה להרמב"ם דלענין תפלה הוא דחילקו בגמ' ברכות דף כ"ב [ע"ב] שאמרו בצדדים הא דאפשר הא דלא אפשר, וכמו שפסק רבינו בפ"ה מהל' תפלה דין ט', אבל לענין ק"ש אפילו היכא דאפשר צדדים כלאחריו דמי, ומשום הכי לא חילק כאן לענין ק"ש בדין הצדדים בין היכא דאפשר להיכא דלא אפשר, משמע דס"ל דצדדין כלאחריו דמי אפילו היכא דאפשר. והכי משמע בגמ' דגבי תפלה אמרו הא דאפשר הא דלא אפשר, וכמו דרבא דאמר' לא שנו אלא לאחריו אבל לפניו מרחיק מלא עיניו, לא הזכיר צדדים, משום דבעי דלמיר וכן לתפלה לומר דבלפניו ולאחריו תפלה וק"ש שוים הם אבל בדין הצדדים אינם שוים כמו שפירשתי.

ועל פי זה יתורץ מה שהקשה ה"ר יונה דלמה הוצרך רבא לומר וכן לתפלה, דכיון דאשמועינן גבי ק"ש דלפניו כמלא עיניו כל שכן לתפלה שהרי תפלה חמורה מק"ש. ולפי מה שכתבנו נ"חא.

ועיין בבית יוסף או"ח סי' צ"ז בענין הרקיקה באמצע תפלתו דכתב שטעמו של הרמב"ם שלא כתב אלא זורקו לאחריו ואע"פ שבירושלמי אמרו לשמאלו או לאחריו, משום דבתלמודא דידן לא אמרו אלא זורקו לאחריו משמע דלא שרי אלא לאחריו אבל לא לצדדין לא שנא של ימין לא שנא של שמאל.

אמנם יש לגמגם בדעת הרמב"ם בזה ממה שכתב שם בפרק ד' וכשם שמרחיקין מצוואה לק"ש כך מרחיקין לתפלה.

פרק ג' דין ט'. כתב הרב כ"מ ז"ה במה דברים אמורים בשהיה עמהן וכו' **וכתב הרא"ש דאפילו רואה אותה מותר**. נ"ב: דנהי דרואה לאו בראיה תליא מילתא.

פרק ג' דין י"א. כתב הרב כ"מ ז"ה **וה"ר מנוח כתב דזייק מדנקט רבא וכו'**. נ"ב: צ"ע דא"כ מאי קמיבעיא למר בריה דרבינא.

שם. ד"ה וכתב הראב"ד היתה צוואה בגומא וכו'. **דומה שהוא מפרש דוקא בסנדלו**. צ"ל: דבוקא בסנדלו.

פרק ג' דין י"ג. כתב הרב כ"מ ז"ה **ריח רע שיש לו עיקר וכו', ורבינו סובר דאע"ג וכו'**. נ"ב: ועוד נראה דרך ברייתא משבששתא מדלא מותיב מינה לרב הונא. ועוד דפשיטא דמתניתין מסייעא לרב הונא דקתני וכמה ירחיק מהם ומן הצוואה ד' אמות ולא קתני שירחיק מן הריח ד' אמות.

שם. **והרב בעל מ"ע ז"ל כתב דרבינו פוסק וכו'**. נ"ב: צ"ע דאם כן היכי מפרש מאי דאמר נתיא כוותיה דרב חסדא, ואם נאמר דגם הברייתא גורס כמו שגורס בדברי רב חסדא היה לו לפרש.

שם. **וכתב ה"ר מנוח מיירי במכוסה וכו'**. נ"ב: ותימה דאם מכוסה למה לי הרחקת ד' אמות, ואי משום ריח לא היה צריך להרחיק אלא עד מקום שיכלה הריח, וד' אמות למה לי, ודו"ק. **פרק ג' דין י"ד**. כתב הרב כ"מ ז"ה צוואה עוברת וכו' **לכך נראה לי דבלאחריו מיירי ומשום הכי סגי בשיעברו ממנו ד' אמות וכו'**. נ"ב: ולשון שכנגדו לא משמע הכי, ועוד דלפירושו זה היה די שיאמר אסור לקירות כנגדו ולמה האריך לומר עד שיעברו ממנו ד' אמות ולפירוש הר"י אבוהב קשיא טובא מדאמרין שם בגמ' דף כ"ה [ע"א] ורבא אמר לך בשלמא התם בקביעות תליא מילתא וכו' הכא והיא מחניך קדוש אמר רחמנא והא ליכא. וי"ל דמן התורה אפילו לפניו אין צריך להרחיק אלא ד' אמות, דהא לא כתיב אלא והיה מחניך קדוש ומקום חנייתו של אדם אינו אלא ד' אמות. ורבנן הוא דאמרי לפניו מלא עיניו, והכא דעוברין והולכין אמרו רבנן דדי בארבע אמות, ודו"ק.

פרק ג' דין י"ו. כתב הרב כ"מ ז"ה כשם שאסור לקרות וכו' **ולמד משם רבינו לקטן דערוה היא וכו'**. נ"ב: צ"ע בפ' ג' מהל' מילה דין ה' שכתב והמל אדם גדול צריך לכסות ערותו וצ"ע.

פרק ד' דין ז'. כתב הרב כ"מ ז"ה כל מי שהוא פטור וכו' **אבל אם היינו יודעים ודאי דלא מצי לכווני הוא מודה**. נ"ב: אינו מוכרח דאפשר דת"ק ס"ל דאע"ג דאנן סהדי דלא מצי לכווני דעתיה כיון דכולי עלמא ואיהו נמי קורא לא מיחזי כיוהרא.

שם. ד"ה וכתב בעל מ"ע וכו' **וא"ת יקרא ולא יחא ככורק שם שמים מעליו הא אמרין התם בגמ' בהדיא דחיישינן ליוהרא וכו'**. נ"ב: אדרבא בגמ' אמרין דלרבנן דפסק רבינו כוותיהו גבי ק"ש לא חיישנן ליוהרא כיון דכולי עלמא ואיהו נמי קורא, אלא שהרב הכסף משנה לטעמיה דאין שכתב בתחילת העמוד וכו' בגמ' וכו', וכבר כתבתי שאין דבריו מוכרחין.

פרק ד' דין ח'. כתב הרב כ"מ ז"ה **וכבר נהגו וכו' כחבתינו בסמוך וכו' וכיון דקתני וזרוא היתה שיטבול בין לק"ש ותפלה וכו'**. נ"ב: עיין לקמן בהל' תפלה פ"ד דין ד' ומ"ש הכסף משנה שם.

- ↑ פ"ב ה"ה. פ"ב ה"ד. 3. ברכות י"ג ע"ב. 4. עיי עינים למשפט ברכות י"א ע"א אות ג'. 5. ט' ע"ב. 6. שם י"א ע"א. 7. סעי' ג'. 8. ברכות כ"ב ע"ב. 9. שבת פ"ה ה"ג. 10. שם ד"ה אלא. 11. ברכות כ"ו ע"א.

ביני עמודי

הגאון רבי נפתלי נוסביום שליט"א

אב"ד וראש מדרש בית הוראה "אהבת שלום"

בענין אין מעבירין על המצוות ותדיר

להפיו דהוא מה"ת מ"מ גם מעלת תדיר מה"ת ואמאי מקדים התפילין, אך י"ל כאן דשניהם שוים במעלתן אסור לו לבטל בידים ולהניח את התפילין כיוון שאי"מ על המצוות, ואם כבר נטלו בידו ויניחו בעיד מעשה בידים, אך עדיין צ"ע דאם הם רק לפניו ולא עשה שום פעולה ליטלו בידיו דבכה"ג ג"כ תפילין קדמי וכמ"ש במשנ"ב ס"ק ג' ובביה"ל, ותיקשי נימא דיעשה מה שירצה אף שהתפילין קרובים אליו טפי מהטלית מ"מ מחמת מעלת תדיר שניא לטלית ואי רשאי להקדימו, ומצאתי בפרמ"ג במ"ז ס"ק א' שעמד בזה ותי' דטעמא דתדיר שכי הנמוקי' אינו עיקר הטעם דהא ק"ל תדיר ומקודש יעשה מה שירצה וכמ"ש הרמב"ם בפ"ט מתמידין ומוספין הל' ב' והוא איבעיא דלא איפשטא במנחות מ"ט א, וכיון דתפילין קדושי טפי מציצית ליכא למימר דמשום תדיר יקדים הציצית וע"כ משום אידך טעמא שכ הנמוקי' דציצית שקולה ככל המצוות או כמ"ש מהתבר דמעלין בקודש [ונוי' בבהגרא"א מש"כ בזה לבארן] והני טעמי אינו אלא דרבנן ובוה פי דברי הט"ז בס"ק א' שכתב דהוא אסמכתא וע"כ אם פגע בתפילין תחילה יניחם דא"מ על המצוות וה"ה י"ל כן להפך דא"מ על המצוות הוא רק דרבנן, [ובתוס' מגילה ו' ב' וכו"ה בתוס' מנחות נ"א א' מוכח דא"מ על המצוות הוא מה"ת ממה שהק' ל"ל קרא בשיירים הפנימיים שהם על יסוד מערבי תיפיל' משום דא"מ על המצוות הרי דהוא מה"ת].

ג) והנה בקרבן נתנאל סוף מגילה כתב דמש"כ הרמ"א באו"ח סי' תרפ"ד דאם התחיל לקרוא בשל חנוכה לפני קריאת ר"ח יפסיק ויקרא של ר"ח כיון שקריאת ר"ח תדיר, והק' הק"נ הא א"מ על המצוות עדיף מתדיר כדחזינו בסי' כ"ה דאם נטל התפילין יקדימם ללבשית הטלית כיון דא"מ על המצוות אף דציצית תדיר טפי ומוכח דא"מ על המצוות עדיף ממעלת תדיר, וא"כ גם כשהתחיל לקרוא בחנוכה לא יפסיק כיון דא"מ על המצוות עיי"ש ולשי' הק"נ יניחא טפי האי דינא דסי' כ"ה, אמנם לרמ"א בסי' תרפ"ד דס"ל דתדיר עדיף מא"מ על המצוות צריך לומר דבטלית ותפילין אין הטלית תדיר ללחות התפילין וכמ"ש הפרמ"ג וע"כ יניח התפילין תחילה, משא"כ ר"ח דהוי תדיר יפסיק קריאת חנוכה ויקרא בשל ר"ח, ווע"ע ט"ז בסי' תרפ"ד ובביה"ל שם, ובביה"ל סי' כ"ה סעי' ו' ד"ה הגע וכו'.

פניני הלכה

ולא יראה בך ערות דבר

האיסור ד"ולא יראה בך ערות דבר" כולל איסור אמירת דברים שבקדושה כנגד ערוה ממש, וכן כנגד טפח מגולה באשה, קול, שער, ואיסור זה הוא רק בדיבור אך הרהור מותר כמבואר בביאור הלכה (פתיחה לס' ע"ד) ובפוסקים דנו בכמה אופנים האם גם זה נחשב כהרהור ומותר או לא.

כתיבה כנגד ערוה: והנה במקום שמותר להרהר כמו בית אמצעי של מרחץ וכו', צ"ע אם מותר לכתוב שם ד"ת ד"ל דכותב הוי כלומד ממש או י"ל והבן. (פמ"ג סי' מ"א, משב"ז ס"ק ג') • אמנם יש שכתבו בפשיטות שאסור "נראה שכמו שכתובה הוה ליה כדיבור לגבי ברכת התורה הק', כן הוא לגבי אסור להתפלל נגד גלוי מקום שהוא כערוה, משא"כ להרהר מותר שם וכו', **אך לכתוב אין ראוי שם** דהוה ליה כדיבור היטב". (אשל אברהם, מהדו"ת) • שאלה. במקומות שאסור לדבר בד"ת, ומותר להרהר בהם וכו', מהו שיהא מותר לכתוב שם ד"ת מי חשבינן ליה כמהרהר בעלמא ושרי, או דלמא דחשיב לימוד גמור ואסור. תשובה. לענין וכו' נראה דיש לצדד לאסור, ובר מן דין נראה דבנ"ד יש לאסור לכונ"ע אף למאן אדית ליה דכתיבה לא חשיב כדיבור וכו', דדרך הכותב להוציא מפיו איזה תביות כשהוא כותב, וכיון דיש לחוש שיוציא מפיו הרי זה אסור וכו'. (שו"ת אור לי להגאון בעל השד"ח, סי' ט') • ויש מי שמקל במי שאין דרכו להוציא בשפתיו וכתב, "אסור לסתם בנ"א לכתוב ד"ת כנגד ערוה מספק שמא יוציא בשפתיו, אם לא מי שיועד בוודאי טבעו ברור ומוחלט תמידי שאין דרכו להוציא בשפתיו בשעת כתיבה כלל". (שו"ת לשד השמן [תרל"ט] סי' א', פרפת ד').

קיום מצוה: מיהו י"ל דמעשה המצוה כגון ליטול לולב וכיוצ"ב בלא ברכה **שרי** נגד ערוה. (אפיפי מגינים [תרס"ט] סי' ע"ה סק"ג) • **נסתפקתי** אם יכול לקיים מצוה בלא ברכה כגון נטילת ד' מינים או אכילת מצה במקום צואה או ערוה וכו'. [ועיי"ש מה שצייד לדון כממה טעמי] (חתן סופר שער טהרת הידים, אות ט"ו).

להניח ידו על פיו: [לשון הר"מ "אסור לקרות כנגד הערוה עד שיחזיר פניו"] לכאורה בזה שרי להניח ידו על פיו לכונ"ע וכו', משא"כ נגד ערות אחרים דהרהור מותר כמבואר שם **זה נמי מותר**. (צפתת פענח על הר"מ, פ"ג מק"ש הל' ט"ז) • אמנם הגר"ח זונפלד כ' "נראה לפום ריהטא **דאסור**, דעכ"פ מקרי דיבור ומקרי בזיון". (שו"ת שלמת חיים סי' ס"ט)

טפח מגולה באשה

לבד מאיסור ערוה ממש הנ"ל, יש איסור בטפח מגולה במקומות המכוסים, ולדעת הרמ"א שיעור טפח הוא רק באשתו, ובאשה אחרת אף פחות מטפח, ודנו הפוסקים במקור איסור זה והאם מועיל עצימת עינים וכן במקומות מסוימים בגוף אי נידונים כמקומות המכוסים, ומה הדין טפח המגולה בקטנה.

מקור האיסור: אך צ"ע בטפח מגולה וכן שוק שמצינו בקרא שנקרא ערוה כדכתיב תגל ערותך **צ"ע אם הוי ערוה דאורייתא** ונפק"מ אם מהני עצימת עיניים וכו'. (נשמת אדם, כלל ד') • מכל מקום **מדברי סופרים** וכו' כשעוסק בקריאת שמע או בתפלה או בתלמוד תורה וכו' כל דבר שמביא לידי הרהור נקרא ערוה כמו שאמרו טפח באשה ערוה. (שו"ע הגר"ז, סי' ע"ג).

עצימת עינים אי מהני: במ"ב (סק"א) ובביאור הלכה (ד"ה במקום) הביא פלוגתא בזה וכו' דכשאי אפשר בענין אחר אפשר לסמוך על זה, ובשו"ע הגר"ז כ' "ויש מתירין אם אינו מסתכל בו אפילו רואה אותו בהעברה בעלמא כיון שאינו ערוה אלא משום שמביא לידי הרהור ואין לחוש להרהור אלא כשמסתכל בו ולא בראיה בעלמא וכ"ש **אם מעצים עיניו ואינו רואהו כלל שמותר**". (שו"ע הגר"ז סעי' א') • ואין איסור טפח מגולה אלא משום טרדא וכמו שכ' הרשב"א [ברכות] כ"ד ע"א בשם הראב"ד, והלכך כל שאינו רואה מותר ולאו דווקא עצימת עינים אלא החזרת מבטו ג"כ מהני. (חזו"א, או"ח סי' ט"ז, ס"ק ז').

דין הפרק שבין הזרוע לכף היד: נראה דאף פרק הסמוך לכף היד **הוי ערוה** ואע"פ שאי"ז מקומות המכוסים באיש וכו' מי"מ הוי מקום המכוסה באשה. (מקור חיים לבעל החוות יאיר, סק"א) • כי האשה אסור לה שיתגלה דבר מגופה רק פניה וכפות ידיה ושאר אבריה כולם עטופים (חוקי הנשים לבן איש חי, פ"ז) • אמנם מפשטות דברי הפוסקים מבואר **דאי"ז ערוה**, ובחזו"א נסתפק בזה וכו' "ול"ש ביד אי פרק התחתון שבין הזרוע והכף בכלל איסור ואי מהני ליה מנהגא". (חזו"א שם, ס"ב ח').

שוק באשה - מקומו: במ"ב (ס"ק ב') כ' דעד המקום שנקרא קני"א בלע"ז [ברך] במקום שדרכן ליתר יחף מותר לקרות כנגדו, אמנם הרבה אחרונים חלקו וכתבו דעד כף הרגל הוא הנקרא שוק ואסור לגלותו, במקור חיים כ' "והמו שוק, נראה שהוא עצם התחתון הארוך הזקוף אף כשאדם יושב **ומה דשרי רשב"א הוא רק מדרך כף רגל**". (מקור חיים, שם) • וכן פרסות רגליה במקום שדרך לילך יחף מותר אבל זרועותיה ושוקה אפי' רגילין בכך כדרך הפרוצות אסור. (חיי אדם כלל ד', ס"ב) [וע"ע בחזו"א שם ס"ק ח' שהאריך בזה].

קטנה: בביאור הלכה (ד"ה טפח) כ' בשם שלחן שלמה דקטנה **מבת ג' ואילך** כבר יש דין זה אמנם בחזו"א כ' "ולמאי דמבואר לעיל דכל הני אינה ערוה בעיקרו אלא חכמים אסרוה משום הרהור וטרדא היה נראה דכל שאין דעתן של בני אדם עליהן מחמת קטנותן מותר וכו', מ"מ זו שאין יצר עליהן מחמת קוטנן הדעת נוטה שלא אסרום חכמים **ואין כאן שיעור בשנים אלא לפי מציאותן וקטנות גופן**". (חזו"א, שם) • קטנה בת ג' שנים ויום אחד אף שבהל"ל כתב שאסור בה טפח לזרים, מכל מקום לענין איסור ראה לא נהגו כוונתיה וגם היראים את ד' מקילים בזה. אולם לענין אמירת דברים שבקדושה כנגדה יש להחמיר מג' שנים ואילך, וכ"ש לענין דברי חיבה כגון חיבוק וכדו', אף דרבים אינם זהירים בזה בבת אחיו וכיו"ב אין שום היתר בדבר. (הליכות שלמה פרק כ' סעי' ט') • ואפילו טפח מגולה באשה במקום שדרכה לכסות וכו' אסור לקרות ק"ש כנגדה וכו' **ואני מסתפק אם ה"ה בקטנה**. (חסד לאלפים, ס"ק ה').

הבאת בנות וקטנות לביה"כ: "אף שמצד הדין נראה שאין בקטנה טפח ערוה, דאיסור זה הוא רק מדרבנן משום הרהור **ובקטנה ליכא**, אלא שאין משנת

חסידים להביאם לביה"כ ובפרט דיש סוברים שאין הטעם משום הרהור וכו' ואינו נכון שתבוא אשה גדולה או קטנה לבית תפלת האנשים". (שו"ת תשובה מאהבה, ח"ב סי' רכ"ט) • אמנם באור זרוע כ' "נהגו בתולות ישראל קטנות לבא לביה"כ כדי ליתן שחר למביאיהן". (אור זרוע, ח"ב סי' מ"ח).

שער מגולה באשה

הדין "שיער באשה ערוה" הנלמד מקרא ד"שערך כעדד העזים" הוא לכונ"ע דרבנן לגבי האיסור לקרות נגד זה, ולכונ"ע מהני עצימת עינים (מ"ב ס"ק ה'), אך לענין החיוב לאשה לכסות שער ראשה יש שכתבו דהוי מדאורייתא, ובמ"ב מבי' דשיער היוצא חוץ לצמתן קיל לענין

ק"ש, ובפוסקים דנו האם זה רק באשתו או גם באשה אחרת ומה דין שיער זה לענין חיוב הכיסוי.

מקור חיוב כיסוי שערה: ראשה פרוע דאורייתא היא דכתיב ופרע את ראש האשה, פרש"י ז"ל מדכתיב ופרע מכלל דמעיקרא מכוסה היה, ועוד דכיון **דאמרה תורה** לפרוע האשה כדי לנוולה, מכלל דפריעת הראש פריצות הוא באשה. (ריטב"א כתובות, ע"ב ע"א) • ואע"ג דרמב"ם כתב דאינו אלא מדברי קבלה הא איהו נמי כתב דפריעת ראש באשה אינו אלא **זהירות מדרבנן** כדמוכח בלשונו ומסתמא ס"ל הא דפרוך תלמודא דאורייתא ר"ל רמז דאורייתא יש לה. (תרומת הדשן, אות רמ"ב).

כיסוי שער היוצא חוץ לצמיתה: במ"ב (ס"ק י"ד) הביא דברי הזהר (פרשת נשא) שלא יתראה שער מאשה כלל, אפי' היוצא חוץ לצמתה. ובחת"ס כ' "ואמנם הוראה בפנים בזהר פרשת נשא יראה שעל כל שום חוט שערה החמיר וכו' והאמנם בארצותינו שהאומות יוצאות פרועי ראש ואמותינו לא יצאו ונזהרו מאוד וחשו לדברי הזהר והקפידו על זה מאוד וכו', מ"מ כיון שתפסו המנהג כהזהר על זה כ' מהר"א שטיין מנהג עוקר הלכה ונעשה הלכה קבוע, דהיינו היכא דספרי חיצונים חולקים על הש"ס, וספרי חיצונים היינו מס' סופרים וכדומה או מדרש ופסיקתא והזהר כא' מהם, אותו מנהג עוקר הלכה ונעשה הלכה רווחת בישראל וכו', ובארצותינו שהמנהג עפ"י זוהר עוקר הלכה וכו', **א"כ איסור גמור הוא**, ויש לחוש לרבוצת האלה האמור בזהר הנ"ל, ומי שחפץ בברכה ירחיק ממנו. (שו"ת חת"ס, או"ח סי' ל"ו) • ואני שאלתי בעצמי פעם פי הגאון החזון איש זצ"ל, והשיב לי שכל שער אסור מדינא מה"ת, ורק חוץ לצמתן אע"ג שאינו אסור מה"ת מ"מ **אסור מנהג ישראל**, ושאלתי אותו מה נקרא חוץ לצמתן, ואמר בצדדין או במצא. (תשובות והנהגות, ח"א סי' ס"ב).

שיער היוצא חוץ לצמתן באשה אחרת: במ"ב מבואר (ס"ק י"ג) דאף נגד אשה אחרת מותר לקרות דכיון דרגילין בהן ליכא הרהורא, אמנם לשון כמה מן הראשונים הוא "וכל גוף האשה ערוה אפי' היא אשתו אם רואה ממנו טפח מגולה לא יקרא כנגדה אבל פניה ידיה ורגליה ושערה מחוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להם מפני שהוא רגיל בהם, **אבל אשה אחרת אסור להסתכל בהם**. (ארתות חיים, הל' ק"ש, סי' ל"ו) • אבל פניה ידיה ורגליה ושערה מחוץ לצמתה אין חוששין להם מפני שרגיל בהם ואינו טרוד, ובאשה אחרת אסור להסתכל בשום מקום ואפי' באצבע קטנה ובשערה. (ספר הבתים, הלכות ק"ש, שער חמישי, סעי' כ"ט) • ושערה מחוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין לבעלה מפני שהוא רגיל בהם ולא טריד, אבל באשה אחרת אסור להסתכל בשום מקום ואפי' באצבע קטנה. (נמוקי יוסף ברכות, כ"ד ע"א) • ושערה מחוץ לצמותה שאינה מתכסה אין חוששין לה, מפני שרגיל בהן ולא טריד, ובאשה אחרת ודאי אסור להסתכל בה בשום מקום ואפי' באצבע קטנה ובשערה. (המאורות, ברכות שם, וכלשון זה בהשלמה שם) [אמנם יש ראשונים שמבואר מדבריהם שאין חילוק וכמו שפסק המ"ב].

חומר הענין: אמר רבי חזקיה טרוף הדעת יבוא על אותו האדם שמניח לאשתו שיתראה משערות ראשה לחוץ, וזה הוא אחד מדרכי הצניעות שצריכה האשה להתנהג בביתה, ואשה המוציאה משערות ראשה לחוץ להתיפות ולהתקטט בהם, גורמת עניות בביתה וגורמת שבניה לא יהיו חשובים בדור, וגורמת שדבר אחר ישרה בביתה, מי גרם לזאת אותו השיער שמתגלה מראשה לחוץ, ומה בבית כך כ"ש בשוק וכו', לפיכך צריכה האשה להזהר שאפילו קורות ביתה לא יראו שער אחד מראשה, כל שכן בחוץ וכו', ועל כן צריכה אשה להתכסות בזוית ביתה, ואם עושה כן מה כתוב בניך כשתלי זיתים מה זית זה בין בחורף בין בקיץ אין עליו נאבדים, ותמיד נמצא בו חשיבות יותר משאר אילנות, כך נהיה יתעלה בחשיבותם על שאר בני העולם, ולא עוד אלא שבעלה מתבכר בכל, בברכות מלמעלה, בברכות מלמטה, בעושר בבנים ובבני בנים. (תרגום הזוהר, פר' נשא) • ובעיר הזאת נשי הספרדים נזהרות מאוד מלגלות שערותיהן כאשר ראו מאבות אבותיהן מימי קדם, אך מקרוב התחילו קצת לפרוץ גדר זה והחרדתי עליהם בדרשתי וכו' והודעתי להם אשר דברו רבנן קדישי מוסר השכל ע"ז, הם אמרו כי עוון זה גורם מגפה לעולם, כי מגפה ר"ת מפני גילוי פאת הנשים וכו', ומביא רעש בעולם אותיות שער רעש, ובעלה שיש ביזו למחות ביד אשתו ויתנו אותה נקרא אשר שער אותיות רשע, ושער ראשה ערוה ר"ת שבע לרמוז שתדך לשבע מדרגות גהנם שנפל בהן אבשלום שנתגאה בשערו. (שד"ח, אסיפת דינים, מערכת ד' אות ד')

הנהגות הפוסקים: ובדבר הפרצה של הנשים היוצאים פרועי ראש יפנה רו"מ גם להגאונים וכו' שבדורינו, אז אעשה קול קורא אולי יתגלגל עי"ז זכות ע"י רו"מ. ולא אכחד כי זה איהו שנים שאינו רוצה לומר תחת החופה ז' ברכות גם אם יפצירו, כי ורק ברכת אירוסין שהוא הכרחי הנני סומך ע"י הב"י, דבגלית עינים מותר, אבל בשבע ברכות שאינו הכרחי לומר בעצמי אני חושש לדעת רוב אחרונים החולקים על הב"י בזה דל"מ עצימת עינים נגד שער באשה ערוה, ויכבדו לאחר לומר השבע ברכות, ובעוה"ר הפרצה רבה והולכת והשי"י ירחם. (שו"ת מהרש"ם, ח"ד סי' קכ"ו) • מנהגי היכא ששכיח היזקא בזה בעוה"ר, ובפרט בעיר הגדולה דשכחי הנך שערות כנ"ל וגם מגולות וכו' מקומות שדרכן להיות מכוסות, דרכי לעמידת את עצמי נגד החתן מול פניו בסמוך ממש ולומר הברכות, ועל ידי זה החתן מפסיק גם אם יעמדו מאחורי החתן נשים כאלו הנ"ל. (נימוקי או"ח, לבעל המנחת אלעזר).

קול באשה ערוה

הדין "קול באשה ערוה" הנלמד מקרא ד"כי קולך ערב", לגבי האיסור בד"ת הוא לכונ"ע דרבנן (מ"ב ס"ק י"ז) אך לגבי האיסור ליהנות מקולה יש דעות דאסור מדאורייתא, ובראשונים דנו בעיר הקול שאסור, ומה דין קול של דיבור בעלמא וקול של שאלית שלום, והאם יש להקל בזה"א משום "עת לעשות לה' הפרו תורתך".

מקור האיסור: ועיין אבן העזר (סי' כ"א) אסור לשמוע קול ערוה וכו' מכין מכת מרדות אפשר שמיעת קול ערוה **מן התורה אסור** מלא תקרבו וכו'. (שושנת העמקים לבעל הפמ"ג, כלל ט') • והנה מילתא דפשיטא דשער וקול אף דאמרינן דהוי ערוה היינו **מדרבנן** שהוי לא מצינא בקרא שנקרא ערוה, אלא כיון דמצינו שהוא דבר נוי באשה אסרו חכמים. (נשמת אדם, כלל ד', ס"ק א').

קול דיבורה וקול שאלית שלום: וקול דבורה שאינו זמר וכו' **אין חוששין**. (צורו החיים לתלמיד הרשב"א, דרך ראשון סי' י"ב) ובקול דבורה נראה דאינו אסור אלא בדברים שיש בהם קירוב הדעת כדאמרינן בקידושין (עי' ע"א) לישדר מר שלמא ליתלא אתמר ליה הכי אמר שמואל קול באשה ערוה והואו קול של שלמא שלום והשבת שלום היא. (נמוקי יוסף, ברכות כ"ד ע"א) • אמנם יש ראשונים שכי דאף קול דיבורה אסור, **"ואסור לשמוע דבריה** כדאמרינן בקידושין ואפי' לשאלית שלום והאידינא נהגי בשאלית שלום ובדברי צורך והכל לשם שמים כדאינא התם. (המאורות ברכות כ"ד ע"א) • ובאשה אחרת וכו' ואסור לשמוע קול דבריה. (השלמה, ברכות שם, וכלשון זה בספר הבתים הל' ק"ש, שער ה' סעי' כ"ט) • ובא"ר חילק בין האיסור לקרוא קר"ש לאיסור

הרב שמואל זלוטניק

כולל "אליבא דהלכתא" - מודיעין עילית

שמיעה בעלמא וכתב "אבל בדיבור הרגיל כגון השבת שלום אין איסור לקריאת שמע, וכן הדין באשה אחרת, אבל לשמוע מאשה אחרת אפילו השבת שלום אסור וכו'. (אליה רבה).

זמירות שבת: מותר מעיקר הדין לומר זמירות שבת כשמזמרות גם קרובותיו - אמו ואשתו טהורה, בתו, ואחותו אפילו נשואה, אעפ"י שאומר בהם פסוקים ואפילו פרק אשת חיל וכדו' ואף דמבואר שאסור לומר ד"ת בשעה ששומע קול אשה ואפילו אשתו טהורה, זמירות שאני, דאומרים אותם דרך זמרה ושבח ולא בדרך לימוד דברי תורה. ומ"מ אף הנוהגין להקל בכך, ושומעין בשבת ויו"ט זמירות קרובותיהם לשמוע שירתן סתם לא נכון הדבר. (הליכות שלמה, פ"כ סעי' י"א, ובדבר הלכה אות כ"א) • נראה דאין הביאור של קול הרגיל היינו דווקא קול הרגיל, אלא אפילו קול של זמר אם הוא רגיל בו שרי וכו', ולפי"ז שפיר מותר בשבת בשעת זמירות שגם הבתולות משתתפות באמירת הזמירות כיון שהם מזמרים מקטנותן והוי קול הרגיל בן, וגם יש להתיי מצד חינוך הבנות שיהא להם החשק והאהבה לעריכת השולחן בשבת ועי' חזו"א (או"ח סי' ט"ז ס"ק י"א) שהתיר להגיד דרשות לנשים, אף כנגד פרועות שיער משום עת לעשות לה' עיי"ש. (אבן ישראל להגר"א פישר זצ"ל, מ"ב סי' ע"ה אות ב')

חובת הזהירות בזה: לכן ראוי ונכון לכל אשה כשרה יראת ה' בין שהיא נשואה בין שהיא פנויה בתולה או אלמנה שלא תשמיע קול שיר בזמירות ולא בשום דבר בשום זמן כל זמן שמיסב עמה איש שהיא ערוה עליו רק שפתיה יהיו נעות, וקולה לא ישמע כלל ועיקר, כי אף אם היא צנועה וחסודה ביותר וכוונתה רצויה לשמים מכל מקום היא מצוה הבאה לידי עבירה חמורה לפי שאולי יבוא האיש השומע קולה לידי הרהור, והרהורי עבירה קשים מעבירה עצמה, והיא צריכה להיזהר שלא יכשלו בני אדם על ידה וכו', ואל תשיבני מדכתיב ותשר דבורה וברק בן אבינועם וגו', כמו שנשאלתי מן אשה משכלת, כי יש לומר על פי הדיבור שאני. (באר שבע בסוף הספר - באר מים חיים אות ג')

עת לעשות לה': כתב הר"א ממיץ דאסור לקרות דבר שבקדושה בשמועת קול שיר של אשה, ועת לעשות לה' הפרו וותרך הלכך אין אנו נזהרין מלשמוע שמועת שיר הנשים. (ריקאנטי, סי' כ"ו) • המרדכי בשם הרא"מ דבעל"א אנו יושבין בין העכו"ם ועת לעשות וגוי' הלכך אין אנו נזהרין ללמוד בשמיעת קול שיר נשים ארמאות, והנה בתר"י כתבו שאם יכול לכוון ולא לשים לב לקול השיר מותר, ואפשר דהרא"מ לא ס"ל כן, ואפשר דכוונתו אפי' מוטرد מותר משום עת לעשות, ומה"ט אפשר לצדד להקל בזה"ז להגיד תוכחה ברבים ולהזכיר דברי חז"ל אף שיש פרועות ראש כנגדו ומשום עת לעשות, וגם אפשר לסמוך על דעת הר"י כיון דאינו משים לבו מותר. (חזו"א או"ח סי' ט"ז, ס"ק י"א).

ולא תתורו אחרי עיניכם

במ"ב כ' (ס"ק ז') "וכל זה לא איירי אלא לענין אסור קר"ש וכו' אבל לענין איסור הסתכלות, לכ"ע המסתכל באשה אפי' באצבע קטנה, כיון שמסתכל בה להנות, עובר בלאו דלא תתורו אחרי עיניכם, ואמרו שאפי' יש ביזו תורה ומעש"ט לא ינקה מדינה לא גהנים, וראיה בעלמא לפי תומו בלא להנות שרי אם לא מצד המוסר, ובשם הפמ"ג כ' דבמקום שדרך להיות מכוסה אף ראהיה בעלמא אסור, וכבר בראשונים הפליגו בחומר האיסור, ובגודל השכר למי שנוהר, וביארו בגדר החילוק בין הסתכלות לראיה.

חומר האיסור והעונש: המסתכל אפילו בעקבה של אשה הווין לו בנים בעלי מומין ממעי אמן. (מסכת כלה פ"א) • וכל המסתכל באשת איש מכשיל ומכחיש כח יצרו הטוב, והודו נהפך עליו למשחית שכן אמרו רז"ל כל המסתכל בעריות קשתו ננערת, ואשר לא ישא עיניו אלא אשת איש זוכה ותחזינה עיניו בנועם ה' מדה כנגד מדה חלף עבודתו אשר לא זן עיניו ממראה האיסור, שכן אמרו רבותינו ז"ל כל הכושב עיניו מן העריות זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר ועוצם עיניו מראות ברע, ונאמר אחריו מלך ביפיו תחזינה עיניך. (אגרת התשובה לרבינו יונה).

ענין הזהירות: אל תכשל בעיניך שאין מכשול אלא בעינים. (מס' כלה, פ"ג) • שלא נתור אחר מחשבת הלב וראית העינים וכו', שרש מצוה זו נגלה כי בזה ישמר האדם מחטא להשם יתברך כל ימיו, והמצוה הזאת באמת יסוד גדול בדת, כי המחשבות הרעות אבות הטומאות, והמעשים ילדיהן וכו', ודע בני ותהי מרגלא בפומך מה שאמרו ז"ל עבירה גוררת עבירה, ומצוה גוררת מצוה, שאם תשית דעתך למלאת תאוותך הרעה פעם אחת תמשך אחריה כמה פעמים, ואם תזכה להיות גבור בארץ לכבוש יצרך ולעצום עיניך מראות ברע פעם אחת יקל בעיניך לעשות כן כמה פעמים, כי התאוה תמשך הבשר כמששך הנאים לפניו וכו', כן הדבר הזה כל איש בהרגילו בתאוות ובהתמידו בהן יחזק עליו יצרו הרע יום יום ובהמנעו מהם ישמח בחלקו תמיד כל היום, ויראה כי עשה האלוקים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים ללא תועלת של כלום. (החינוך, מצוה שפ"ז) • ולא תתורו וגו' ואחרי עיניכם. להשיג תאות שנתתם עיניכם בהן, אשר אתם זנים אחריהם. מטים נפשכם השכלית בהן מדרכי חיי עולם לדרכי אבדון ומות. (ספורנו פר' שלח) • מצוות פרישת העריות הוא דבר שנפשו של אדם מחמדתן ואונסתו עליהם לעשותן, זולת בהתעצמות הרחקת ב' דברים מהאדם, והם מרחק הרגש ראות העין ומרחק בחינת החושב, ואם ב' אלו לא יעשה אין האדם שליט ברוח זה לכלותם ממנו, כי כל שלא תהיה לו הרחקת הרגש הראות בדבר, הגם שירחיק בחינת החושב לא ישלוט בעצמו לכלות ממנו הכרח החשק וכו'. (אוה"ח פרשת אחרי מות)

גודל מעלת הנהרה: נמצא בספרים הקדושים שמי שמתגבר על יצרו בדבר ערוה זוכה ומאיר אור גדול על ראשו מן השמים ובדורות הראשונים היו רואין זה בעיניהם וכדאיתא בסנהדרין (ל"א ע"ב) באחד שנתגבר על יצרו וכשהיה יוצא לשוק היו רואים שאור דלוק על ראשו מן השמים. (נדחי ישראל לבעל הח"ח, פכ"ג) • כתבו בספרים הקדושים שיש כמה וכמה מכוחות החיצונים שעומדים מסביב לעין האדם, ומפתים אותו שיפתח עיניו ויסתכל במקום האסור וכו', ואשריהם לאלו שמכניעים את לבם ומשברים את רוחם לפני בוראם וזוכרים את יוצרם ומתגברים על יצרם ומשתדלים להתרצות במעשיהן הנאים לפניו שאמר והיה העולם ועוצמים עיניהם כדי שלא ליהנות מדבר עבירה בעוה"ה, ומתוך כך זוכין בעצמן להקביל פני השכינה (מחנה ישראל לבעל הח"ח, פ"ב). **גדר החילוק בין הסתכלות לראיה בעלמא:** כל לשון הסתכל [גבי הסתכלות בירח] אינו אלא שמביט במכוון זמן ארוך למה הוא דומה ולמי ידמהו וישווה, אבל לישא עיניו ולראות בו כרגע שפיר דמי. וכן המסתכל בנשים הפירוש שמביט בכוונה. (ספר חסידים תנינא לרבי משה הכהן בן אחות הרא"ש, סי' צ"ט) • דלא אסרו אלא דרך הבטה והסתכלות בדמותה והתבוננות בצורת קלסתריה. (ים של שלמה, כתובות, פ"ב ג') • וראיה בעלמא היינו דמסתכל באופן שרואה ויועד את האשה אמנם רק שרואה ראהיה בעלמא ולא מסתכל על צורתה היאך היא נראית ידיה או אצבעותיה אם הם ארוכות או הם קצרות וכל כיו"ב. (חוט שני ה' צניעות, אבהע"ז סי' כ"א, סעי' א').

לאמתה של הלכה

בענין מצוות הזכירות לדעת האר"י ז"ל, אם בעינן בפה דוקא, או די בכוונת הלב

שאלה:

כתב המג"א (סי' ס' אות ב') וז"ל: איתא בכוונות ובכתבים והזכירות הללו הם מ"ע, לכן כשאומר ובנו בחרת יזכור מ"ת. וקרבנתו מעמד הר סיני. לשמך הגדול מעשה עמלק שאין השם שלם. להודות לך הפה לא נברא רק להודות ולא לדבר לשה"ר וזהו זכירת מעשה מרים וכו' עכ"ל.

ומעתה באנו לשאול מהי דעת ושיטת האר"י ז"ל באופן קיום מצוות הזכירות, האם בפה דוקא, או אם גם בכוונת הלב יוצא ידי מצוות הזכירות. ורמיזת הזכירות הני"ל בברכת אהבת עולם, אם נחשב שמקיימם בפה, או בכוונת הלב בלבד. ועוד דמאחר שראינו מתוקן בסידורים של הגאון חיד"א ז"ל נוסח עשר זכירות לאומרים אחר התפילה, רצוננו לדעת אי כדי לצאת ידי חובה צריך מלבד הכוונה בברכת אהבת עולם, גם לאמירת הזכירות בפה ממש כמסודר בנוסח הני"ל שבסידורים, או דילמא שפיר יוצא בכוונה שבברכת אהבת עולם, ואין צריך תו לאמירת עשר זכירות אחר התפילה מעיקר הדין, וירונה המורה.

תשובה:

דיוקים בלשונות האר"י ז"ל דדי בזכרון בלב

א) ידוע דעת הרמב"ן (בהשמטות לספר המצוות ובפירושו על התורה) על פי התורה כהנים (ירש פרשת בחקותי) דס"ל דהזכירות הני"ל חיונן בפה דוקא, וכמ"ש שם: שתהיה שונה בפיו, ולא סגי לזכרן בלב. (והזכיר שם זכירת שבת, ו"אשר הקצפת", וזכירת מעשה מרים, וזכירת עמלק). ולעומתו ישנה דעת החינוך (מצוה ש"ל) דסבירא ליה דשאר זכירות מלבד זכירת יציאת מצרים מצוותן בלב.

והנה לאחר העיון בלשונות האר"י ז"ל נראה שדעתו בזה כתובה בפירוש בשער הכוונות (דף י"ט ריש ע"ב), וס"ל לכאורה כבעל החינוך, שהרי כתב וז"ל: דע כי ארבע מצוות עשה צריך האדם לקיים בכל יום שהם ענין זכירה, והם ארבע זכירות הכתובים בתורה **שתלויים בזכירת הלב**. ואילו הם, הא' זכרון מעמד הר סיני וקבלת התורה וכו', והיא אחת מרמ"ח מ"ע להרמב"ן ז"ל. זכירה ב' זכור את אשר עשה לך עמלק, והיא מצוה שנית. זכירה ג' זכור את היום הזה אשר עשה ה' אליהך למרים, והיא מ"ע שלישית. זכירה ד' זכור את היום הזה אשר יצאתה ממצרים, והיא מצוה עשה ד', עכ"ל. הרי לן בפירוש שכתב האר"י ז"ל שחיוב מצוות אלו הם תלויים בזכירת הלב, ואין חיוב להזכירן בפה דוקא כדי לצאת ידי חובה.

וכן מדויק מלשונו עוד שם להלן שכתב וז"ל: והנה ג' הזכירות אנו מזכירים עתה כאן [בברכת אהבת עולם], וזכירת יציאת מצרים נזכיר אותה בסוף פרשת ציצית בפסוק אני ה' אלהיכם. וזה סדרן: מתן תורה צריך **לרמוז** אותה באומרים: ובנו בחרת מבל עץ וכו' וקרבנתו מלכנו וכו'. זכירת עמלק **נרמז** אותה במלת: לשמך הגדול כנועד וכו'. זכירת מרים **נרמז** אותה במלת: להודות לך וכו' ולא נשתמש בהם לסיפור לשון הרע ח"ו, ונזכור לשון הרע של מרים וכו', עכ"ל. והנה, כיון שכתב בכל אחת מג' זכירות הני"ל **לרמוז אותם** בתיבות אלו שבברכת אהבת עולם, מוכרח הדבר שבפעם אינו מפורש באמירות אלו אותן הזכירות, כי היה אפשר לפרש הכוונה כפשוטה שבחר בנו הקב"ה וקרבנו לשמו הגדול לעבדו ולהודות לו, ולא איירי בג' זכירות הני"ל, ולכן האר"י ביאר האופן שרמזים בהם אותן הזכירות, דמוכרח שבלא הפירוש שלו אין באותן אמירות הוראה מפורשת על הזכירות הני"ל. וא"כ מוכרח דס"ל להאר"י ז"ל שיוצאין ידי חובה בהן בכוונת הלב בלבד, כי הרי בעצם אין כאן אמירה ברורה ומפורשת כמו כאשר אומרים הפסוק עצמו שממנו נלמד אותה הזכירה, או באמירה מפורשת של אותה הזכירה בלשונו הוא, דזה נקרא לזכור בפה, דהוא כאשר הוראת האמירה היא מפורשת, ולא סגי ברמז בעלמא. וכיון שהאר"י ז"ל רמז לזכירות הני"ל בלשונות ברכת אהבת עולם, שאין בהם הוראה ואמירה מפורשת, מוכח דס"ל יוצא בכוונת הלב בלבד, כיון דאין האמירה ההיא נחשבת כזכרון בפני עצמה.

ועיין בספר הכוונות של הר"י טרינקו (דפוס קארעץ דף ל' סוף ע"א) שכתב בזה דבר חידוש שלא נזכר בשער הכוונות, והוא, דטעם השמת הציציות כנגד הלב בתיבות מרר והבא עלינו וכו' שבאהבת עולם, לפני רמיזת הזכירות הני"ל, הוא כדי להורות כי מצוות הזכירות הרמוזות בהמשך תיבות הברכה מתקיימות בכוונת הלב, וז"ל: ונלע"ד כי לכך צריך לשים תשלית כנגד הלב, כי הציצית מזכרת כל המצוות, ולכן נתנת מלת הלב להזכיר לו אל הדי' זכירות שבאר"י ז"ל בע"ה. וכ"ה בפרי עץ חיים (דף ל"ט רע"ג) בשם הר"ח ז"ל. הרי כאן שעושר מעשה רב להשים הציציות על הלב כדי להורות שמתקיימות מצוות הזכירה בכוונת הלב.

אלא דקצת יש להרגיש בזה, דהרי השווה רבינו האר"י ז"ל שלש הזכירות הני"ל הרמוזות בברכת אהבת עולם, להזכירה הרביעית דיציאת מצרים שבפרשת ציצית, ושם הרי היא מתקיימת בדיבור פה ממש, ולא בכוונת הלב. ולכן דייק בשער הכוונות שם ולא כתב שזכירה זו "נרמזת" שם, וכמ"ש בג' זכירות הראשונות, שהרי היא כתובה שם להדיא. ואפשר דלדעת רבינו האר"י ז"ל לעולם די לזכור גם יציאת מצרים בלב כדי לצאת ידי חובה, וכמ"ש בפתח דבריו שארבעתן מתקיימות בזכירת הלב, אלא דכל שכן כאשר מזכירין בפה שיוצא בשופי, ולכן השווה את ארבעת הזכירות כאחת. ואכן בשער הכוונות (בדף כ"ז סוף ע"ב) כתב וז"ל: ובפסוק אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים **תכנין** אל הזכירה הרביעית וכו'. והנה זכירת יציאת מצרים מ"ע מן התורה, ולכן תכנין בפסוק זה לקיים מצוה זו של זכירת יציאת מצרים, עכ"ל. ויש מקום קצת לדייק, שגם בזה, המצוה מתקיימת בכוונת הלב, ולא בעינן אמירה לעיכובא, אלא שהפסוק מזכיר לנו חובת מצות הזכירה המתקיימת עתה בזכירת הלב. ואין זה מסתבר, ועיין להלן.

וכאשר עיינתי בסידור מרן הרש"ש ז"ל שמחתי לראות שכיוונתי לדעתו דעת עליון בהבנת דעת האר"י ז"ל, שאכן ס"ל דכוונת הזכירות שכתב האר"י ז"ל הן מתקיימות בלב, וכנ"ל, שכתב שם וז"ל: וקרבנתו מלכנו, **יכוין בלב** לקיים מ"ע לזכור מעמד הר סיני וכו'. לשמך הגדול, **יכוין בלב** לקיים מ"ע לזכור מה שעשה לנו עמלק וכו'. להודות לך, **יכוין בלב** לקיים מ"ע מה שעשה השם"י למרים וכו', עכ"ל. והדברים ברורים בס"ד, שבדאי מרן הרש"ש ז"ל דקדק בלשון האר"י ז"ל כמ"ש לעיל, דס"ל שיוצאים ידי חובת הזכירות הני"ל בזכרון הלב. אולם לגבי זכירת יציאת מצרים שבסוף פרשת ציצית לא כתב דבר מזה, לא בסידור המודפס ולא בסידור היר"א. ונראה דס"ל דמה שאנו מזכירין בפה מלא אין לך זכרון גדול מזה, ואין צריך לשום הוראה. ונראה שלדעתו יוצאים בזה בחיוב זכירת מצרים בפה ממש, ושכן דעת האר"י ז"ל, ודלא כמ"ש לעיל. ועיין להלן בס"ד.

יוצא לנו מזה לכאורה, שלדעת האר"י ז"ל ומרן הרש"ש ז"ל יוצאין בזכרון הלב בקיים ד' זכירות הני"ל. אלא דאפשר דבזכירת יציאת מצרים יוצא באמירת

הפסוק בפה דוקא.

דעת ג"ע החיד"א ז"ל שגם לדעת האר"י ז"ל אין יוצאים עיקר החיוב בזכרון שבלב וצריך להזכירן בפה ממש

ב) אולם ראיתי לג"ע החיד"א ז"ל בספרו שו"ת יוסף אומץ (סימן כ"ג), שנשאל שם מחכם אחד, דמאחר שהאר"י ז"ל כבר הורה לכוין בברכת אהבת עולם בשלש זכירות, ובק"ש בזכירה רביעית, אם כן למה הוצרך הרב חיד"א ז"ל בספרו צפורן שמיר לתקן אמירה נעימה להזכיר שוב הזכירות הני"ל בפה, והלא כבר יצא ידי חובת אותן ארבע זכירות בתפלה, וכנ"ל. (וזו היא בעצם שאלת השואל דקמן).

והשיב לו על זה ג"ע ז"ל, שמה שכתב האר"י ז"ל לכוין באותן ארבע זכירות, הוא כדי לזכרן בלב דוקא באותן אמירות שבברכת אהבת עולם ובק"ש, שבהן רמוזות אותן ד' זכירות. אבל כדי לקיים המצוה בשלימותה על פי התורה כהנים, וכמ"ש הרמב"ן, דבעינן להזכירן גם בפה מלא, לכן תיקן אמירתן בפה בספרו צפורן שמיר הני"ל.

יוצא לן מזה שהבין ג"ע ז"ל, שגם רבינו האר"י ז"ל לא סבירא ליה שיוצאים עיקר המצוה של הזכירות הני"ל בכוונת הלב, אלא סידרן שם בברכת אהבת עולם רק כדי לקיימם בזכירת הלב בכוונה, אבל לא להכריע שבה יוצאים ידי עיקר חובת הזכירות, דלעולם בעינן שזיכרם בפה ממש, ע"ש.

אולם עוד הביא שם דעת חכם אחד גדול שבדורו שפירש בכוונת האר"י ז"ל דס"ל דבכוונת הד' זכירות באותן אמירות שבברכת אהבת עולם וק"ש, אכן מתקיימות מצוות הזכירה בפה, שהרי אומר בפה, ומכווין בלב. וג"ע ז"ל דחה דבריו, בטענה, דהיינו אינו מזכיר הזכירות להדיא בפה, אלא חושב בלבו הזכירה הרמוזה באותן אמירות, את"ד שם. ופלא שכתב כן ג"ע ז"ל בסתמות, ולא דקדק מדברי האר"י ז"ל עצמו דאיירי באופן שמזכירן בלב דוקא, וכמ"ש לעיל.

ועל כל פנים דעת ג"ע ז"ל חולקת על מה שציידנו לעיל, וסבירא ליה שלדעת האר"י ז"ל אין יוצאים ידי חובת מצוות הזכירות בשלימות רק כאשר יזכירם בלב ובפה, וככל הני"ל. ועיין עוד בזה כנ"ל בספריו מורה באצבע חלק כף אחת סימן כ"ה, ובספרו דבש לפי במערכת ז' אות כ"א.

ביאור שיטת המגן אברהם דעיקר החיוב בזכירות יוצאין ידי חובה בקריאת התורה, והאר"י רמזן בברכת אהבת עולם לרווחא דמילתא בלבד

ג) והנה, כתב המגן אברהם (באו"ח סימן ס' ס"ק ב') וז"ל: איתא בכוונות [סידור האר"י] ובכתובים [ספר פע"ח]: והזכירות הללו הם מצות עשה. ולכן כשיאמר ובנו בחרת, יזכור מתן תורה. וקרבנתו, מעמד הר סיני. לשמך הגדול, מעשה עמלק, שאין השם שלם. להודות לך, הפה לא נברא רק להודות ולא לדבר לשון הרע, וזהו זכירת מעשה מרים. וזכרתם את כל מצוה ה', זהו שבת ששקולה כנגד כל המצוות וכו'. ובילקוט פרשת בחקותי מבאיר גם כן זכור את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר וגו', זכור בפה, ע"ש בשם ספרי. ונ"ל שזיכור זה כשאומר "באהבה", לאפוקי באותו פעם לא היו אוהבים השם, ע"כ [ובסידור הרש"ש הנדפס כתב בתיבת "וליחדך" זכירת העגל, ועיין להלן מ"ש בזה]. וצריך טעם למה תקנו לקרות פרשת עמלק, מה שלא תיקנו בזכירות אחרים. עיין סוף סימן תרפ"ה. וי"ל דמתן תורה יש לנו חג עצרת, והוא הדין שבת.

ומעשה מרים ומעשה עגל לא תיקנו מפני שהיא גנותה של ישראל, עכ"ל. ויש כאן כמה נקודות בדברי המג"א. א', שהביא באהבת עולם ד' זכירות, כי חילק מעמד הר סיני לשנים זכירת מתן תורה, וזכירת המעמד עצמו. אולם עיין פרי עץ חיים (דף ל"ט ע"ג) שכן חילקן, אולם למניינא חשיב להו זכירה אחת, עיש"ב. ב', שכתב לכוין ב"וזכרתם את כל מצוות ה'" שבפרשת ציצית לזכירת השבת, ולא נזכר זה בכתבי האר"י דקמן, אבל בסידור האר"י דפוס זאלקווא נמצא כן. ג', שלא הזכיר זכירת יציאת מצרים בפרשת ציצית. וזה יש ליישב דאינו מזכיר אלא הזכירות שבלב, שהן נקראות "בפה", אבל יציאת מצרים שזכרת בפה, אינה בכלל הזכירות שבלב, וכמ"ש כבר לעיל ביישוב דעת הרש"ש ז"ל. אולם בסידור האר"י הני"ל כתב בפסוק "אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים" גם כן הוראה לקיים מצות זכירת יציאת מצרים. וכבר הבאנו שבשער הכוונות נחת למניינא, ומנה ד' זכירות דוקא שבכללן יציאת מצרים, ולא זכר שבת ועגל. וצ"ה.

ועוד יש להבין בדבריו של הרב מג"א, שכוונתו בהבאת לשון הילקוט הוא כדי להוסיף עוד זכירה, שהיא "אשר הקצפת". אלא דבכל זאת סיים "לזכור בפה", וכתב לרומזה בתיבת "באהבה". ומעתה אינו ברור אי הבין המג"א בדעת האר"י ז"ל, אם הזכירות הני"ל הן בלב דוקא, או נחשבים בפה כיון שמכווין אותן באמירת לשון הברכה והק"ש, וצ"ע. ויותר נראה לפרש שהבין המג"א דכיון שזכירת "אשר הקצפת" גם היא חיובה בפה, והרי שהאר"י ז"ל סידר כאן דכל הזכירות שהן בפה נזכרות בברכת אהבת עולם, אם כן היה צריך להזכיר גם את זו. ולזה סיים דלדעתו יש להזכירה בתיבת "באהבה", ואתי שפיר שתהיה גם היא מתקיימת בפה, (וכדעת אותו חכם גדול שבדור החיד"א ז"ל).

פש גבן לבאר סיום לשון הרב מגן אברהם, שהקשה דלמה תיקנו קריאה מיוחדת בספר רק לזכירת מעשה עמלק, ולא בזכירת אחרות. ויישב על פי מ"ש בסימן תרפ"ה דיוצאים ידי חובת הזכירות מדאורייתא בקריאת התורה בפרשיות השבוע, אלא שתיקנו חכמים בנוסף לקראת פרשת עמלק בזמנה לפני פורים. (עיין מחצית השקל כאן ושם). אולם למתן תורה אין צריך זכירה מיוחדת, כיון שיש חג שבועות שהוא יום מתן תורה. וכן בשבת, אינה צריכה זכירה כי אנו שומרים אותה תמיד. וכנגד מעשה מרים ומעשה העגל לא תיקנו חז"ל קריאה בציבור, מפני שהם גנותם של ישראל (כך נראה להבין בכוונות). ולפי זה יוצא דסבירא ליה להרב מגן אברהם דמדאורייתא יוצא ידי חיוב בכל הזכירות בקריאת הפרשיות שבשבתות, אלא דרק בזכירת עמלק תיקנו חכמים לזכורה בפה בספר ובציבור בפרשת זכור. ולפי זה יתבאר דס"ל להרב מג"א שמה שכתב האר"י ז"ל לזכור מתן תורה ומעשה עמלק ומעשה מרים בברכת אהבת עולם, הוא לרווחא דמילתא, ולשלימות המצוה בלבד, כי עיקר החיוב כבר יצא בקריאת התורה בשבתות. כן נראה לבאר ולהבין בכוונות. והרי לן על כל פנים דנראה שהבין המג"א להזכירות שכתב האר"י ז"ל בברכת אהבת עולם הם נחשבים ככפה, ולעולם אינם אלא לרווחא דמילתא וככל הני"ל.

ועיין להרב פרי מגדים בספרו ראש יוסף (מגילה דף י"ח ע"א) שהבין בכוונת הרב מג"א דס"ל שיוצאין ידי חובת הזכירות במחשבה בלב דוקא, ולא בעינן אמירה בפה, והקשה עליו שם מהגמרא דבעינן זכירת עמלק בפה מתוך הספר, ע"ש. וקשה עליו ממש המג"א לגבי זכירת "אשר הקצפת" שדייקנו מדבריו שמחשיבים ככפה, וכנ"ל.

ועיין אליה רבה (סימן א' ס"ק ז') שכתב וז"ל: כתבו תלמידי האר"י ז"ל שהיה **אומר** בכל יום ד' זכירות, עכ"ל. והביאו המלבי"ם בספרו ארצות החיים (סימן א' בארץ יהודה ס"ק ד') ופלפל בזה, והעלה שמן התורה אין חיוב לזכור בפה רק מעשה עמלק, ורק פעם אחת בשנה, אבל שאר זכירות אין צריך רק לזכרן

הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א ראש ישיבת "חברת אהבת שלום"

בלב. הרי שהבין המלבי"ם בכוונת דברי האר"י ז"ל שרמז למצוות הזכירה בברכת אהבת עולם שהם רק למצוה בעלמא, אבל לא לחיובא. ופלא הדבר, שכל אלו גדולי הפוסקים המזכירים לדעת האר"י ז"ל לא עיינו בדבריו בפנים, ויסדו הבנתו בדעתו על פי ספרי המלקטים. וצ"ע.

העולה בדעת האר"י ז"ל בזה שאין ראיה מוחלטת לכאן או לכאן

ד) והנה כבר כתבנו לעיל דהיה נראה בפשטות לומר, שדעת האר"י ז"ל היא ממש כדעת החינוך (מצוה ש"ל), דס"ל דמלבד זכרון יציאת מצרים דבעינן בפה ממש כמ"ש בגמרא (ברכות י"ב ע"ב), שאר הזכירות כולן די לזכרן בלב, דלכן סידר האר"י ז"ל שלש הזכירות הני"ל בזכרון הלב ברמז בלבד בברכת אהבת עולם, אבל מצוות זכרון יציאת מצרים יוצאים באמירת הפסוק בפה שבפרשת ציצית. וזה דלא כדעת הרמב"ן על פי התורה כהנים הני"ל דס"ל דהזכירות בעינן בלב ובפה. אולם צ"ע כי כבר הזכרנו דאיתא בפירוש במגילה (דף י"ח ע"א) דזכירת עמלק בעינן בפה ממש, ובעל ספר החינוך בעצמו כ"כ במצוה תר"ג וצ"ע.

ולכן, ולאור כל האמור לעיל, אין נראה לפרש דעת האר"י ז"ל כדעת החינוך. ונראה יותר דס"ל כמ"ש הרב מגן אברהם דיוצאין עיקר החיוב בקריאת התורה בשבתות, ולכן סידר הזכירות בברכת אהבת עולם שאנו אומרים אותה בכל יום בכוונת הלב בלבד, כיון שהוא לתוספת מצוה בעלמא, ולא לחיובא.

ולפי זה מה שסידר ג"ע החיד"א ז"ל לזכרן בפה בכל יום לאחר התפלה בנוסח מיוחד שתיקן וערך בהזכרת הפסוקים וכו', הוא רק למצוה מן המובחר, לצאת גם ידי דעת הרמב"ן על פי התורה כהנים להזכיר גם בפה בכל יום, או אפשר לצדד ולומר דלעולם חולק ג"ע החיד"א ז"ל על דעת המג"א דס"ל שיוצאין עיקר המצוה בקריאת התורה פעם אחת בשנה, (ובפרט שצריך לכווין לצאת ידי חובת המצוה, ובדרך כלל אין איש שם על לב) וס"ל דבעינן לקיים מצות הזכירות בכל יום, ובפה דוקא, ולכן סידרנו בנוסח מיוחד לקיים עיקר המצוה מדאורייתא יום ביומו. יש מקום להרחיב טובא בפלפול בנידון הזכירות לענין עצם חיובן, ואופן החיוב, וזמן החיוב, אבל אין כאן מקומו, כי רק באנו כאן לבאר דעת ושיטת האר"י ז"ל בזה.

עוד כמה הערות ודקדוקים בדעת האר"י ז"ל

והנה אמרתי להעיר עוד בדרך אגב, שבשער הכוונות הני"ל כתב האר"י ז"ל להדיא שהן ד' זכירות ביחד עם יציאת מצרים, והזכיר מעמד הר סיני ומעשה עמלק ומעשה מרים בברכת אהבת עולם, וזכרון יציאת מצרים בפרשת ציצית. ובסידור מרן הרש"ש ז"ל הוסיף בברכת אהבת עולם בתיבת "וליחדך" זכירת העגל. (כן הוא בסידור הנדפס, אבל ליתא בסידור היר"א ובסידורים שבכתי"י ישנם שגושים כן). ולא מצאנו מקור לכוונה זו בדברי האר"י ז"ל, ויתכן שלכן הוסיפה בסידור היר"א, כי הרי האר"י ז"ל נחת למניינא, מוכרח דלא זכירות דוקא, ג' בברכת אהבת עולם והד' בפרשת ציצית, והקבילן בדבריו שם לד' מועדים, יציאת מצרים כנגד חג המצות, מתן תורה כנגד חג השבועות, זכירת עמלק כנגד חג הסוכות, וזכירת מרים כנגד ראש השנה, ע"ש. דמוכח מזה שלא היתה כוונתו להוסיף עוד זכירה כנגד העגל. ואולי הטעם שנקט האר"י ז"ל ד' זכירות אלו בלבד, הוא מכיון שהם כולם דברים התלויים רק בזכירה, אבל שבת אנו שומרים וזכורים אותה תמיד. ולגבי "אשר הקצפת" אפשר הטעם כמ"ש הרמב"ן (בהשמטות לספר המצוות) דלא היתה מצוה אלא באותו הדור.

והנה, עוד יש להעיר כי בסידור האר"י ז"ל שבדפוס זאלקווא הוסיף בפרשת ציצית לרמזו בתיבות "למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם", מ"ע וזכרון שבת ששקול ככל המצוות. וגם זכירת יציאת מצרים כתבה להדיא. וזכרון שבת לא מצאנו בכתבי האר"י ז"ל דקמן שהזכירה, וצ"ע. וגם במגן אברהם הזכיר לזכרון השבת בשם האר"י ז"ל, והביא מהילקוט לזכור גם "את אשר הקצפת", ומדעתו כתב לכוונה בתיבת "באהבה", מוכרח דלא היה לפניו זכרון העגל בתיבת "וליחדך" כמ"ש בסידור הרש"ש הנדפס. וצ"ע לעת הפנאי בשינויים אלו, ודי בזה לעורר בלבד לפי שעה.

עוד יש להרגיש בדעת האר"י ז"ל במה שכתב בשער הכוונות שם וז"ל: הראשונה היא זכרון מעמד הר סיני וקבלת התורה וכו' והיא אחת ממצוות עשה להרמב"ן ז"ל, ע"כ, דמה שראה לציין מקור דוקא לגבי זכרון מעמד הר סיני, נראה הטעם פשוט, להיות שרק הרמב"ן (בהשמטות לשה"מ ל"ת ב', ועל התורה (דברים ד' ט'), מנא כמצוה, ולא נזכרה להדיא בחז"ל.

ואולם צ"ע, שכתב שם הרמב"ן שהיא מצוה ל"ת שלא נשכח מעמד הר סיני, ומ"ע להודיע לבנינו אחרינו כדכתיב "והודעתם לבניך". וקשה דאין כתב בשער הכוונות שהיא מצוה עשה לזכור מעמד הר סיני, והיה צ"ל שהיא מצוה לא תעשה, כי העשה היא להודיע כן לבנינו, ולא לזכור בינינו לבין עצמנו. וצ"ע לעת הפנאי. ועיין בזה בספר שש זכירות (סימן י' אות ג').

סיכום דעת האר"י ז"ל

1. האר"י ז"ל הזכיר כאן ד' מצוות זכירות שהן מדאורייתא, ושצריך לזכרן בכל יום. א) מעמד הר סיני. ב) מעשה עמלק. ג) מעשה מרים. ד) יציאת מצרים. ולא הזכיר זכירת שבת וזכירת "אשר הקצפת", ואפשר שטעמו ששבת אינה צריכה זכירה, ו"אשר הקצפת" אינה נוהגת לדורות, וכמ"ש הרמב"ן.

2. לדעת האר"י ז"ל נראה לכאורה שהיא מצוה אלו מתקיימות בלב. ומשמע בפשטות לשונו דאפילו מדאורייתא מתקיימות בלב. אולם זה אינו מסתבר שיחלוק על דברי חז"ל. וכבר הקשו על דעת החינוך בזה. ולכן צריך לדחוק בדבריו ולפרש דכוונתו היא דמה שמזכיר את הזכירות ברמז בברכת אהבת עולם היינו שיוצאין בהן בכוונת הלב בלבד, ולרווחא דמילתא. אבל לצאת ידי המצוה מדאורייתא בעינן להזכירן בפה. וכמ"ש החיד"א ז"ל ביוסף אומץ הני"ל, ורק זכירת יציאת מצרים שמזכירים אותה בפסוק יוצאים בה בפה. וכבר העלנו בדעת המג"א דס"ל כאותו גדול שבדור החיד"א ז"ל שלדעת האר"י ז"ל הזכירות שסידרן בברכת אהבת עולם הם נחשבים כאילו הזכירן בפה, אלא שזכירתן בכל יום היא רק לרווחא דמילתא, כיון דעיקר החיוב יוצאין בקריאת התורה. ולדעת המגן אברהם יוצא איפה שאין תועלת באמירת הזכרונות בסוף התפלה וכמו שסידרן החיד"א ז"ל.

3. נראה להבין בדעת האר"י ז"ל כמ"ש הרב מגן אברהם, דיוצאין עיקר החיוב במצוות הזכירה בקריאתן בפרשת השבוע, ולגבי זכירת עמלק בפרשת עמלק ג"כ, ורק לרווחא דמילתא רמזן בכל יום בברכת אהבת עולם ובפרשת ציצית. או שדעת האר"י ז"ל היא כהחיד"א ז"ל ביוסף אומץ, דס"ל דעיקר המצוה של הזכירות יש לקיימם בכל יום מדאורייתא על ידי שזוכרים בפה ממש, כי הזכירות שרמזן האר"י ז"ל בברכת אהבת עולם נחשבים ככלל ולא ככפה, ואין יוצא בהם עיקר המצוה מדאורייתא. וצריך עדיין יישוב ועיון לעת הפנאי.

המנהג ועעמו

גיל הקטן לחנכו בק"ש

שו"ע סי' ע' סעי' ב': קטנים פטורים לר"ת כשלא הגיעו לחינוך, ולרש"י אפילו הגיעו לחינוך מפני שאינו מצוי אצלו בזמן ק"ש בערב וישן הוא בבוקר וראוי לנהוג כר"ת. ובמ"ב שם ס"ק ו': לר"ת, אבל הגיע לחינוך שהוא כבר שית כבר שבע חייב אביו לחנכו, ועיין בב"ח שכתב דאם הוא בן י"ב שנה לכ"ע הוטל על אביו לחנכו בזה. ביאור מה שכתב במ"ב כבר שית כבר שבע עיין בפמ"ג בפתיחה כוללת ח"ב אות י' דהיינו או חמש שנים שלמים או שש כל אחד לפי הבנתו. ובשלמי ציבור וכן בקשר גודל כתבו: קטן שהגיע לחינוך כבן ט' או י' שנה חייב בק"ש.

אם אפשר לסמוך על הקטן שיקרא ק"ש

וכתב בספר כף החיים ונראה דהכל לפי חורפיה דקטן. וכתב שם עוד בסע"ק ח': ולכן צריך שיהיה כל אדם לקחת ילדיו לפניו יום ליום ולילה ללילה לשמוע מפיהם שיקראו או להקרותם ק"ש ותפלה כדי לצאת י"ח, ולא יסמוך על אמונתם אפי' כשיודעים ליקח ספר ולקרות בעצמם, שזחזקתם שאין אומרים כלום וחבל על דמשתכחין גדולים שאין אומרים כלום כ"ש קטנים והקולר תלוי על צואר אביהם, חס"ל אות ב'. ובכלל צריך שילמדם שיקראו התיבות מלה במלה שלא יאבדו אותיות מהתיבות שהם חשובים יותר מהמרגליות, וכוונת השמות שלא יוציאו שם מפיהם בלא כוונה וכמו שהארכנו בזה בס' ה' בס"ד קחנו משם.

ובספר חיי משה סי' ק"ו כתב: בשו"ת חתן סופר דן האם האב שחייב בחינוך בניו יכול לסמוך על בנו הקטן שהתפלל, דיש לעיין אם הקטן נאמן בזה, וכתב שלכאורה לפי מה שכתב בש"ך שאף שכתב רמ"א שקטן אינו נאמן להעיד אפי' באיסורים דרבנן שאיתחזק חיובו, מ"מ בדבר שבידו נאמן, הוא הדין שלפ"ז נאמן לומר שכבר התפלל כיון שבידו להתפלל, וכן הוא לדעת המ"א (סי' תל"ז סק"ח). ומ"מ מסיק בחתן סופר שלכתחילה לא יסמוך עליו בכל פעם כיון שהקטן ריאה שסומך עליו בכל יום ולא יתפלל וכן תתבטל מצות חינוך ע"ש. וגם אפשר לצרף מה שכתב רשב"א דמצות חינוך קיל יותר משאר מצוות דאינו אלא להרגילו למצוות.

אם צריך להעיר הקטן לק"ש

ובמ"ב שם ס"ק ט': וראוי לנהוג כר"ת, ר"ל אע"ג דמדינא מסתברא כרש"י וכן כתב הגר"א ז"ל, אעפ"כ נכון לנהוג כר"ת, וכן משמע מדברי הרמב"ם. וכתב בשו"ת אור לציון פרק מ"ה ס"ק י"ג: קטן שהגיע לחינוך יש לחנכו למצות קריאת שמע אם הוא ער בשעת קריאת שמע, ואם הוא ישן אין צריך להעירו, וביאר שם אחר שהביא את דברי השו"ע: ולכן נראה שאף שאם הוא ער יש לחנכו כמו שכתב מרן, מ"מ אם הוא ישן אין צריך להעירו וכמו שכתבו האחרונים שטעמו של רש"י מסתבר, וכמבואר שם במ"ב ס"ק ט' ולכן די לנו לחנכו כשהוא ער. ובספר קובץ הלכות כתב: אבל העיקר כרש"י וכן פסקו רוב הפוסקים. ונראה בקיץ שהיום ארוך במדינות אלו סומכין ארש"י ואין הקטנים מתפללים מעריב

חקר הלכה

מנהג אחיזת הציציות ביד כנגד הלב בעת קריאת שמע, שנוי במחלוקת היה בתקופת הגאונים. ראשון המערערים על קיומו של מנהג זה ואף הורה לבטלו, הוא רב נטרונאי גאון' בתשובתו ('שערי תשובה' סי' פ"ח), ואלו דבריו: "וששאלתם אם צריך לאחוז אדם בציציותיו או לא. **דבר זה לא על דרך חכמים ותלמידים הוא זה, דרך יהירות הוא**, וכי מאחר שהתבונן בציציותיו בשעת עטיפתו וברך עליהן, לאחר מכאן למה אוחזן בידו. אלא מעתה כשמגיע וקשרתם צריך נמי לאחוז בתפיליו. ואם תאמר יאחוז, כשמגיע וכתבתם צריך לבוא לביתו' ולהניח ידו על מקום מזוזה, **הילכך העושה כן צריך ללמדו ולהסביר לו' שלא יעשה**". וראה ארחות חיים מלוניל (הל' ציצית סי' ל"ב) וספר האשכול (הל' תפלה סי' ז') דכתבו כן גם בשם רב משה גאון, ע"ש.

[ומש"כ דהוא **דרך יהירות** לא נתבאר מה יהירות יש בזה. ואכן ב'תשובות גאוני מזרח ומערב' (ברלין תרמ"ח, סי' ל"ח) הגירסא דרך **יתירות** הוא. וכ"ה בתשובות הגאונים כת"י (הלברשטט), ובארחות חיים (שם). אמנם בספר אבודרהם (סדר שחרית של חול) בהביאו דברי רב נטרונאי גאון הוסיף "שכל דבר שאין האדם מחוייב בו ועושה אותו ברבים במדת חסידות וכל העם אינם עושים אותו הוא מתחזי כיוהרא". וראה מש"כ בדבריו הג"ר יוסף אירגאס ז"ל בשו"ת דברי יוסף (סי' מ"ה, דף צ"ב ע"ב)].

אמנם רב האי גאון ז"ל בתשובתו (שם) כתב ליישב את המנהג ולקיימו, וז"ל: ואנן חזי לן, התינח מזוזה דליתיה גביה, אלא ציציות אי מעיין בהו וממשמש בהו בעת ק"ש שיש שם מצותו שפיר דמי ומה איכתפ לן. ואי אמרת דילמא טריד, כיון דמצותיה היא לן טריד בהו. אבל ודאי אי ידעי' דטריד ממשמש ידיו שפיר דמי לממנע יתיה שהרי אין לקרוץ ולא לרמוז ולא להורות באצבעותיו. ותפילין אי ממשמש בהו תדיר שפיר דמי וחובה למעבד הכי דחייב אדם למשמש בתפיליו כל שעה קל וחומר מצץ, ע"כ.

גם הריב"ש בתשובתו' אל שואל א' שהיו לועגים לו חבריו על מנהגו להתבונן בציצית בעת ק"ש, כתב לקיים המנהג מכמה טעמים, ואף מיישב את תמיתה הגאונים דמ"ש ציצית ותפילין ממזוזה, וז"ל: "ואתה שנהגה להסתכל בה בשעת קריאת שמע כשאתה מגיע לוראיתם אותו. **אל תניח מנהגך כי מנהג יפה הוא וחבובי מצוה הוא, וכך היה נוהג מורי החסיד הרב רבי פרץ הכהן זצ"ל**. ומה שהקשו שאם כן יעשה כן בתפילין, יעשה ויעשה שהרי חייב אדם למשמש בתפליו בכל שעה כדי שיהא זריז בהם וכו'. ואם כשמגיע לוקשרתם ממשמש בהם כל שכן שהוא מנהג יפה וכו'. ומה שהקשו יעשה כן במזוזה, אינו ענין, שאם אמרו במה שהוא לבוש ומזומן לפניו, לא אמרו במה שהוא קבוע בכותל ואינו לפניו. ועוד שבציצית הזכיר הכתוב הראיה כדי שיבא לידי

מצות חינוך הקטן לק"ש

וכו' עיי"ש.

גיל החינוך ללמדו תורה צוה

מ"ב סי' ע' ס"ק ז': ומ"מ פסוק ראשון שבק"ש מצוה על אביו ללמדו משיודע לדבר ולאז דוקא בזמן ק"ש. ומקורו בגמ' סוכה דף מ"ב ע"א: יודע לדבר אביו לומדו תורה וק"ש, תורה מאי היא, א"ר המנונא תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, ק"ש מאי היא, פסוק ראשון. וכן נפסק ברמב"ם פ"א מהלכות ת"ת הלכה ו': מאימתי מתחיל אביו ללמדו תורה, משיתחיל לדבר מלמדו תורה צוה לנו משה מורשה וגו', ופסוק ראשון מפרשת שמע, ואחר כך מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים וכו' עיי"ש. וכן נפסק בשו"ע סי' רמ"ה סעי' ה' עיי"ש, ופי' משיתחיל לדבר כתב היעב"ץ במגדל עוז: לעשרים ואחד חדשים מתחיל לדבר אביו מלמדו תורה, מאי היא, תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב וקריאת שמע פסוק ראשון ע"כ. ובספר ובתורתו יהגה ביאר: אף על פי שעדיין אין דיבורו מושלם יהיה זה לימוד דיבורו, וכמש"כ רש"י עה"ת (דברים י"א י"ט) וז"ל למדו תורה צוה לנו משה שיהא זה לימוד דיבורו, מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו וכו'. וע' עוד בראשית חכמה (ריש פרק גידול הבנים) וז"ל: והש"י"ת מתעלס כשהקטנים שחין (מדברים) בתורה שנאמר מפי עוללים ויונקים, ואעפ"י שהם מגמגמים בפסוק מפני שאינם יודעים לקרות, הקב"ה אוהב אותם שנאמר "ודגלו עלי אהבה" א"ת ודגלו אלא ודלוגו. אמר המחבר ודגלו עלי בגמטריא קנ"ט כמנין קטן עכ"ל. אולם במדרש נחומא קדושים י"ד: שלש שנים יהיה לכם ערלים שלא יכול להשיח ולא לדבר, ובשנה הרביעית יהיה כל פרוי קדש שאביו מקדישו לתורה, וכן איתא במחזור ויטרי (אבות פ"ה כ"א): שכן מצינו בערלה שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל לאסור אף בהנאה וכו' אבל ברביעית מותר ע"י פדיה דכתבי ובשנה הרביעית יהיה כל פרוי קדש הלולים לה' וכו', וכן תינוק בשנה שלישית יגמל משעברו עליו שתי שנים שכן דרך תינוק להניק כ"ד חדש וכו' וברביעית יעמידוהו על הספר או ילמדוהו קצת על פה תורה צוה לנו כדי להשגירו בפיו. וכן כתב האוה"ח הקדוש (ויקרא י"ט כ"ג). וזה לכאורה כנוסח הגמ' בסוכה "יודע לדבר" שאחר שיודע לדבר היטב מלמדו וזה בן ג' שנים. ומה שכתב הרמב"ם "משיתחיל לדבר" מקורו בספרי, וכן כתב הגר"א בביאורו לשו"ע סי' רל"ה ס"ק ס"ק י"ט כדעת השו"ע והרמב"ם וז"ל: והעיקר כמו שכתוב בגמ' משעה "שמתחיל לדבר" (וצ"ע שהרי בגמ' דילן כתוב יודע לדבר וצע"ג).

גדר חיוב האב בחינוך בנו הקטן בת"ת ובק"ש

ונחלקו הפוסקים האם פסוק ראשון של ק"ש חיובו מדין ק"ש (או חינוך לק"ש), או מדין ת"ת (או חינוך), כתב בשו"ע הרב זלמן הלכות ת"ת פרק א' וז"ל: אעפ"י שהקטן פטור מכל המצוות וגם אביו אינו חייב לחנכו במצוות מן התורה אלא מדברי סופרים, אבל תלמוד תורה מצות עשה מן התורה על האב ללמד את בנו הקטן תורה אעפ"י שקטן אינו חייב, שנאמר ולמדתם אותם את בניכם ונחלקו הפוסקים האם פסוק ראשון של ק"ש חיובו מדין ק"ש (או חינוך לק"ש), או מדין ת"ת (או חינוך), כתב בשו"ע הרב זלמן הלכות ת"ת פרק א' וז"ל: אעפ"י שהקטן פטור מכל המצוות וגם אביו אינו חייב לחנכו במצוות מן התורה אלא מדברי סופרים, אבל תלמוד תורה מצות עשה מן התורה על האב ללמד את בנו הקטן תורה אעפ"י שקטן אינו חייב, שנאמר ולמדתם אותם את בניכם

מנהג אחיזת הציציות בעת קריאת שמע

זכירה, ובתפילין גם כן שמשמוש בהן מצוה כדי שיהא זריז בהן, ואם עושה כן כשמוזכר וקשרתם משום חבובי מצוה כל שכן שמפליא לעשות, אבל במזוזה אינו כן. **ולכן אחוז במנהגך אל תרף והלועגים עליך בזה לא יפה הם עושים**"⁵.

וראה עוד בתשובת הרשב"ש (סי' כ"ו) במש"כ לקיים המנהג. באבנער) והובא בילקוט תהלים (רמז תשכ"ג): א"ר תנחום אין לך כל אבר ואבר שלא קלס דוד להקב"ה בו וכו', אמר דוד אני משבחך בכל אברי ומקיים בהן המצות, בראשי אני רופפו וקורא בתפלתי, בשערות ראשי אני מקיים לא תקיפו פאת ראשכם ותפילין אני מניח בראשי, בצוארי עטיפת ציצית, בעיני וראיתם אותן, בפי תהלת ה' ידבר פי, בשפתי תבענה שפתי תהלה, בזקני ולא תשחית את פאת זקנך, בלשוני ולשוני תהגה צדקך, בלבי בלבי צפנתי אמרתך, בחזה ה**ציצית אני משים כנגד הלב כל זמן שאני קורא קריאת שמע** שנאמר ויהי הדברים האלה על לבבך וכו', יד ימנית אני כותב בה ומראה בה טעמי תורה, יד שמאלית בה אני קושר תפילין של יד **ובה אני אווזא ציצית בזמן קריאת שמע** וכו', לכך נאמר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך וכו', ע"כ. והביאוהו הגהמ"י פ"ג מהל' ציצית (אות פ'); זוהר הרקיע להרשב"ץ (מ"ע כ'); וים של שלמה (יבמות פ"א סי' ג').

מנהג זה נזכר גם בדברי הראשונים (מרדכי סוכה סי' תשס"ג, אור זרוע ח"ב סי' ש"ד, ראבי"ה סי' תרפ"ג ותרג"ג) בשם **הירושלמי** [ולפנינו בירושלמי ליתא], וז"ל המרדכי שם: "תני בירושלמי פדירקין, יודע לנענע חייב בלולב וכו', יודע להתעטף בציצית אביו לוקח לו טלית, לא סוף דבר להתעטף אלא להשליך שתי כנפות לאחוריו ושתי כנפות לפניו **ואוחז בציצית כשורה בשעת ק"ש**". ומעתה יש לתמוה על דברי הגאון האדר"ת ז"ל בספרו תפלת דוד (הוצאת אהבת שלום עמ' כ"א) שתמה על מנהג אחיזת הציציות בק"ש, וז"ל: "הנהוג לאחוז הציצית בעת קריאת פרשיות ק"ש, והאחרונים הוסיפו לאחזם במלת והביאנו לשלום שבאהבה רבה, ואני לא ידעתי שום מקור גם לשתי הפרשיות

הרב אליהו ננס

כולל "אהבת שלום" י-ם

לדבר בם, ומאימתי אביו חייב ללמדו, משיתחיל לדבר מלמדו תורה צוה לנו משה וגו' ופסוק ראשון מפרשת שמע ישראל. הרי לן דעת הגר"ז שזה מדין ת"ת, ולכאורה למד דבריו מהרמב"ם שכתב "מאימתי אביו חייב ללמדו תורה", משיתחיל לדבר וכו'. ובפנ"י על מסכת קידושין דף כ"ט ע"ב ד"ה גמ' כתב דההוא קרא ד"ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם" משמע שהדיבור חוזר על הבן שזה תחילת לימודו כדאמרינן קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה ומרגילו לדבר בפסוק תורה צוה לנו משה. הרי לן שוב שזה מדין ת"ת, וכן דקדק בספר משנת יעקב בדברי הגר"א בסי' ע' דמה דאמרינן קטן היודע לדבר וכו' לאו משום ק"ש ובזמן ק"ש, אלא ללמדו תורה ילמדו אלו ב' פסוקים. אולם בספר בתורתו יהגה דקדק בדברי הגר"א בסי' ל"ז סעי' ג' שכתב: ומה שהקשו מק"ש, דשם "לחנכו" בתורה ולא לקרות בעונתה, וכן הביא שם דברי התר"י ברכות דף י"א ע"ב בדפי הרי"ף שכתבו: נשים ועבדים וקטנים פטורים מק"ש וכו', פרש"י ז"ל דאפילו קטנים שהגיעו לחינוך פטורים, ויש שמקשים עליו מדאמרינן בסוכה קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה, היודע לקרוא אביו מלמדו פסוק ראשון של ק"ש, היודע לשמור תפיליו אביו לוקח לו תפילין, ויש לומר דהתם לא קאמר על דרך חיוב אלא להרגילו במצוות, משמע שזה לא מדין ת"ת אלא מדין חינוך. ובתוס' בברכות ד"ה קטנים דין כ' ע"א משמע שזה מדין ק"ש, שכתבו: אלמא כשהגיע לחינוך דשייכי ביה תפילין חייב בתפילין, ובק"ש נמי יש לחייבו יותר מסתמא מדאשכחן התם קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה ופסוק ראשון של ק"ש. וצ"ע לדעת הסוברים שהוא מצד זמן חיובו בק"ש האם מחויב אביו לחנכו בזה בוקר וערב כחיוב הגדולים, וצ"ע.

בענין לימוד בנו לשה"ק

תוספתא חגיגה פ"א ג': יודע לדבר אביו מלמדו שמע ותורה ולשון הקדש, ואם לאו ראוי שלא בא לעולם. וכן בירושלמי סוכה פ"ג י"ב: יודע לדבר אביו מלמדו לשון תורה. ומה שלא הוזכר דין זה ברמב"ם ובשו"ע, כתב בשו"ת שערי ציון: הרמב"ם והטוש"ע והסמ"ג שלא הזכירו החיוב ללמדו לשון הקודש, י"ל שסמכו על דברי הברייתא שבגמ' סוכה שלא הזכירה החיוב ללמדו לה"ק. וכתב שם עוד דאע"ג שהובא דין זה בתוספתא מ"מ י"ל דבזמן הגמרא נתבטל. ובספר ויואל משה ביאר וז"ל: בימי התנאים שהיה הלימוד במקרא ובמשנה שזה הכל בלשון הקודש לכן היה חיוב בלימוד הלשון לצורך הלימוד משא"כ בעת סידור התלמוד שנשתנה ונעשה עיקר הלימוד רק בגמ' שלא נכתבה בלה"ק כי אם בלשון ארמית לכן לא ראו עוד חיוב ללימוד לה"ק שגם התלמוד לא סידרו כן והיה כל לימודם בלשון ארמית. [ובזה יובן טעם שהוזכר דין זה בירושלמי שהרי לימודם היה בלה"ק כנ"ל]. ובספר תורה תמימה כתב דאפשר שהוא מטעם צוואת ר"א לתלמידיו ברכות כ"ח ע"ב שימנעו בניהם מן ההגיון ופרש"י שם ד"ה מההגיון לא תרגילום במקרא יותר מדאי משום דמשכא. אולם בחסדי דוד על התוספתא כתב דהרמב"ם כן הביא דבר זה והוה מש"כ בהלכות ת"ת פ"א ו': ואח"כ מלמדו פסוקים פסוקים והוא משום ללמדו לה"ק עיי"ש.

הרב שלום הלל

כולל "אלינא דהלכתא" - מודיעין עילית

של ק"ש"י". ואחהמ"ר נעלם ממנו לפי שעה דברי חז"ל הנ"ל המעידים על קיומו של מנהג זה. ואף הובא בשו"ע סי' כ"ד סעי' ב', ע"ש. גם מה שתמה על ענין אחיזתם בתיבות והביאנו לשלום בברכת אהבת עולם, כבר נודע כי מקור הדבר הוא בכתבי האר"י ז"ל, ראה שער הכוונות (דף י"ט ע"א, ודף כ"ו ע"ד), ובס' פרי עץ חיים (שער ק"ש פרק ג'): "ואח"כ תקבון ד' ציצית בידך השמאלית וכו' מן באמרך מהר והבא עד אחר אמת ויציב עד ונחמדים לעד וכו", ע"ש.

[בשונה מכל הנ"ל שראו בענין אחיזת הציציות כמנהג בעלמא, מצאנו חומרא בקיומו של מנהג זה בדברי הגר"ש קלוגר ז"ל בשו"ת ובחרת בחיים (סי' כ"ח), שם נשאל על דברי התוס' בברכות (י"ד ע"ב ד"ה ומנח) שמבואר בדבריהם דמותר לקרוא קריאת שמע בלא ציצית, דהוא תמוה מדברי הזוהר (פרשת שלח דף קע"ה ע"א, הובא במג"א סי' כ"ד ס"ק ג'): 'הקורא קריאת שמע בלא ציצית מעיד עדות שקר בעצמו'. וכתב שם בישוב הדבר', דזה"נ אין חובה להיות לבוש בציצית בעת ק"ש, וכדברי התוס', אלא דהזוהר איירי במי שלבוש טלית רק אינו אווזא בציציותיו בזמן ק"ש דעל זה אמרו דהוי כמעיד עדות שקר בעצמו, "דכיון דלבש בת ד' א"כ חייב בציצית והרי אומר וראיתם אותו **ואם אינו אווזחן בידו לראותם אז הוי מעיד עדות שקר**, כיון דלבוש בת ד' הוי בזה כמו תפילין ונעשה חובת גברא".

ונהנ מלבד דדבריו מחודשים מאוד להעמיד דברי הזוהר באדם הלובוש טלית ואינו אווזא בציציותיו בק"ש דהוי כמעיד עדות שקר. עוד יש לדון בעיקר הקושיא מדברי הזוהר, דלכאורה פשטות דבריו הזוהר לא איירי כלל במי שקורא ק"ש בלא ציצית, אלא במי שלבוש בגד ד' כנפות ללא ציצית וקורא ק"ש דעליו נאמר דהוי כמעיד עדות שקר. ואכן כך כתבו כמה מן האחרונים בביאור דברי הזוהר, ראה יד אהרן למהר"א אלפאנדארי (סי' כ"ה), שו"ע הגר"ז (סי' ח' סעי' א' בדרך אפשר 'וכן משמע לשון הזוהר שם'), הגהות רש"ש טויבש (ברכות י"ד ע"ב). וכ"ה בערוך השלחן (סי' ח' סעי' א'): "ובאמת נראה דהזוהר ג"כ כונתו כן כשנושא בגד בד' כנפות בלא ציצית, דלכד שעובר בעשה הוי עדות שקר שנושא בגד בת ד' כנפות ולא הטיל בו ציצית. וכן משמע מלשון הזוהר ה' שלח וז"ל, דהא קורין ק"ש בלא ציצית ושהדין סהדנתא דשקרא ואלין אינון בוגדים וכו' ובגד בוגדים בגדו **לבושא דלהון בלא ציצית** אקרי בגד בוגדים, עכ"ל. הרי מפורש כמ"ש כשהלבוש שלהם בלא ציצית". ולפי זה נסתר כל בנינו דאין כל קושיא מדברי הזוהר לדברי התוס'. אמנם הגיעב"ץ בס' מור וקציעה (סי' כ"ד) נקט בפשיטות כדברי המג"א דהזוהר איירי במי שקורא ק"ש ואינו לבוש בציצית דהוי כמעיד עדות שקר, ע"ש].

- תשובת רב נטרונאי גאון נדפסה לראשונה ללא הזכרת שמו בתשובות הגאונים 'שערי תשובה' סי' פ"ח יחד עם תשובת רב האי גאון דלהלן. וכבר העיר הגר"ר ישראל משה חזן בהגהותיו 'איי הים' (ליוורנו תרכ"ט) דהם שני תשובות מחולקות, וחלקו הראשון הוא לרב נטרונאי גאון. וכדבריו מבואר בס' ארחות חיים מלוניל (הל' ציצית סי' ל"ב) ובס' אבודרהם (סדר שחרית של חול) דהזכירו רק את חלקו הראשון של התשובה ובשמו של רב נטרונאי גאון. וראה גזיז שכטר ח"ב עמ' 98 אות ט', ובס' כפתור ופרח פרק ס'. 2. נקט בלשונו 'לכוא לביתו' משום דבית הכנסת פטור מן המזוזה, עיי' יומא י"א ע"א. 3. ראה ארחות חיים (שם) דגרס בדברי רב נטרונאי גאון: "הלכך העושה לן צריך ללמדו ולהשבועיו שלא יעשה". אמנם נוסחא זאת לא נמצאת בשאר כת"י, וכן תשובות הגאונים. 4. סי' תפנ"ו. 5. ר"ג בס' סדר היום לרבינו משה'ן מכיר ז"ל (ויניציאה שנט"ט, כונת קריאת שמע) כתב בשבח הנוהג כן, ושלא יחוש אל המלעגים בזה, ואלו דבריו: וישא אוחזים הציצית ביד השמאלית ומניחין כנגד לבן כל זמן ק"ש וכו', ואח"כ ינשק אותם וישים אותם על עיניו ויחבק אותם עם לבו, וכל העושה זה וכיוצא בזה להדר המצוה ולרוממה שכרו הרבה מאד. ולא יחוש אם ילעגי עליו, כי המלעגי ילעגי ממנו ואוי לו ולרוע מזלו וכו'. 6. ראה 'שם הגדולים' בערכו, ובס' רב פעלים להג"ר אברהם בן הגר"א ז"ל [אות ל' - לקח טוב, אות פ' - פסיקתא זוטרתא]. 7. ושם עמ' קס"ד הוסיף דגם לפרשת ציצית לא נמצא מקור, ע"ש. 8. בתי' הב'.

הערות והארות

ביאור מַפְלוּת ג'וּאֵר רֶאֶשׁ הוֹרֵשׁ"א בַּטַּעַם הַחֲרָקָה בַּצֹּאֵה

בב"י סי' ע"ט ס"א מובא מחלוקת דקדוק, והרשב"א לענין החרקה מצואה, שלראש בצואה יש לא אסור של היה מחניך קדוש, ולרשב"א יש אסור של לא יראה בן ערות דבר, ולכאורה לרשב"א דמלא עיניו בצואה נגלמ מלא יראה ש לעין שהרי ערה בעששית אסור כדפסק הש"ע סימן ער סעיף ה' וצואה בעששית מותר כדנפסק בש"ע סימן ע"ו סעיף א, ולראש החילוק הוא שערה זה איסור ראה ולא מועיל כיסוי אבל צואה בכיסוי תלא הרמנא ויפה מיכסיא, אבל לרשב"א גם איסור צואה זו מלא יראה ואכ"מ שאנ שנת מערה בעששית ועוד יש לעיין לשיטת הרשב"א אמאי בלילה אסור בצואה לפניו הר"ה ערה בלילה או עצום עיניו שרי. וקושיה זו השניא ראיתי: שהשקה בראש יסוף קוד כך ע"כ) ותירץ שלפניו כל מקום שאפשר להחזיק צואה מחניך קרין ביה, והיינו שהרשב"א לא לומד שיש איסור ראה, אלא הקרא שכתב לא יראה בא לומר את גדר הירושת שאסרה תורה בצואה וזה כל מרחק שהוא וראה אבל אין הכי נמי שלא צריך לראות בפועל אלא כל שיכול לראות.

ולפי"ז מיושבת נמי הקושיא, מיהא, שלרשב"א לעולם אין איסור ראה בצואה רק כל שברשות אסור אבל כשיש כיוסוי שרי דגלי קרא וכו'.

ונ"מ היה אפשר לתרץ באופן אחר, שאע"פ שחוף דל' אמות בלא יראה נפקא, היינו שיש איסור לראות, כ"מ קוד גדלי קרא דכויסית שממני כיסוי אפילו בראה, אלא שעדיין צ"ע אמאי צואה ברשות אחת אסור נישא דגלי קרא והיה מחניך כ' שברשות אחרת שרי, וצ"ל שכאן שכתבו היה מחניך ולא כתבו שאם זה לא מחניך שיש ממילא אין כאן היתר להפקיע את האיסור של לא יראה אלא שכתבו כחוב היתר כתוב ביה בכיסוי הצואה, ועדיין צ"ע.

ליאור לוי - רמת בית שמש

אם במסגרת החלכה מחלקין באונן בין אם המת בעיר לבין אם הוא בעיר אחרות
סימן ע"א סי' א': מי שמת לו מת שהוא חי"ב להתחבל עליו אפילו אין מוטל עליו לקבור פטור מק"ש ומתפלה, ואם יש לו מי שישתדל בשבילו בהצרכי קבורה ורצה להחמיר על עצמו ולקרות אין מוחין בידו. ובגמ"ר ס"ק ה' מביאר דעת הש"ע דאין מוחין בידו אבל ראוי אשה, ובס"ק ו' הביא ג' מור"ל בתשובה דלא נהוג כראב"ה, ור"ע"פ משמע מנ"י דלא נקטין להחליט את דעת הר"ה שהובא בב"י ח"ת שחלקו שהאונן בעיר אחר ושי מי שיתעסק להיטב שהוא באותו העיר, ואם רצה להחמיר על עצמו ולקרות שכתב בשער ש' שאין מוחין בידו הוא בין אם המת בעיר אחרות בין אם באותו העיר, ואכ"י ל"ע מ"ש במ"ב לעיל סימן ה"ו ס"ק כ"ד לענין לצרף אונן למנזן כשיש מי שישתדל דווקא אם המת בעיר אחרות מצטרף למנזן כיון שיש שם מי שישתדל עבורו שדינו שאם רצה לקרות שראי ואין מוחין בידו, וכו'.

ביאור דעת המגן גבורים לענין הטלת רביעיית מים למי גרגלים

סימן ע"ט סעי' ב' בשערי ס"ק ו': ובמגן גבורים מצדד לומר דאין צינור מחלוקת ואף הרמב"ם לא קאמר בדבר כי רביעיית לבי פעמים רק כשנשבו לא אחר זה כיוון שהשני נתן לתוכו רביעיית מים, כשחורזו ומשתיין ואף כך דעל הפנע לתוכו מים וכן לעולם. לכאורה יצ"ע הבה דבר בש"ע פ"ק א"ב כתב דלא שאנ היה המים בכלי תחילה, דפסק ר"ז זכאי וכרב יוסף דרביעיית ובין בתחילה. ואכ"י אחרי שכבר יש רביעיית מים בכלי וצריך להחליט אם רביעיית פעמים, וא"כ מצי שאנ אם הטיל את הרביעיית מים בין ה"ב פעמים, שאז צריך דע לכתוב, ל"אם היה כבר רביעיית מים שהוטעו על יד לבי פעמים, וכן אם הטיל רביעיית מים מחוץ לבי פעמים שהוטעו, ל"אם הרמב"ם לשיטתו יטען דס"ל בפהריש"ה וכמו שהביא במש"פ ס"ק ה' בדעונוט שפסיל את הרביעיית מים בבת תחת ואליה אמרין קמא קמא טעמי, ואכ"י כמר"י כ"ז ש'טומאים קדמו צריך שישגיע המיר והמים בב"א ומשום הכי צריך רביעיית שניה, והוא שמיני מעורבים במ"י אי"ז בבת אחת, דהא חזוין בדאופן שיש בבת אחת אין מוחין הרביעיית מים המעורבים במ"י ר"ה. דהא חזוין בדאופן יוצא לפי"ז להמגן גבורים דאם קדמו המים לא יועיל רק לפ"א בבת אחת ולא כל פעמיים אלא בבת אחת.

יצחק זאב טוקר - רוממה

ביאור דעת המגן גבורים לענין הטלת רביעיית מים למי גרגלים

בסי' ע"ד ס"ב דאם הוא ערום כולו בגדים כיסבג מותרת לבו שלא יהיה לבו רחב ואם הערוה, ובאר המ"ב דהמציא א"ע שנים צלולים חשיבי כיסוי להערוה ולבד"ש שהיה ראשו חף למים, ואם לא בגדים אז חשיב לבדו רחב את הערוה, וכן הפסקו או שיוציאו את לבו מחוץ למים, או שהיה מים עכורים כמבאר שם במ"ב ובאה"ל.
ולכאז"ב צ"א המים נחשב כיסוי אמאי ל"מ שכלבו או ראשו בגמים הרי הם צמודים לגופו וכמו בד"ש מדרגו, וכמוש"ל במה"ל גבי מים עכורים.
והנראה בפסוק צלול לבד דוד זה, דמים ל"ב ככיסוי וכו' אלא חשיב כהפסקת רשות, ודמצינו שאם הוא ערום בלילה ראשו ולבו מחוץ להחליט דאז חסרון שלבו ועיניו ראות את הערוה, וכן קצת זה מנהי המושא ודמצינו דמכסה מכותה שהוא לא בגדילו ערוה (נאמז' ב' בהקדמה), ובה א"ש דאם לבו או ראשו בתוך המים אין כאן שום הפסק דלענין אז מים ל"ב כיסוי, ובה"ל ברשות אחת, ופושטו.

ולפי"ז אולי י"ל דדוקא בצינור הכיסוי דהמים חשיבי רשות ומקום בפ"ע שיש בהם ד"ע על גבונת י"ט אז מועיל אם לבו ראשו מחוץ למים, אבל אם יש על ערוותיו דאם דמים נקטן מים אז שושב במעט מים דרוים, וכן דלא יתני לענין שהאם ולבו אין רואים את ערוותו, וד"ק.

הנחשית את האסור דקדוק לב' האב"ש שדברס דכוותו לכאז"ב ליסוד אחר, דהמים אמנם לא נחשבים כיסוי אחר לא בשבט השדבר מגולה לקרן ביו אלא שיש צואה ש"י ויכיסית" בדענין מצב של כיסוי ומים ל"ה כיסוי, משא"כ גבי ערוה דלא כתב אלא והיה מחניך קדוש ולא בעינן אלא שלא יהיה גילוי ערות, ואכ"י במים גילוי לא חשיב וד"ק.

והנה לדברינו לעיל לפי מש"ב סי' ע"ד גבי דין ערוה במים דאנו ר' משום כיסוי אלא משום דהיה הפנים שפכ"ע ל"א נמצא במה"ח חלק ל"א גם גבי צואה, ויש צואה בתחתית דבריה או מקום מלא מים והוא נמצא מחוץ למים. אז ית"ר מדין רשות אחת ולא מדין כיסוי, וכל מה שמדברים הפוסקים הוא בכיסוי מועט של מים על הצואה, דלא מחייבם לא רשות בפ"ע, וד"ק.

גבריאל שוב - רמת שלמה

האם מותר לומר בדמים שבקדושת כנגד ערות קטן

רבינו יונה בפרק מי שמתו (דף י"ז ר"ה) כתב דה"ל הא תניב בהם וערות אביהם לא יש שוהיה בשניה שמשהיה להם את הקטן לבסוות בהכרח כדי שיש שלא יראה ערוותו וטומאתיו י"י, וא"ש שאין צריך להן דהא חזוין לעיל שאם היה בניו בדין קטנים והיה ישן אחת בלילת אחת שקורא קרי וזני חושש, וזו אחת וזני, מיהו נראה דזאי בקטן כ"כ לא דיגינין ליה ערוה ואינו צריך לבסוות בשעת הכרעה ע"כ. ומשמע מדבריו קטן אין לו על ערוה כלל אלא חלק לבניו כ"כ שיהיה שפחה מבניו בדין קטנים איידי בקש ודע דנתב דבקטן לא דיגינין ליה ערוה משמע דאין ענין של ערוה כלל והראש"ש בסיומן כ"ב הביא את דבריו. וכן הוא סברת בעל העיטור שכתב בהלכות מילה (דף י"ד עמוד ד') ומסתברת דלא היה ערוה עד שהיה ראוי לכאז"ב כדגרסינן בב"ב היה שן במטה ידו ע"כ. וכן לכל בו כתב בן בשם רבינו יצ"ל, אהל תלמוד הנהנינים מכסה ערוותם אחי"ז מברך על המילה, וכתב רבינו שרין אבל קטן פחות מכן שנים אים לחוש לאיש ויש בזה ערוה ע"כ. ורבינו ירוחם כתב (נ"א ח"ב י"ג ע"ג) שהנחב מסככים לבדיו רבינו יונה, והביא דבריהם הב"י בסיומן ע"ה, והדריכו משה באות ד' כתב בשם רבינו אברהם מפראש שכן שאנו ראוי לכאז"ל לא חשיב ערוה והיינו עד לא תשע אבמה דעת הרמב"ם וסבורין להחמיר, שכתב בברכות (נ"ב ע"ב) ע"ה, וזה לערוות קטן שהיה ול"ש לק"ש י"ד שאר ברכות פסולת המל את הקטן שרין שלא יכניז בערוותו בשעה שמברך כדאמרין לא יראה בן ערות דבר ע"כ.

וכן הוא דעת הרמב"ם וכל יראה בן ערות דבר ע"כ. ור"ע במה שכתב שם בתופעות התקנוע משום דכתיב ולא יראה בן ערות דבר ע"כ. ור"ע במה שכתב שם בתופעות רא"ם ח"א ו' ובזוי השנעידים אות ח"י (ושם יש י"א פסוק שחל בתוך ארבע אמות של הצואה ע"כ) וי"א שפסולת א"ש, וא"כ לענין בעל קרי שחשבויו צמיאיו בתפלתו, אפשר לומר קרי חמיר יצ"ע.

מבאר בדבריו שפסדו לומר שהוא שדאנך נלקביו בשעה שחביוו מוציאי תפלתו דיצא ד"ת"ת ולא לאסרה מזה שדאנך לעיל דנקט ששומע עונה היו כדברו משם ואולי יש לחלק שהנצרך נלקביו קיל טפי' דהוי איסור מדרבנן. משא"כ המתפלל כנגד ערוה או צואה היו איסור דאורייתא, ועיינן צ"ע.

ביאור דעת הב"י בחילוק שבין ערוה לצואה בלילה או בסומא
כמה מה השו"ע סימן ע"ד סעיף א': היתה צאאת אדם מחוץ מלפניו כמלא עיניו, אסור בלילה או סומא צריך להרחיק עד מקום שאפשר יכול לראות בוים או ויאל לא היה סומא ע"כ.

ועין עינן דהא פסק מרן בשו"ע בסיומן ע"ד סעיף ו' ערוה כנגדו והאויז פניו או עצם עיניו או סומא מותר לקרות דאורייתא תלה רחמנא.

ובהה בהקדמה מלפניו מבאר קצתו נתקלן הרשב"א והראש"י דדעת הרשב"א שרק ד' אמות נאסרו מזה היה מחניך קדוש ומלא עיניו נאסרו מדין ולא יראה בן ערות דבר ע"כ.

סתם שאסור לקרות כנגד ערות קטן, כיון דרוב הפוסקים ס"ל שרי והראש"י ג"כ התיר לענין מילה מיהא הכי נקטין, ומשמע דס"ל דדעת הרמב"ם לאסור, וקשה דהרמב"ם בפי' התיר לענין מילה וכן יש לתמוז על המאמיר בברכות (כ"ה ע"ב) שכתב ערות קטן, מגדולי המחברים פירשו שהיא אסורה ולמדנו מדבריהם על המהול שצריך להמיר הערה בשעה שמבחר על הערוה או שמה בקטנים כ"כ לא נאמר ע"כ, וידוע שגדולי המחברים סונונו לרמב"ם וכמ"ש בהלכות אלי כללי הג' אות ר"ו, והרמב"ם במילה התיר שלא לכסות ואכ"מ אמאי ראה המאמיר להתפנק בזה, וראיתי בהגהות בני בנימין (שנדפס בסוף ספר הרמב"ם) דס"ל שמה שכתב הרמב"ם גדול לאו דוקא אלא ה"ה קטן, ומלבד שהדברים דחוקים מאד, לעל הב"י ודאי שלא צריך לתרץ ב' בדכס"מ שם כתב דמקור דברי הרמב"ם הם בדברי הרי"ף בסוף פרק ר"א דמילה ושם איידי לענין ג'ר ועבד וז"ל ודאי שדוקא קטני, ועיינן בב"ח ביר"ד ובערך השולחן בא"רח שתרמנהו על הב"י (צ"ע).

ובשר"ת הרדב"ז בלשונות הרמב"ם סימן כ"ה נשאל על סתירה זו והשיב: איברא דתתוייהו דברים שבקדושה ניהו אבל ק"ש בעא כונת הלל טפי משאר ברכות ובעינן שלא יתירה כדבר אחר, הלכך בין בשל גדול בין בשל קטן איכא ההורו ואסור, אבל בשאר ברכות נהי דבעינן והיה מחניך קדוש ולא יראה בן ערות דבר וכי מ"מ של גדול היה ערוה של קטן לא היה ערוה, ולהרהר לא חיישינן, דהא דלא בעינן כונת הלל וכדכתבינא, ותו דכיון שהיא של קטן שהוא גריל בה תדיר ובמלאכתו טורד לא יבא לידו ההורו, ותו דברכה קצרה היא משא"כ בק"ש, הילכך בג' גדול נמי היה מותר או לא משום דכתבי' והיה מחניך קדוש ולא יראה בן ערות דבר ע"כ.ל ויוצא מדבריו דערוות קטן לא מיקרי ערוה כלל ואינו אסור משום אלא דכתב דבר ערות דבר אלא משום דבעי כונת הלל ואכ"ל כל שאר מילי דקדושה מותר לאמרום כנגד ערות קטן דווקא ק"ש דבעי כונת הלל טפי אסור, ולתי' השני של הרדב"ז שבעליה שרי משום שטורד במצוה ורגיל בה וליכא ההורוה או לתי' השלישי דמשום דברכה קצרה שרי, לכאורה שטורד טורד בה כגון בברכה אחרת וכן אם היא ברכה אחרת כדברת המזון לכאורה יהיה אסור.

ועי"פ לתי' הראשון ודאי דלא היו איסור דאורייתא אלא דרבנן דליכא קרא דילפינן מינה וגם דבדאורייתא לא שייך לחלק בין ברכה לברכה, וכן דעת המבי"ט בקרית ספר דהוי קרא איסור דרבנן ולא דאורייתא, וכ"ז דלא בהכנס"מ דהוא ס"ל דהוי דאורייתא דכתב על דברי הרמב"ם דערוות קטן הוי ערוה דילפינן לה מכותי דלא ער ממנו, ובכותי איכא קרא וערות אביהם לא ראו, וכ"כ רבינו מנוח לפרש דברי הרמב"ם, ובמפשטה קורא כתב כדברי הכנס"מ אלא דכתב עוד דווקא בקש קפדינן אלא בעינינם אחרינן כגון מילה ויוצא אין להקפיד וכן נראה מדברי רבינו ס"ל דמילה ע"כ. וקשה דממה שכתב כגון מילה ויוצא משמע דדוקא קטן ערוות אבל כדבר דהא לא קפדינן ואם הוי דאורייתא וכדברי הכנס"מ אז אין מקום לחלק בין ק"ש לשאר דברים דכיון דהוא דין דאורייתא דחלל הדין שוה הוא ומה תליא אלא דעפ"י במילי יש מקום להקט משום כדברת הראש"י דלתקוניי מילה קאתי ואז מדאורייתא גם מותר אבל מ"מ בשאר דברים דניין קשה ור"ע.

ובאמת שכתבנ"ה ביר"ד בהגהת ב"י אות כ"ב על קשה על מרן דס"ל שהוא ברה תליא וכתב דלא היה אלא ברה תליא דאורייתא, וכ"כ דלא בהכנס"מ דהוא ס"ל דהוי דאורייתא דכתב על ואכ"מ לכפות ומאן דאסר במילה כ"ש בקש דאסר, והביא ראה לדבריו מדברי הרמב"ם בהלכות מילה שהתיר וקב"ש אסר וי"ל לאו איה ברה תליא, וכתב עוד שראה להרדב"ז (ה"ל) שנתן טעמינו צדוקים לחלק בין ק"ש לשאר דברים ע"כ. וכן תליא קשה על דברי הב"י שכתב שהא ברה תליא.

והערך השולחן בא"רח אמר את דברי הרדב"ז ומת על דבריו שמדברי כל הפוסקים לא משמע כן, ולקושיא על הרמב"ם צריך לחלק כהראש"י ע"כ. ונמצא דעל דברי הרמב"ם יש שתי פירושוים, או כהראש"י או כהרדב"ז, ונ"מ ביניהם מה הדין כלל בשאר דברים שבקדושה, ולדברי הרדב"ז צריך במילי יש מקום להתיי, ולהרדב"ז ר"ל שיש אסור אבל בכל שאר דברי קדושה מותר, ושבו מצינו להשוותים במילי וצוין ס"ל שהטעם ביר"ד סימן ס"ה את דא"מ טעמי' בשם פ"ר מהר"ל להרמ"ב פייטוסנינן, ור' ברמב"ם שבהוצאת שירת דבורה הביאו לקט תשובות של הרמב"ם ושם בסיומן ע"ו וז"ל, וערות הקטן אינה ערוה לענין ברכות כלל עד שהיה לו תאר כגדול שדים נכזו ושערך צמצח נכזו שאמרה הדורה ומועילם לא ראוי העירנו מי שכיסה ערוה הקטן בשעת מילה ע"כ, ומכוח מה דעדות הקטן ראוי איסור דאורייתא כפי' דלא דרבנן וכדברי הרדב"ז והמבי"ט ומה"ל דלא ל"ל ברמב"ם כחילוק הראש"י ובכל הברכות מותר לקרות כנגד ע"כ. וגם לכא למימר כתירוה השני והשלישי של הרדב"ז דלתירוצמם אלו לא בכל הברכות מותר לכרן כנגד ע"כ.

בשו"ע סימן ע"ד סעיף ד' כתב מרן: אסור לקרות כנגד ערוה אפילו של ער"ג וכן כנגד ערות קטן אסור, וכתב עילי הרמ"ם יש מתיירין דנד ערות קטן כ"ז שאינו ראוי לכאז"ה ונהג מה שפסק מרן להחמיר דאסור לקרות כנגד ערות קטן כהרמב"ם היינו להתחילה אבל בדעיבא אין מחזירין אותו וכמ"ש בב"י דכדאי הם קרן רבונות לסמוך עליהם. וביר"ד בהלכות מים (סימן ס"ח סעיף ח') כתב שאין צריך לכסות ערוה הקטן בשעת הברכה, משום משום דגם הרמב"ם הוסיף שחשיב כמבאר בזה ע"כ, ואולי בעת הברכה כדברת בור הארבעונים והראש"י ודלא כהרמב"ם, ומכוח מהו דכל מה שניקול מ"ה' או הו רק במילה שנת ער' שר' הראש"י חלקו משום דלתקוניי מילה קאתי אבל בשאר מילי דקדושה דליכא להאי' סברה מחמירין, דעד דבהלכות ק"ש אסר הב"י לקרות כנגד קטן משום דליכא לעדת הראש"י וא"כ שרן שדעתנו מן להחמיר הכי נקטינא, אלא דעפ"י ס"ל דסבירת בור הארבעונים חלק בערות קטן כגון כמבאר באות א"י דלא חשיב ערוה שלל וכן הוא דעת הרמב"ם ומהו שנתבאר וזהו ה"ל בהלכות מים חלוקה מילה קאתי, אבל בשם דכל הטעם לא יזהה לבדיו רבינו יונה, ועיינן בכסא אליהו שכתב על דברי מרן הב"י ואני בעיני לא ידעתי איך הוא צדק לא ר' מפני דהראש"י ז"ל יסבור דבכ"ש מיקרי ערוה דהא בהדיא קאמר הראש"י על דברי רבינו יונה וגם נראה ודליתקוניי מילה קאתי וכן מוכח לעיל בב"י טעמה בהאי מילתא דלב אלא דטעם הוא דלא לנסוף בעלמא ע"כ, א"כ גם בדעת הראש"י אין זה בורר לאסור כל דלא ליהני נראה להקל דווקא בקש יש להחמיר כן ערוה קטן אבל בשאר מילי דקדושה יש להקל, וצ"ע.

יחודה לט - רמות

גבדרי הכיסוי בין לבו לערוה ונפק"מ לכיסוי הראש בזוהר

בב"י סימן ע"ד ס"ג הביא דברי רבינו יונה שאם האדם מחבק זונותיוו דיגינין ליה כהפסקא ומותר, ואפילו שלא מהני שישים ידו על לבו שלא יראה ערותו. ועיינין בדברי ממוזות (פרק מי שמתו) א"ש, שביאר הטעם כיון שעשויה מעשה של כדרכו שאין דרך האדם לחבק את עצמו, משא"כ כיוני בעלמא בידו על לבו הוא דבר גריל ושכיח מצידי עירש. ויש לעיין לפי א' מהני לתרום זונות על ראשו דבר שביכר אדאורייתא למימר דעד כאן לא מהני הנחת ידו על ראשו דלא חשיב כיסוי כיון דאין גוף מכסה גוף אך בשעשויה מעשה של כדרכו, כפי שמעלה להפסקת כן יועיל לכיסוי. וכן יש שמעמתי בדברי הראש"י בסכ"ר י"ד שהביא דין א' דממילא להפסקת הוסיף וז"ל אכ"י דכיסוי בעלמא בידיו כפי מבואר בסכ"ר דלא מהני. דא עדיף שני ע"כ, ואי נמיא דכל היתיר מהני דווקא בהפסקת כיון לבו לערוה ולא לכיסוי מה הוקשה בענין זה, אבל בהכרח שלמד שדינעם שווים ג"כ לדין זה. וכן ראיתי שפוסק בספר ברכת ה' ח"א עמי שד"מ.

מכאנא כהניאן - נוה יעקב

הנחיה בשיטת המשנה בזהרה בגדר שומע עונה

הרמ"א (בסי' ע"ה סעיף א') כתב, וז"ל: "מותר להרהר בדברי תורה כשהוא ערום, ואין צריך לומר בגדי אשתו, שנאמר ערות דבר, דבור אסור הרהור מותר, ולא כל מקום אין לו לשמוע אז ברכה מחביוו לצאת ידי חובה, כי אף אפשר לומר שומע מענה כיון שאי אפשר לו לענות" ע"כ. [ומקורו המובא א"ש פ"ה ס"ב, ד' בתפארת בורח"י סי' א' ס"ק ס"ט]. כמבאר בדבריו שהנדר ששומע עונה היו כדברו ממש.

וכן כתב בהקדמתו לסי' ע"ד "אבל ההורו מותר בערוה, אלא שומע כעונה אסור בערוה דהוי דבור".

הרמ"א (בסי' ע"ט סעיף א') כתב, וז"ל: "שליח צבור המתפלל, וצאה בלתי הנכנסת או בבית שנתפלל, אם אפילו הוא לאחריי, בכל בשר צריך לשתוק עד שיוציאה, מאחר שמוציא רבים יד ידו, ויחבת, ויש אפשר שלא יתי אחד מן הקהל בתוך ארבע אמות של הצואה" ע"כ.

ובאר המ"ב (שם ס"ד ז') "דהוי חפשי ממחלל כל אחד עתה לעצמו", וכוונתו כדנכתבאר לעיל שהנדר ששומע עונה והשמעיה חשיבא כדבריו, והשומע הוא המעלה בעצמו לדבריו, ועל כן אסור שיהיה צאח בתוך ד' אמות של השומע.

והנה הרמב"ם (בסי' ק"ד ח"א יהיות) כתב, וז"ל: "יש לעיין למנהגנו דסבירין לא דאנ"י ששומע עונה אוי כדברו ממש, אם אחד היה צריך לנקביו בשעה שחביוו הוציאו בתפלתו אם יציא, וא"כ דלענין בעל קרי שחשבויו צמיאיו בתפלתו, אפשר דבעל קרי חמיר יצ"ע.

מבאר בדבריו שפסדו לומר שהוא שדאנך נלקביו בשעה שחביוו מוציאי תפלתו דיצא ד"ת"ת ולא לאסרה מזה שדאנך לעיל דנקט ששומע עונה היו כדברו משם ואולי יש לחלק שהנצרך נלקביו קיל טפי' דהוי איסור מדרבנן. משא"כ המתפלל כנגד ערוה או צואה היו איסור דאורייתא, ועיינן צ"ע.

ביאור דעת הב"י בחילוק שבין ערוה לצואה בלילה או בסומא

כמה מה השו"ע סימן ע"ד סעיף א': היתה צאאת אדם מחוץ מלפניו כמלא עיניו, אסור בלילה או סומא צריך להרחיק עד מקום שאפשר יכול לראות בוים או ויאל לא היה סומא ע"כ.

ועין עינן דהא פסק מרן בשו"ע בסיומן ע"ד סעיף ו' ערוה כנגדו והאויז פניו או עצם עיניו או סומא מותר לקרות דאורייתא תלה רחמנא.

ובהה בהקדמה מלפניו מבאר קצתו נתקלן הרשב"א והראש"י דדעת הרשב"א שרק ד' אמות נאסרו מזה היה מחניך קדוש ומלא עיניו נאסרו מדין ולא יראה בן ערות דבר ע"כ.

ולפי"ז

התיר בהרהור אחר ד' אמות. ודעת הראש"י שדין מחניך קדוש נאסר גם כמלא עיניו מדאורייתא או מדרבנן (ביאור הלכה סימן ע"ט).

ואכ"מ מדוע פסק מרן שגם בלילה מחוץ מלא עיניו הרי לדעת הרשב"א נאסר מדין ולא יראה בן ערות דבר ולכן ההורו מותר ואכ"מ סומא איה מותר ומוכח שומרן פסק כדעת הראש"י שזהו מדין והיה מחניך קדוש ולכן אסר מרן סומא. דע שזהו תשובות הרשב"א והוא אסור, ומדוע והרי הוא רואה ולדעת מרן בסיומן ע"ה מותר גילוי רואה, וי"ל דעת הרשב"א דדעת הסוברים שבעינן חזרת פנים דלא כמרן ולכן אסר כ"אן בסומא.

וצ"ע שלא דזו הפוסקים ר"מ בין הראש"י לרשב"א האם מועיל עצמית עינים לדעת השטרע שסובר שבערוה מועיל עצמית עינים וד"ק, ואולי כיון שזה לא נ"מ בין הרשב"א והראש"י כי שניהם מודים בזה וצ"ע.

א"כ מצאתי בב"י בסיומן ע"ה סעיף ו' שכתוב מפורש בדעת הרמב"ם שבערוה אסורה הר"ה ממוילא עצמית עינים מותרת אבל צואה עצמית עינים אסורה מדין מחניך עירש והדברים נפלאים.

אין צ"ע מהרשב"א שסובר שסומא אסור בצואה ופסק מדין ערוה ולא יראה בן ערות דבר ולא מדין והיה מחניך קדוש ואכ"מ עצמית עינים לדעת מרן לא תועיל ובה"י לעיל בסיומן ע"ה דייק גם מהרשב"א שעצמית עינים מותרת ואכ"מ הרשב"א צ"ע דעת מרן.
שוב ראיתי כדברים האלה, באלהיו רבה סימן ע"ד סעיף ד' בשם עולת המיד עירש"ה מה שכתב אליהו רבה, אין צ"ע שזה דלא הכנת הרשב"א בסיומן ע"ה ולדברי הב"י צ"ע בדעת הרשב"א מדוע אסר בסומא או בלילה וצ"ע.

יחודה אריאל פרץ - נוה יעקב

הערוות בנושא והיה מחניך קדוש

א. עיין מ"ב סי' ע"ד ס"ק ד' בדין כילה דאניה בגוהה י טפיסיו הוי כיסוי כמו מלבוש.
ב. להקשות ע"ז מביאור"ל בסי' ב' ד"ה לא ילבש שכתב בשם אצות החיים דכילה שאינה בגוהה י ל"ה כיסוי לגבי ילבש חלוקי כשהוא שוכב בכדי שיקום כשהוא מכוסה, עיריש צ"ע.

ב. בסי' ע"ד ס"ק ד' כתב השטרע שפסק מי גרגלים אפי' באשפה מותר משום דלא אורי' תורה אלא כנגד עמוד של קולח אחר שחפץ אסור מדרבנן "ובספקו לא גזרי. ויש לשאול מדוע צריך לטעם דבספיקי לא גזרי תיפוק ליה טעמם דספק דרבנן קלוגא ויש להביא את דברי הביאור"ל בסי' כ"ה ד"ה קרא שכתב שם דבספק צואה או יסול לביר האם היה שם צואה כשקרא ק"ש צריך לחזור, ולשונו דחקתא אשפה שיש בו צואה א"כ הוה ספק קדוש לזואי ואולינן לחומרא אין כדברנן בלא במקום ראשון להסתפק [כגון בית שיש בו קטנים] מספק אין מחוייב לחזור ולקרות ע"כ. ומבואר בהאשפה אין דין של ספק דרבנן קלוגא כיון שהיו ספק הקרוב לזואי. ל"ע פשטא שכלל זה דאורייתא ורבנן לא מהני לגרי באשפה. ולכן הוצרך השטרע להגיע לטעם שבספקיו לא גזרי דהיינו שמ"ר גזר רק ביוודאי מ"ר ולא כשאין ברירות שיש מ"ר. ואפי' ספק קרוב לזואי לא אסור.

ביאור"ל האשון בסי' ע"ט ד"א דממקום שכלה הריח הביא מח אחרונים האם הוי דאי לא דרבנן ונפק"מ דיביעב האם צריך לחזור להתפלל וצ"ע בשפי' ע"ד ס"ק ל"ג במ"ב כתב דבעבר על ודאי דרבנן כגון מ"ר צריך לחזור ומצי' שנת. ועוד יש לזכור דלא כבב"ר ערוה כתב הביאור"ל בסי' ע"ד בהקדמתו באמצע אות א' דצריך לחזור דהוי ספק דאזי אולי בספק צואה כתב הביאור"ל בסי' ע"ז ד"ה קרא דבספק שאין שום חזקת איסור והיתר ל"ה לחזור.

משה יהושע בבאלא - נוה יעקב

בחילוק שבין ערוות חבירו לערוות עצמו ובניו

סי' ע"ג סק"ה: אם בשונו ערוה בערוות אסור, וראה וכו', ולכא"י ק' דדין דלקמן דנוגע בערות חבירו, ולמד מדין שנים בטביל א' דטעין א' ובמכש"כ ב"י לקמן, וא"כ מאי ראה ח"ב לענין של שומות בהראי דס"א שישאור בגופו בערות ובן, וא"י מאי שמיכ' מג"א' ר"א סק"ט לענין של שומות, וצ"ע דבניו קטנו קול' מחביוו, וא"כ מאי ראה לכאן, ולכא' צ"ל דלא עדי מערוות עצמו כדלקמן שם, ובניו לא ידעי' מעצמא [ואף דבס"ה הם קטנים ממי המ"ב לא"י ח"י דחביוו דהתם ג"כ לא איידי כמ"ב עירש"ה מג"א' דבספק"ל דור"ק] את מ"ב' משמע שהביא ראה מחביוו, וצ"ע כ"ל. וגם גבי"ה ה"ל משמע שיש ברהות בערות חבירו יותר מעצמו [וצ"ע אמאן], ואכ"י שוב אין ראה זה מעצמו, ויול"ע בזה.

בדין לבו חוץ למים במים צלולין

סי' ע"ד ס"ב: בכל הסוגיא מובאר דאמאי אין יו כיסוי שמכסה הערוה או לבו וכו'. ויש דין הפסקה, ומהו בהא דט"ב שאין צלולין כיסוי בגופו חזדמו גופא אינן (כ"ז) ולכן אי"ז כיסוי (ל' השו"ע), את בהראי דס"ג שמחבק זונותיו מועיל מתורת הפסקה (ל' הב"י, ושו"ע), [ל' מתורת כיסוי, ולכן לערוות חביוו ל"מ (בהר"ל ח"ה בהקדמה) והיינו אם אין יחבק זונותיו על לבו, ופושטן], ודינא דמים צלולין י"ע אי' הוי כיסוי א"ה מה נפק

בחיית שבכמה וכמה נושאים שדנו בהם הרבנים המדוריים והאברכים ה"ר במדור, נמצא שעמד עליהם וכניצוצה בהם הרי"ה הגר"י הלל שליט"א, אמרנו להביא ממצת מהנושאים במדור זה ליזכיו הרבים ולתועלת הלומדים.

בדין תפלה בבית הקברות
שאלה

מעשה שהיה פיעה"ק ירושלם י"ו ביום כ"ח תמוז התשמ"ו לעת ערב בעת קבורתו של האי גברא רבא ויקריא בנן של קדושים וטוהרים אב"ד ור"מ דקירלהאז הרהג"צ כהר"ד יואל טייטלבוים זצ"ל, נין וכנז להגה"ק רשכבה"ג בעל ישימו משהל זצוק"ל זוע"א, והנה טרם שהשלימו אנשי החברה קדישא לסתום הגולה, היה קרוב ממש להשקיעה, בעוד שרוב המלוים עדיין לא התפללו מנחה, ומקום הקברוה היה חבר הידיות בחלקה חדשה שהוקפה והוקצתה לבית הקברות אבל עדיין לא קברו בה אלא מעט, אחת הנה ואחת הנה בצדדי החלקה, והנה נתאספו המתפללים במקום הרוחק ארבע אמות מהקבר בשטח הפנימי מקברים והתפללו שם מנחה. ובשעת מעשה מחו מקצת מאנשי החברה קדישא שאין להתפלל בבית הקברות, ויש לברר אם עשו המתפללים כהלכה או לא. וזה החלי בס"ד, והשם הטוב יגמור בעדי ויסייעני על דבר כבוד שמו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא ולא תצא תקלה מתחת ידי לעולם אי"ה. והי רצון שיהי דברי תורה אלו לעילוי נשמת הרב המנוח זצ"ל, שתהא נשמתו צורה בצרור החיים אמן.

שיטות הפוסקים אם מותר להתפלל בתוך בית הקברות בריחוק ד אמות מהקברים

א. מקור דין זה הוא בגמרא דברכות (דף י"ח ע"א) בברייתא וז"ל: לא יהלך אדם בבית הקברות ותפלין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא, ואם עושה כן עובר משום לועג לרש חרף עושהו. והסיקו שם דאסור דקאמר היינו דוקא ארבע אמות, אבל חוץ לארבע אמות של מת שכתב בראשו עכ"ל. וכן בהלכות ק"ש (סימן ע"א) כתב וז"ל: וכל אדם אסור לקרות בבית הקברות תכלתא דרבי יונתן, אמר ליה רבי חייא דליה כדי שלא יאמר למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו, עכ"ל. הרי קמן דאין לאדם לעשות מצוה כגון לומר ק"ש או ללמוד תורה או להניח תפלין או להתקטף בצציית בבית הקברות משום לועג לרש. והיינו תוך ארבע אמות וכמו שיתבאר בהמשך אי"ה.

והנה פסק הטור לדין זה בכמה דוכות: בהלכות ציצית (סימן כ"ג) כתב וז"ל: ההולך בבית הקברות צריך להגביה הציצית שלא יהיה נגרר על בית הקברות עכ"ל. ובהכלות תפלין (סימן מ"ה) כתב וז"ל: אסור ליכנס בהן לבית הקברות או לתוך ארבע אמות של מת שכתב בראשו עכ"ל. וכן בהלכות ק"ש (סימן ע"א) כתב וז"ל: וכל אדם אסור לקרות בבית הקברות או בתוך ארבע אמות של מת עכ"ל. וכן בהלכות אבלות (י"ד סימן שס"ז) כתב וז"ל: לא יהלך אדם בבית הקברות ותפלין בראשו וספר תורה בזרועו ויקרא בו או יתפלל, והוא הדין נמי על מה אסור. ודוקא בתוך ארבע אמות, אבל חוץ לארבע אמות מותר, עכ"ל.

והנה הלכות רובו הטור שבהלכות תפלין והלכות ק"ש יש לדקדק שלא כתב דין הקרוב ארבע אמות אלא לגבי מת, אבל האיסור הבית הקברות אמר בסתם. אמנם בהלכות אבלות נקט להדיא הרהקת ארבע אמות גם מבית הקברות. וכן מרן ז"ל בשע"י (סימן מ"ה סעיף א' וסימן ע"א סעיף ז') העתיק דין זה קרוב ללשון רבנו שמואל כהן, לאסור להן בבית הקברות והן תוך ארבע אמות של מת. ומסתמימות לשלשום נראה לכאורה שכונותם לאסור בכל שטח בית הקברות אפילו חוץ לארבע אמות של הקברים. מדלא כתבו דאסור תוך ארבע אמות של קבר או של מת. ובכ"ז (סימן מ"ה) הקשה על לשון התור הג"ל דגמגמא (ה"ל) משמע שגם בבית הקברות אינו אסור אלא תוך ארבע אמות של קבר. ויישב דאין הכי נמי, ולא נקט הטור הרהקת ארבע אמות, בלא אלא שמשמעין דאפילו במת עצמו לפני הקברוה יצא להרחיק ארבע אמות. ולא אסתימן מחוץ לארבע אמות לפי וביאור דבריו הוא לפי הנאמר בטור (י"ד סימן שד"ם) עיי"ש, דיש מקום להחמיר במת שמוציאים אותו לקברוה אפילו מחוץ לארבע אמות, ולקמן נכתוב מזה אי"ה.

וזהו הקשה הט"ז (בסימן מ"ה ס"ק א') דמוכח מלשון השע"י דבבית הקברות אסור אפילו מחוץ לארבע אמות של הקברים, היפך הגמרא, דאם לא כן לערבינוהו ולמיקר דאין לילך תוך ארבע אמות של קבר או של מת ויישב באופן אחר, דמשיק הדין אין אסור אלא תוך ארבע אמות של קבר, והא דנקטו הטור והשע"י בלשונם סתם דאסור בבית הקברות, ולא פירשו השיעור, הוא דסביר מרין דהגם ששמיעך הדין מותר להניח תפלין ולקרות ק"ש בשטח בית הקברות רחוק ארבע אמות מן הקברים, מכל מקום משום גדר וסיג אין לעשות כן, דשמאי יתקרב לתוך ארבע אמות של קבר ולא אדעתיה. וסיים שם דמכל מקום אין מקלע והלך לבית הקברות והוא מחוץ לארבע אמות של הקברים, ודאי חייב לקרות ק"ש, דדוקא להחמיר אמרו ולא להקל עיי"ש. וכ"כ שוב (בסימן ע"א ס"ק ה') עיי"ש. והעתיקו להלכה בשע"י להר"י.

והנה הן רב הב"ח והט"ז ציינו לדברי הרב בית יוסף (בסימן כ"ג) כסיעתא לדבריהם שמהגמרא מוכח שאינו אסור תוך בית הקברות אלא דוקא בעומד תוך ארבע אמות של הקברים. וכונותם להא דכתב שם מרן ז"ל וז"ל: ועד דגמגמא אמרינן מה דהניא לא יהלך אדם בבית הקברות ותפלין בראשו וכי דוקא תוך ארבע אמות דאסור, אבל חוץ לארבע אמות שרי. ומשמע בגמרא (ז"ל מ' דאמרו שם) אמר מ' מת תופס ארבע אמות לק"ש, דבית הקברות לאו דוקא, דאפילו חוץ לבית הקברות תוך ארבע אמות של מת אסור, עכ"ל. והנה ברור דארייתם מהא דנקט הרב בית יוסף הרהקת ארבע אמות כ"ל וכ"כ בית הקברות, ופשטיא להו למרן רובנן דבית הקברות היינו ר"ל מקום הקברים, ולא כל היקף מקום בית הקברות.

אמנם הרב מגן אברהם (בסימן מ"ה ס"ק א') הבין בכונת מרן הבית יוסף הג"ל בתר איפכא, דחוץ לארבע אמות דקאמר היינו מכל השטח שהוקצה לבית הקברות, שכן כתב על לשון השע"י שם דאסור ליכנס בבית הקברות וכי וז"ל: ואפילו תוך ארבע אמות של בית הקברות אסור, וכן הוא ביורה דעה (סימן פר"מ סעיף ד, ושס"ז ס"ג, ושע"י ס"ד), ולהא נתכוון הבית יוסף (בסימן כ"ג). וכן הוא כונת הגמרא כ"ל, עכ"ל וכן" (בסימן ע"א ס"ק ד') עיי"ש וז"ל דהא דאמר בגמרא דחוץ לארבע אמות מותר, היינו מכל השטח שהוקצה לבית הקברות, ולא על מקום הקברים קאי, ולתהיך תוך בית הקברות רחוק ארבע אמות מן הקברים. הרי שבהן הרב מגן אברהם דבית הקברות דנקטו חז"ל ר"ל כל מקום היקף השטח שהוקצה לבית הקברות, ולא כסתימות הב"ח והט"ז שהבינו בבית הקברות היינו מקום הקברים ממש.

וביאר שם הרב מחצית השקל בכונת הרב מג"א, שבא לתרץ קושיות הב"ח והט"ז, דלשון הטור והשע"י הוי היפך הש"ס לכאורה, ויישב דהא דמשמע מסימתיות לשון השע"י (בסימן מ"ה) שכתב סתם אסור ליכנס בבית הקברות וכי ותפלין בראשו, דמשמע דאסור אפילו מחוץ לארבע אמות, היינו כל שהוא תוך שטח בית הקברות, אפילו מחוץ לארבע אמות של הקברים. והא דחילק לעיל הרב בית יוסף (בסימן מ"ה) דחוץ לארבע אמות שרי, היינו מחוץ להלכות הקברות, דגם מבחוץ לבית הקברות דחוץ על כל פנים להרחיק ארבע אמות מסוף שטח בית הקברות, עיי"ש. וכן פירש כונת הרב מגן אברהם הרב לבושי שרד וז"ל: עיין מ"ש המג"א, ולהא נתכוון הבית יוסף (בסימן מ"ה). מתרץ קושיות הש"ס, ומשמע דר"ל דקרקע שהוקצה לבית הקברות כגון משענה חסיית סביבו, ויש ג' גוונא, ויש בתוכו קברים, אסור כל ארבע מהקרקע שהוקצה, ואפילו רחוק הרבה מהקברים, ומשום הכי לא קטיא קושיות הט"ז לדעיבריהו וליתניהו וק"ל, עכ"ל. [ק"ק עדיין יש להקשות כ"ל וכמ"ש בפרי מגדים, ועיין לפנינו בא"ה]. והנה מה שציין הרב מגן אברהם כראיה לשיטתו, ללשונות השע"י בי"ד, לאחר העיין שם נראה, דמלשון דסימן רפ"ב ושע"י אין הכרח גמור, כי החולקים עליו פירשו דבית הקברות דקאמר התם היינו מקום הקברים ממש, וכשיתסם ככל אורח הדין. ואם מלשון המהביר דסימן שס"ז (סעיף ד') יש אכן הכרח גדול לדברי הרב מג"א, שכתב שם וז"ל: מותר ליכנס לבית הקברות או לתוך ארבע אמות של מת או של קבר והוא לבוש ציצית, והוא שלא יהי נגרר וכי עכ"ל דמדקטק לבית הקברות לחוד וקבר לחוד ולא נקט הרהקת ארבע אמות אלא גבי מת וקבר, נראה דבית

הקברות היינו כל המקום שהוקצה לזה, וקבר יהיה קבר יחיד הנמצא בכל מקום אפילו מחוץ לבית הקברות, ומשמע דבבית הקברות כל השטח המוקף אסור, וזה ראיא גדולה להרב מג"א ז"ל. אלא דקשה לזה דלמה לא כתב שם בשע"י להרחיק ארבע אמות מבית הקברות, ואפשר דהבינו שסתם בית הקברות מוקף מחיצות, ולכן מותר לקרות מיד לאחר הגדר בלי להרחיק ארבע אמות, וכנראה מדברי הרב מחצית השקל (בסימן מ"ה) עיי"ש היטב, ועיין לפנינו אי"ה.

והרב פרי מגדים במשבצות זהב (סימן מ"ה אות א') סיכם השיטות בדין זה, וכתב וז"ל: שלש מחלוקות בדבר. הב"ח סובר דבבית הקברות נמי תוך ארבע אמות לקבר הוא דאסור, הא חוץ לארבע אמות של קבר אף על פי שיעומד באמצע בית הקברות שרי כל שאין סביבו קבר תוך ארבע אמות ותוך ארבע אמות של מת רבותא קאמר, דהוא אמיאנת מת שמוציאים אותו לקברוה אפילו חוץ לארבע אמות אסור, וט"ז פירש דמדניא אין איסור כי אם תוך ארבע אמות לקבר, והטור הוא שהחמיר משום גדר [וסיג] כי לארבע אמות של קבר, כל שעומד בבית הקברות, אבל המגן אברהם פירש דתוך ארבע אמות של בית הקברות נמי אסור, וכן משמע בי"ד כמו שהראה מקום לזה. ולדבריו קשה לערבינהו וליתניהוהו אסור ליכנס לתוך ארבע אמות של בית הקברות או של מת. גם קשה לט"ז מנא ליה להטור גדר, הן כיון דגמגמא אמר דדוקא תוך ארבע אמות של קבר אסור, הא חוץ לארבע אמות של קבר שרי, עכ"ל. ועיי"ש עוד מ"ש באשל אברהם.

וראיתי להרב משה ברורה (בסימן מ"ה) בביאור הלכה שם שרצה לתרץ קושיות הפרי מגדים על הרב מג"א דלפי דבריו אם כן לערבינהו וליתניהו וכו', ותויתר דהמג"א סובר גם כן כהט"ז דאינו אסור במקום שהותחל הבית הקברות ולחוצה אפילו אמה אחת אפילו אי ליכא מחיצה, רק דבזה פליג עם הט"ז וסובר דממקום בית הקברות ולפנים וכי אסור מדניא אפילו רחוק ארבע אמות מן הקברים וכי, ומג"א שכתב בעניינוהו דאסור אפילו חוץ ארבע אמות של בית הקברות, היינו אם הקברים מתחילים תיכף ממקום התחלת בית הקברות וכי עיי"ש. ולמי ישוב זה מדברי הרב מחצית השקל (בבסימן ע"א) עיי"ש. ולא זכיתי מתוך קיצור לשון הרב מחצית השקל שם להבין כוונתו היטב, וכמו שזכר הוא להעמיד דבר המג"א שכתב דבעינן הרהקת ארבע אמות מבית הקברות, שר"ל דוקא כשמגיעין הקברים לסוף גבול הקרקע שהוקצה לזה, דהלל כל עיקר חידוש הרב מג"א הוא לומר שהקרקע שמסביב לקברים וחוצה לתם ארבע אמות אסור, כל שהוא תוך מקום שהוקצה לבית הקברות, א"כ איירי בדוקא שאין הקברים מגיעים לסוף גבולו המקום שהוקצה, וער"י ל"י ישוב להבין דב"ק, ועוד דלפי זה פסק דברי הרב מחצית השקל שטע"מ מה וע"ל בא"ה.

וכשיצאיתי לחפשי בספרן של הפוסקים, מצאתי להרב מאמר מרדכי (סימן מ"ה ס"ק א') שהבין בפשיטות בכונת הטור והשע"י כהנבת דוקא גבי מת, הקשה על יישובו של הב"ח דהא דנקט הרהקת ארבע אמות דוקא גבי מת, דהוא אמיאנת ממש עצמו שמוצלים אותו לקברוה חמיר טפי מקבר ומחוץ לארבע אמותיו נמי אסור, דאיפכא מסתברא. דדוקא בבית הקברות שהוא מקום הקבוע והמיוחד למיתים הוא דאסור [תוך ארבע אמות], אבל במת לא [אפילו] תוך ארבע אמותיו מותר], קמ"ל. וככת שכן ין לדקדק מלשון הרב בית יוסף (בסימן כ"ג). ואכן בלשון הבית יוסף שם נראה כן, אמנם כבר כתבנו דהנבטו של הב"ח ז"ל בזה הוא על פי הנאמר ביורה דעה (סימן שד"ם) דמוכח במש דמת חמיר טפי מקבר, וכמ"ש הרב בית יוסף גופא עיי"ש ולפיכך נאמר דבריהם ז"ל דהתם ס"ל, אין שיהיה יוצא לנו מזה שגם הרב מאמר מרדכי ז"ל סבירה ליה להלכה כהב"ח ז"ל.

וכן פסק הרב עולת תמיד (בסימן מ"ה), ולהדיא דזה להנבת הרב מג"א בסוגיין, וקיים לעולת תמיד הב"ח דאין אסור תוך בית הקברות אלא דוקא ארבע אמות של הקברים. וסיים שם וז"ל: והא דכתב או בתוך ארבע אמות של מת, ולא כתב כן בבית הקברות, לרבותא קאמר אפע"י דעדיין בגילוי מותר חוץ ארבע אמותיו, וכל שכן בבית הקברות שהמת מוכסח בקבר, וכן משמעותו דברי הב"ח, עכ"ל. הרי שביאר לדעת הב"ח, טעם חילוקו בין בית דחמיר טפי לקבר קדיל, דזה בגילוי וזה מוכסח. וכבר כתבתי לעיל מס' שחילוקו של הב"ח מיוסד על מה שכתבו אותו והבית יוסף ביורה דעה (סימן שד"ם) ונח"ל, וכמו שיראה להם מעיין שם וישוה כוונת דהתם להכא, וזה ברור. אמנם כטעם חילוקו הג"ל של הרב עולת תמיד בדעתו של הב"ח, מצאנו בדברי רב אחאי גאון שבאילושת שנתעורר בזה לחלק כנ"ל, והסיק דלעולתו שוים הם לדינא וכמו שזכיר בסמוך אי"ה. ואין שיהיה שם לפי חילוקו של הרב עולת תמיד יש טעם מספיק לקיים סברת הב"ח ז"ל דמת חמיר מקבר, ולא תתמהוה הרב מאמר מרדכי כסתימות הרב בית יוסף (דסימן כ"ג), ודירק.

וזה לשון האשילושת (פרשת חיי שרה שאילושת ז"י): ברם צריך, המהלך בבית הקברות מהו, כפני המת דמי ואסיר, או דילמא כיון דקבירי לאו כפני המת דמיין ושיקרי דמי, והסיק שם על פי הגמרא (ברכות דף י"ח ע"א) דאדי ואדי שרי דמרחק ארבע אמות מן מקביו אחר דמי ושפיר דמי עכ"ל, עיי"ש. ובהעמק שאלה שם (אות ה') יצא לדייק מלשון הגאון ומהכרח הסוגיא לזה כהנבת הרב מגן אברהם (ז"ל) מוכח [מלשון האשילושת] דבית הקברות משמע על מקום הקבר או סמוך לקבר ארבע אמות, הא חוץ לארבע אמות של קבר אפילו בשטח של בית הקברות פשיטא דשרי, ואין לנו חומר בבית הקברות של רבים מקבר יחידי דאינו אסור אלא עליו וסמוך לו ארבע אמות, והביא ראיה מלשון הרמב"ם וכדלקמן, ושכן הבית הט"ז, וסיים דכל זה דלא כמג"א, ואינו נכון כלל וכו', וגם כונת הרב בית יוסף (סימן כ"ג) פירש כמו שפירשו הב"ח והט"ז עיי"ש"ל. והביא דבריו כביצה הרב ארחות חיים ספינקא (בסימן מ"ה) עיי"ש.

ומה שהביא בהעמק שאלה שם ראיא מלשון הרמב"ם ז"ל לשיטת הב"ח, הוא ממש' בהלכות ק"ש (פ"ג הלכה ב') וז"ל: אין קורין לא בבית המרחץ וכו' לא בבית הקברות ולא בצד המת עצמו, ואם הרחיק ארבע אמות מן הקבר או מן המת מותר עכ"ל, וכתב שם הרב העמק שאלה וז"ל: הרי שהתחיל בית הקברות וסיים ארבע אמות מן הקבר, אלמא דבית הקברות גם כן אינו אסור אלא בארבע אמות של קבר, עכ"ל. ודיוקו ברור, אמנם יש להעיר על זה מלשון הרמב"ם בהלכות תפלין (פ"ג הלכה כ"ג) וז"ל: לא יהלך אדם בתוך הקברות ותפלין בראשו ואפילו בתוך ארבע אמות של מת או בתוך ארבע אמות של קבר וכי עכ"ל. משמע להדיא דכל תוך בית הקברות פשיטא ליה דאסור, ולא בעינן בבית הקברות תוך ארבע אמות של קבר, וממילא דאפילו תוך ארבע אמות של מת או קבר נמי אסור, והיינו כשהם מחוץ לבית הקברות קבוע, וערץ עיון וישוב ואין שיהיה דברי הרמב"ם האלו דהלכות תפלין מורים כשיטת הרב מג"א. ושי ליישב דברי הרמב"ם דהלכות תפלין גם כשיטת הב"ח, והוא לפי סברת הרב מאמר מרדכי דבית הקברות קבוע מיהא ממת ומקבר יחידי, והוא אמיאנת ממש וקבר יחידי מותר אפילו תוך ארבע אמות, לכו קמשמע לן דאסור, ולעולם הוא הדין גם בבית הקברות נמי דוקא תוך ארבע אמות לקבר אסור. ואין לתמוה על הפ"ה, כי הרי קרוב לזה הישוב הב"ח והט"ז בלשון הטור והשע"י (בסימן מ"ה) וככל הג"ל, וא"כ גם את זה פירשו כנ"ל לשיטתם. ולפי זה יש ליישב בדוחק גם לשון השע"י (ב"י"ד סימן שס"ז) המורים כשיטת הרב מג"א שהבחינה לעיל, ערץ עדיין ישוב. וב"ש פיה ללב (סימן מ"ה) אות א) שעמד על דקדוקו של הרמב"ם הנזכר, ודבריו צריכים ל"י ישוב ועיין לעת הפנאי.

ולעית בזה ראינו שרש לשון וינטורא (לשון מ"ה) שכתב בדין זה חילוק מיוחד, והוא כעין פתרה בין שיטת הב"ח והט"ז לשיטת הרב מג"א. דאחר שהקשה על שיטת הט"ז דחמתת גדר וסיג אסור בכל שטח בית הקברות אפילו מחוץ לארבע אמות של קבר, דהיא ומריתא יחייב במידי דדגנן, דלפי לא אפילו קרקע מלך שהוקצה לבית הקברות כיון שנכנס לתוכו לא היה אסור אף על גב שרחוק כמה מהקבר, וזה דבר רחוק, ביאר לשון הטור והשע"י שכתבו סתם דבבית הקברות אסור, ולא נתנו דבריהם לשיעור, דכונותם דכל שנכנס לתוך בית הקברות ועומד בין קבר לקבר, אעפ"י שיש בינו ובין כל קבר של סביבו ארבע אמות אסור, דדוקא בקבר יחידי הוא דשרי כל שרחוק ממנו ארבע אמות, אבל בקרקע של בית הקברות שעומד בין הקברים אסור אפילו רחוק ארבע אמות מהקברים, אבל קודם שנכנס בין הקברים יש מקום לומר דאף על פי שנכנס תוך השרה שהוקצה לבית הקברות עדיין לא נאסר, עכ"ל. הרי קמן שבבין הקברים החמיר כהרב מג"א דאסור אפילו רחוק ארבע אמות כמה, אבל בהקרקע שמסביב ופניו מקברים והוא אסור אפילו חוץ לההוקצה לבית הקברות מותר, וכדברי הג"א והט"ז מעיקר הדין. ועיין שם שדחה בשתי ידיו לחומרתו של הרב מג"א לאסור כל שטח בית הקברות, ובספר משנה ברורה (בביאור הלכה סימן

מ"ה) העלה להלכה כשיטתו וחילוקו של הרב נהר שלום הג"ל עיי"ש.ב. ומה שכתב שם שדכא כה"מ (בסימן כ"ג) הוא כדעת המג"א, לא מצאנו שום גילוי לזה בביאור הגר"א דקמן וצ"ע.

הרי קמן שלדעת רוב הניכר מגדולי הפוסקים האחרונים ז"ל, כל שהרחיק ארבע אמות ממקום הקברים ועומד בשטח הפנוי של בית הקברות, הגם שהוא תוך מחיצות המקום שהוקצה לבית הקברות, שפיר דמי להתפלל שם. ומכל מקום קשה הדבר להורות לתתחילה להקל נגד דעת הרב מגן אברהם, וכ"כ המהרש"ם (בפ"ד סימן מ') עיין שם. אבל לאור דברי הרב נהר שלום שהסיכם עליהם להלכה הרב משנה ברורה ז"ל, נראה דלהלכה הכי נקטינן, ובמקום איזה צורך יודה גם המהרש"ם הג"ל שיש להקל וכמפורש בתשובתו לשם, ובעזרת השם לפנינו יתבאר עוד.

בהא דאין אומרים בפני המת אלא דבריו של מת, הטעם, ואם זה גם חוץ לר אמות

ב. עוד יש לנו פתח ומוקד בדברי השע"י שיש לנו לדון בו ובפארויתו כדי שנעמוד על ט"ב ההלכה בנידונו. והוא מה דאיתא במסכת ברכות (דף ג' ע"ב) וז"ל: אמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי אין אומרינן בפני המת אלא דבריו של מת, אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרן אלא דבריה תורה אבל מלי דעלמא לית לן בה, ואיכא דמרי אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרן אלא אפילו בדברי תורה וכל שכן מילי דעלמא, עכ"ל. ופירש רש"י ז"ה אלא לדבר הלכה, אסור לספר לפניו, שחלל חייבים לספר בהן, והמת דומם, והוה ליה לועג לרש חרף עושהו, אבל מילי דעלמא שאין גנאי למחריש בהן לית לן בה, עכ"ל. ולא ביאר סברת האיכא דאמרי האוסרים גם במילי דעלמא במכל שכן, גם לא ביאר אם מת דאמרו היינו מת עצמו שמוציאים אותו לקברוה, או קבר המת, ויתבאר אי"ה לפנינו.

והנה רש"י פירש סוגיא זו (בדף ג' ע"ב) על פי סוגיית פרק מי שמתו (דף ח"י ע"א) הג"ל, דטעם האיסור לספר לפני המת הוא משום לועג לרש, ואם כן נראה ברור שיש ללמוד מהתם דאין אסור אלא תוך ארבע אמותיו של המת. הגם שבסוגיין דהכא לא פירשו לזה כלום, ונקטו סתם אין אומרים בפני המת, נלמוד סתומן מן המפורש, דהא הוא דלי טעמא אית להו. וכן כתבו להדיא בתוספות שם (ד"ה אין אומרים) וז"ל: ופסק רב אלפס משום רב האי דדוקא דברי תורה אבל דברים דעלמא לית לן בה, ודדוקא בארבע אמות של, עכ"ל. וברור שהבינו שטעם האיסור משום לועג לרש, וזה פשוט. ועיין גליון הש"ס (שם) שציין לדברי התוספות בבא קמא (דף ס"ז ע"ב ד"ה שהושבו) שנשטם ראיא להו. ולפי שיטת רש"י ותוספתו יש להרגיש מה באה הגמרא כאן לחלש, הלא ככל פירשהו לא התפרץ בסוגיא דפרק מי שמתו, ומהתם כבר ידעינן דלאו דוקא בית הקברות אלא הוא הדין במת עצמו, מדאמרו התם מת תופס ארבע אמות לק"ש. גם צריך עיון למה לא הביא זה ה"ה (ברכות דף י"ח ע"א) אין חילוקא דמילי דעלמא, דאין אחד הוא. ומכל זה נראה קצת אלא מחמתנן לשתי סוגיות אלו בתדא מתחת.

אמנם הראש"ש (בפרק ג' דברכות סימן ו') אחר שהביא דברי הגמרא דברכות (דף ג' ע"ב) הג"ל, כתב וז"ל: וכתב רב אחי גאון משמך דקמאי, דלכשינן קמא עבדינן דאין אומרים דברי תורה לפני המת אלא דבריו של מת אבל מילי דעלמא אמרינן, וחוזי לארבע אמות איירי עכ"ל. והביאו הטור (י"ד סימן שד"ם) וז"ל: ורבוהי האי כתב דאף חוץ לארבע אמות אסור עכ"ל, וכל זה תמוה שהי תוספות בסוגיין הביא מרב אלפס בשם רב האי בתר איפכא. דאין אסור אלא ארבע אמות של המת ומכל"ל וגם אעיקרא דדינא קשה להו דהא אמרו בברכות (דף י"ח ע"א) מת תופס ארבע אמות ק"ש. ואין נראה לחלק בין ק"ש לדברי טור, וכבר העיר על זה הב"ח שם בהנהגותיו. ונראה בביאורו (ב"י"ד שם ס"ה) הגיה לשון הראש"ש דל"ל: ותוך ארבע אמות איירי עיי"ש. ואם באנו להגיה אפשר דעדיף לגרוס: וחוזי לארבע אמות שרי, במקום "איירי", וכמו שגורס שם לעיל מזה בדברי הראש"ש גופא בברכות שם עיי"ש.

ומרן בבית יוסף (בי"ד שם) כתב ליישב שיטת רב האי, מהא דאמרו בברכות (דף י"ח ע"א) דהכא לא הוי טעמא משום לועג לרש, אלא דכיון שהמת מוטל על הקבורה, אם מדברים לפניו שלא מדבריו של מת מחזי כמתיאילתא מלטפל בן, הלכך אפילו חוץ לארבע אמות אסור. וכן כתב בב"ח שם לחלק בין מת לקבר, שעט"כ, שעל זה כיוון ורמז בביאורו לאורח חיים (סימן מ"ה) וכנ"ל. ועיין להרב מעדני יום טוב על הראש"ש (ברכות שם) שחילק כנ"ל בין מת לקבר וכמ"ש הר"י, והוסיף לחלק בין ק"ש לשאר דברי תורה, כדי לתרץ הא דאמרו בגמרא שם מת תופס ארבע אמות לק"ש, דאיירי במת עצמו וקאמר דחוץ לארבע מותר. ויישב שבק"ש אין חשש דילמא אתי לאמאשוי, ולכן חוץ לארבע מותר ותוך ארבע אסור משום לועג לרש, כמ"ש באש"כ דברי תורה דחשיינן דילמא אתי לאמאשוי, ולכן אסור אפילו חוץ לארבע אמות עיי"ש.

והנה שם הר"י פסק כרב האי לחומרא, וכפי שהביא דעתו הראש"ש והטור. ומרן ז"ל בשע"י (י"ד סימן שד"ם סעיף ט"ז) פסק בטופס לשונו כלשינא דגמרא: אין אומרים בפני המת וכי, ופסק כלשינא קמא דאין אסור אלא בדברי תורה. ובשר"י (ס"ק ט"ז) דקדק כסתימות לשונו לזה פירוש השעירה, דדעת הר"י המהר"ם כרב האי ולאסור אפילו מחוץ לארבע אמות, עיי"ש"ל. ולפי זה אם כן מוכח שמקים להלכה החילוק שבין מת שמוציאים אותו לקברוה לבין קבר, דאם לא כן הייו דברי מרן אלו סותרים מה שפסק בא"ח (סימן מ"ה) דאין אסור אלא תוך ארבע אמות, ובי"ד (סימן שד"ם) האיסור משום דמחזי כמתיאיש מלטפל בן, ואילו בא"ח (סימן מ"ה) האיסור משום לועג לרש, וכל זה פשוט. ומה שציין הש"ך בסוף דבריו לעיין (בסימן שס"ז) זצ"ל שס"ז ס"א, כונתו להקשות דהתם משמע דאף במת עצמו שרי מחוץ לארבע אמות, והיו דברי מרן סותרים זה את זה, שכן כתב שם וז"ל: לא יהלך בבית הקברות או בתוך ארבע אמות של מת או של קבר וספר תורה בזרועו ויקרא בו או יתפלל, והוא הדין על מה אסור לקרות אלא א"כ לכבוד המת עכ"ל. ושם (בסעיף ו') המשיך וז"ל: כיון שהקצה ארבע אמות קורא ומתפלל עכ"ל. הרי להדיא שבמת עצמו התיר מחוץ לארבע אמות. ובהגהה שספרי דעת תורה למהרש"ם (שם) הרגיש בזה, וכתב לחלק בדסימן שד"ם איירי שמת עומד ליטפל בו כעת, וזה דוחק. והנה לפי כל זה למדתו שהסוגיא דברכות (דף ג' ע"ב) אינו כפי הסוגיא דפרק מי שמתו (דף י"ח ע"א), דחלוקים הם בטעמם ומציאותם וככל הנזכר לעיל. והנה גופא השת"ק (שם) פשיטא ליה דיעת מרן בשע"י דפסק כרב האי דבמת אסרינן אפילו מחוץ לארבע אמות, אצטרי דאסור כרב האי האחרונים ז"ל שחולקים עליו בזה, עיין להרב פתח הדביר (או"ח סימן מ"ה אות ב') שהביא משם הרב שמתת יהודה (כפ"ג דמסכת ששוחות הלכה ז דף ט"ז ע"א), דהוכיח מלשון מרן ז"ל שפלגינו דחוץ לארבע אמות מותר אפילו בדברי תורה, ודלא כמ"ש הש"ך, ושכבר קדמו בזה הרב שבת יהודה עייאש (בי"ד סימן שד"ם דין ט"ו"ה). וכן העיר בזה הרב שדי חמד (באסיתפ דאין מוערכת אבלות אות ק"ה), ואחרי להרב מסגרת השלחן שם שכתבנו על פי הרב שבת יהודה ר"ל לאסור כל שטח בית הקברות אפילו דאי צריכין לחוש לדברי הש"ך, ועיין לפנינו אי"ה.

אין שיהיה אין סמוגיא זו נפקותא לבדון דין זה, דסוף סוף כולי דעלמא מודו שבבית הקברות או קבר יחידי אין אסור אלא תוך ארבע אמות דוקא, ומשום לועג לרש. דדוקא במת עצמו מחמיירנן כנ"ל אפילו חוץ לארבע אמות, ואם כן נתבאר לפולגותין בין הב"ח להמג"א.

שיטת המרדכי שאוסר בכל החדר שהמת בו, ואם יש לדון לפיו לאסור בכל שטח בית הקברות

ו. ועיין למרן בבית יוסף (י"ד סימן שד"ם) שהביא דברי המרדכי דסוף מועד קטן, שכתב דליכשא קמא אסור בכל אותו החדר שהמת מונח בו ע"כ. וטעמו משום דכל החדר חשוב כארבע אמות. ועיי"ש מה שהקשה על זה, ומה שכתבו ליישב בדרכי משה ובכ"ז, ועיין בט"ז (בי"ד שם ס"ק י"א) שהביא דברי המרדכי הג"ל. ועיין בעזרת זקנים (או"ח סימן מ"ה). והנה לפי דברי הרב אין מקום בנדון דין לאסור כל שטח בית הקברות אפילו מחוץ לארבע אמות לקברים מטעם דכיון שהוקפה במחיצות הר"ל כתוך ארבע אמות להקברים, שכן צידד בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סימן מ') כנ"ל, ועיי"ש שדחה לזה, כיון שדברי המהרש"ם הלשיטו רב האי גאון ואיירי במת דוקא וככל הג"ל, אם כן בבית הקברות לא אמרינן הכי עיי"ש"ל.

והנה דינונו של מהרש"ם (שם) הוא דומה לעניינו, שנשאל אם מותר לסדור חמשה ושבעה ברכות בבית הקברות, שדבר זה הוא סגולה בעת מחלת ילדים ב"מ, ולאחר שצייד לאסור לפי שיטת המרדכי, ודחאו וכנ"ל, שוב סיים וז"ל: ומכל מקום לא פשיטא לנו להקל כחך דברי המג"א (בסימן

מ"ה) [שאוסר לשלל כל שטח בית הקברות], אבל כיון שהב"ח והט"ז מקילין מדינא, יש להקל בנידון דין זה להקשות ענין של ההמון המאמינים בסוגלה זו עכ"ל. הרי קמן שהגם שלכתחילה לא סמוך להקל נגד דעת הרב מג"א,

מכל מקום משום צורך הורה להקל. והנה בעיקר גדר דין לועג לרש, נמצא להרמ"ה הביאו הגימוקי יוסף בסוגיא דסוף פרק קמא דבבא קמא, שהקשה כקושיית התוספות דהתם דאין הושיבו ישיבה על קברו של חזקיהו, והלא אסור לומר דברי תורה תוך ארבע אמות מהקבר משום לועג לרש, ויישב דאין אסור אלא דוקא בדעבדי לפנשיה כאדם שקורא בתורה סתם, אבל היכא דעבדי לקרא דשכבי, כגון בני ישיבה לכבוד רבן, ליכא משום לועג לרש, ע"כ. והביא דבריו הבית יוסף (י"ד סימן שד"ם), ושמהר"י אבהוב כתב שע"ז סמוכו לומר פסוקים ודרשות בבית הקברות, ושכן הוא המנהג כאיום כהרמ"ה. ופסקו להלכה בשע"י (שם סעיף י"ז) וז"ל: מותר לומר פסוקים ודרשה לכבוד המת בתוך ארבע אמותיו או בבית הקברות, עכ"ל. הרי דכל דעבדי לקריהי מותר בדברי תורה אפילו תוך ארבע אמות. וכן כתב הרי"י מיגאש בשו"ת (סימן מ"ז). וכ"כ בשו"ת הרדב"ז (ח"א סימן רכ"ד).

עיון הלכה

בשו"ע סי' ע"ה ס"ו כ' היתה ערוה כנגדו והחזיר פניו ממנה, או שעצם עיניו, או שהוא בלילה, או שהוא סומא, מותר לקרות דבראיה תלי רחמנא והא לא חזי לה. והיינו דכשעוצם עיניו ולא רואה הערוה שרי לומר דברי קדושה. ובב"ח כאן הקשה על דברי השו"ע ממש"כ בירושלמי לענין צואה דאסור לקרוא אם היא תוך מלוא עיניו, ומבואר בירושלמי דגם בלילה אסור לקרוא בכה"ג דאם היה יום היה רואה, ומה"ט ה"ה לענין עצימת עינים וא"כ גם לענין ערוה אפי' עוצם עיניו לא מהני כיון שיכול לראות. ובסי' ע"ט הקשה עוד, דהרי פסק השו"ע סי' ע"ט ס"א לענין צואה דאפי' בלילה או עוצם עיניו צריך להרחיק מלוא עיניו, ומקורו מירושלמי הנ"ל והובא ברא"ש וברשב"א ובמרדכי ותרי", וא"כ מ"ש לענין ערוה דפסק דמהני עצימת עינים, וכ' דנראה שכונתו לחלק בין צואה לערוה, אך הקשה דמנא ליה לחלק בהא דהגמ" לא חילקה רק לענין עששית דבצואה מהני וערוה לא מהני ומהכ"ת לחלק גם בזה עי"ש.

והנה בשו"ע סי' ע"ט ס"ב הביא מח' רא"ש ורשב"א בצואה עומדת ברשות אחרת ורואה אותה, דדעת הרא"ש דמותר לקרות כנגדה כיון שאינה במחנהו והמקור של איסור קריאה נגד צואה הוא מוהיה מחניך קדוש, ומשא"כ דעת הרשב"א לאסור כשרואה הצואה, ומקורו מהא דמצינו דאסור לקרות כנגד צואה אפי' חוץ לד' אמות והרי מחנהו קדוש, ועי' דכיון דכתוב בפסוק והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר מדאמסכינהו אהדדי ש"מ דגם לענין צואה איכא איסורא דלא יראה בך ערות דבר, ולכן אפי' ברשות אחרת כשרואה הצואה אסור לקרות. ולדעת הרא"ש כ' הפמ"ג סי' ע"ט מ"ז בהקדמה דצ"ל בהא דאסור לקרוא כשיש צואה תוך מלוא עיניו אף דהוי חוץ ל' אמות, משום דכל מלא עיניו חשיב מחנהו לענין זה וכיון דאיכא צואה בכמלוא עיניו איכא איסורא דוהיה מחניך קדוש. ואכ"כ קושיית הב"ח לכאוי תלי בהא, דלדעת הרשב"א א"ש קושיותו דהרי המקור לאיסורא בצואה במלוא עיניו הוא מלא יראה בך, וא"כ הוה לכאוי ממש כערוה, ואם מצינו לגבי צואה דבלילה אסור ה"ה לענין ערוה, ומשא"כ לדעת הרא"ש דבצואה הוי משום דתוך מלוא עיניו חשיב מחנהו ואיכא איסורא דוהיה מחניך קדוש, א"כ ודאי חלוק דין ערוה מדין צואה דלענין צואה לא שייך כלל לראייתו דכיון שהוא במחנהו ע"י שהוא בכמלוא עיניו אוסר אפי' בלילה ועוצם עיניו, ומשא"כ לענין ערוה דהאיסור הוא מלא יראה שפיר אפ"ל דוקא כשרואה ולא בעוצם עיניו ולא שייך לדברי הירושלמי דאיירי לענין צואה.

אך באמת יש כאן מקום עיון דהנה בשו"ע סי' ע"ט ס"א פסק דבצואה לא מהני לילה או סומא, ושם ס"ב הביא מח' הרא"ש ורשב"א לענין צואה ברשות אחרת ורואה אותה, דלדעת הרשב"א אסור מאיסור לא יראה, וא"כ לדעת השו"ע דפסק לענין ערוה דמהני לילה ועצימת עינים ה"ה הכא, ולמה סתם בס"א לאיסורא (וואף דבב"י נטה לדעת הרא"ש, בשו"ע כ' מח' זו כספק גמור, ובפמ"ג בשם הנחלת צבי

כ' דבשו"ע הסכים יותר לדעת הרשב"א, ובביה"ל כ' דהוי ספיקא דדינא).

וביותר קשה דבב"י ריש סי' ע"ט לענין הך דינא דלילה לא מהני לצואה הביא מקור הדברים בשם הרשב"א, וא"כ לדעת השו"ע דפסק לענין ערוה דמהני לילה ועצימת עינים קשה מאוד מדברי הרשב"א דס"ל דאיסור מלוא עיניו בצואה הוי מלא יראה ואפ"ה כ' דלא מהני עצימת עיניים. (וכבר הקשו כן האחרונים עיון בא"ר סי' ע"ט אוי ד' ובמאמר מרדכי סי' ע"ה ס"ו) ועוד יש להוסיף דמקור השו"ע בסי' ע"ה דמהני עצימת עיניים בערוה הוא מדברי הרשב"א גבי רוחץ במים צלולים דאין בעי' שרואה את ערותו כיון שאינו מסתכל (עי' בב"י ריש סי' ע"ד), וא"כ הוי ממש סתירה בדברי הרשב"א להבנת הב"י, דלענין ערוה ס"ל דמהני עצימת עינים ולענין צואה לא מהני דמ"ש הרי שני הדינים נלמדים מאיסורא דלא יראה.

ועיין במג"א סי' ע"ט סק"ח דכ' דכשהצואה ברשות אחרת ועוצם עיניו בזה לכו"ע מהני, ובפמ"ג שם במ"ז בהקדמה ביאר דבריו דהרי דעת השו"ע דלענין ערוה מהני עצימת עיניים משום דלא יראה כתיב, ומה דבצואה אסור בעוצם עיניו היא כמש"כ המג"א סי' ע"ט סק"א דכתי' והיה מחניך קדוש, והיינו כדעת הרא"ש הנ"ל דמלא עיניו חשיב מחנהו, וא"כ דוקא באותה רשות, ומשא"כ ברשות אחרת דלדעת הרא"ש הרי שרי אפי' רואה וכל האיסור הוא לדעת הרשב"א ומקרא דלא יראה, ובזה כיון שעוצם עיניו מהני וכמו בערוה. ומבואר בדבריו דלדעת הרשב"א אה"נ מהני עצימת עינים בצואה (להבנת השו"ע לענין ערוה) ומה דפסק השו"ע דבצואה לא מהני הוא כדעת הרא"ש. אך צ"ע כנ"ל דהרי הרשב"א עצמו כ' דלא מהני עצימת עינים גם בצואה בכמלוא עיניו וכו'. וכן דהשו"ע פסק בסתמא דלא מהני בצואה עצימת עינים אף דהביא דעת הרשב"א. ועוד קשה בדברי הפמ"ג דלפ"ז דברי המג"א הם רק לדעת השו"ע לעיל סי' ע"ה והרי המג"א שם חלק על השו"ע והביא סברת הב"ח הנ"ל דלא מהני עצימת עינים בערוה, וא"כ לדעתו כיון דבערוה אסור אפי' בעוצם עיניו אי"ה ה"ה בצואה אפי' ברשות אחרת היה צריך לאסור לדעת הרשב"א כיון דנלמד מאותו מקור, וא"כ למה סתם המג"א דברשות

בדין עצימת עיניים בערוה ובצואה

אחרת שרי בעוצם עיניו. (וועיין בפמ"ג סי' ע"ה מ"ז סק"ב דהעלה צד דברשות אחרת מהני עצימת עינים בערוה אף לדעת האחרונים שחולקים על השו"ע, אך בסי' ע"ט א"א סק"ח כ' דלדעת האחרונים אסור בעוצם עיניו אפי' ברשות אחרת וביאר דברי המג"א לדעת המחבר. שו"מ בראש יוסף על ברכות כ"ד ע"ב דהתקשה בזה דהרי חזיון דלא מהני עצימת עינים להרשב"א אפי' בכמלא עיניו, וכ' דגם להרשב"א בכמלוא עיניו חשיב מחניך ורק חוץ לרשות הוה מלא יראה, וחזר בו הרשב"א ממש"כ בתחילה דרק תוך ד"א חשיב מחניך, ולפ"ז יהיה איסור ההורו בתוך מלוא עיניו באותה רשות גם להרשב"א דלא כמש"כ בפמ"ג בכמה מקומות, אך הוא דחוק מאוד בדברי הרשב"א עיי"ש).

והנה ברשב"א ברכות כ"ה ע"ב ובתשו' ח"א סי' תע"ד דביאר שם האיסור של כמלוא עיניו בצואה מדין לא יראה בך מבואר כדברי המג"א, דכ' בדמקום גבוה עשרה או נמוך עשרה דוקא אם נראית לו ממש ומשא"כ כשהוא אינו רואה אפי' נראית לאחרים שרי, ועוד כ' שם לחלק בין רשות אחרת למלוא עיניו וז"ל בתשו', אם גבוה עשרה או נמוך עשרה יושב בציזו וקורא הואיל ואינה במקומו ממש ואינו רואה אותה, אבל אם היא כנגדו אע"פ שיש גרמא אחרת שאינו רואה אותה כל שהוא במקום שיכול לראותה לא יקרא עד שירחיק ממנה עד כמלא עיניו וילפי' לה מירושלמי וכו'. ומבואר מדבריו דמחלק בין כמלא עיניו דאפי' לא רואה ממש דסגי במה שיכול לראות, ומשא"כ כשהיא ברשות אחרת (וועיין בחי' על ברכות דהוסיף לענין גבוה עשרה שגובה המקום או עומקו גורם שאינו רואה אותה ומשמע דלא מהני סתם עצימת עינים אך בתשו' כ' הריני כותב לשוני שכתבתי במקור"א וכ' כל הל' הנ"ל והשמיט מילים אלו ועיין בזה בא"ר ע"ט סק"ח ובמ"ב שם סק"ד) אך צ"ב מאי נפק"מ דהרי גם כמלוא עיניו נלמד מדין לא יראה ומהכ"ת לחלק וכקושיא הנ"ל במג"א.

ועוד יל"ע בדברי הרשב"א דביאר איסור דכמלא עיניו בצואה דהוי מאיסור לא יראה, דהרי מבואר בגמ' ברכות כ"ה ע"ב דצואה בעששית שרי משום דבכיסוי תלוי רחמנא ומשא"כ ערוה בעששית אסור דלא יראה כתיב והא מתחזיא, והרי גם בצואה איכא לא יראה, וכ' הרשב"א דכיון דכתיב וכיסית את צאתך גילתה תורה דכיסוי מהני. וצ"ב דכיון דהאיסור הוא שלא יראה, מהו גדר ההיתר בכיסוי דלכאוי מהני רק לדין מחנה דלא חשיב מחנהו ואיך מהני לאיסור לא יראה.

וע"ע ברשב"א שם דבתחילה הקשה למה אסור בצואה חוץ לד"א הרי אינו במחנהו ואם משום לא יראה הרי איירי בערוה, והוכיח כן מברכות כ"ד ע"ב היה מהלך במבואות המטונפות דלדעת ר"ה שרי לקרות ק"ש דכיון שהוא מהלך לא חשיב מחנהו, ומשמע דאיירי אפי' ברואה הטינופת א"כ מוכח דאין איסור ראי' בצואה. וצ"ב דא"כ קשה גם אחרי התי' דלא יראה אזיל גם על צואה מאדמסכינהו דא"כ למה במבואות המטונפות לא יהיה אסור מדין לא יראה, ולכאוי לא תי' בזה הרשב"א האי תמיהה וצ"ב.

וביישוב דברי הרשב"א נראה לומר דאף דצואה אתרבי בדין דלא יראה בך ערות דבר, אפ"ה אין גדר האיסור מצד מה שרואה הצואה דנאמר איסור שלא יתראה לו הצואה, אלא דהוא מאותו דין דוהיה מחניך קדוש, דאפי' שאינו ממש במחנהו דמחנה של אדם היא ד"א, אפ"ה כל שהצואה כנגדו כמלא עיניו ויכול לראותה חשיבא הצואה במחנהו, ואין הפשט דכל מלא עיניו הוי מחנהו אלא דע"י שהצואה נראית עמו חשיבא שנמצאת כאן תוך מחנהו, והוה הגדלת האיסור של והיה מחניך קדוש. והעד לגדר זה הוא מדכתי' וכסית את צאתך דמהני כיסוי אף דאיכא איסורא דלא יראה, ובזה התורה מלמדתנו דגדר האיסור בלא יראה הנאמר בצואה הוא דע"י שנראית הצואה חשיבא במחנהו, ולכן היינו דוקא שאינה מכוסה, ומשא"כ כשהיא בעששית לא מהני שנראית, דסו"ס לא יכולה להיחשב במחנהו.

ולפ"ז אפשר להבין חילוקו של הרשב"א דדוקא באותה רשות במלוא עיניו מהני לאסור כל שהצואה יכולה להראות אף דבפועל אינה נראית, ומשא"כ כשהיא ברשות אחרת דוקא אם רואה בפועל, והיינו משום דבאותה רשות כיון דסו"ס הוי ברשות אחת סגי במה שיכולה להראות ולא צריך שיראה בפועל, ומשא"כ כשהיא ברשות אחרת אם לא רואה ממש לא יחשב במחנהו, ורק כשרואה בפועל ע"י שרואה הצואה חשיבא תוך מחנהו. וזהו נמי מקור המג"א הנ"ל לחלק דברשות אחרת מהני עוצם עיניו אף לשיטתו דבערוה לא מהני עצימת עינים, דשאני רשות אחרת בצואה דאם לא רואה בפועל לא חשיב במחנהו (וכן מצאתי מבואר בלבושי שרד על המג"א שם דדבריו הם גם לדעת האחרונים דחולקים על השו"ע לענין ערוה אפ"ה מהני בצואה ברשות אחרת). וניחא בזה נמי ליישב דברי הרשב"א ממה דהקשה מהיה מהלך במבואות המטונפות דאפי' רואה מהני אף דאיכא איסורא דלא יראה, דגדר הלא יראה בך דע"י שרואה מחשיבו תוך מחנהו, וא"כ במהלך שאני דע"י הראי' לא חשיב תוך מחנהו כיון שמהלך, וכמו דמהני כשהצואה בתוך ד"א כיון שמהלך.

הרב רפאל ברוך טולידאנו כולל "אליבא דהלכתא" - בית וגן

ובזה יש ליישב דעת השו"ע דהתקשינו בדבריו דבסי' ע"ה פסק לענין ערוה דמהני עצימת עינים, ובסי' ע"ט פסק לענין צואה דלא מהני אף דהביא דעת הרשב"א שם ס"ב דאיסורא דמלוא עיניו הוי משום לא יראה דלכך אסור אפי' ברשות אחרת, והרי לדעת הרשב"א צריך לכאוי להיות דיניהם שוים דב' הדינים נלמדים מפסוק לא יראה, ולמה דנתבאר יש לבאר דשאני איסור לא יראה הנאמר לענין ערוה ממה דילפי' לענין צואה, דבצואה הוי מדין מחנהו וכמו דנתבאר ברשב"א, ומהא דמהני כיסוי, ומשא"כ לענין ערוה נשאר האיסור כפשוטו דיש איסור לקרות כשרואה ערוה, ולכן בעוצם עיניו מהני, ולכן בסי' ע"ה לענין ערוה פסק דמהני עוצם עיניו, ומשא"כ בסי' ע"ט לענין צואה פסק דלא מהני עצימת עינים אף לדעת הרשב"א.

ועיין בפר"ח סי' ע"ט אוי ב' דכ' ליישב דעת הרא"ש דלא ס"ל כסברת הרשב"א דאיכא איסורא דלא יראה על צואה, וא"כ למה אסור מלוא עיניו בצואה, וכ' דכיון דכתי' ולא יראה בך עס'ו משמע דשייך גם לצואה, אך לא ילפינן איסור לא יראה כמו בערוה, אלא דמרבין דאפי' אם אינו תוך ד"א אם הוא במקום שנראית הצואה אסור, אך דוקא ברשותו, דלהכי אהני מחניך דדוקא ברשותו עי"ש. ולפ"ז מבואר גם הרא"ש דזהו הגדר דהתרבה, דברשותו אף דאינו ממש במחנהו כיון שמתראית חשיבא במחנהו. ועיין בשו"ע הגר"ז דכ' דאם מגיע ריח רע שיש לו עיקר לתוך מלוא עיניו, אך אינו עומד בתוך מלוא עיניו של הצואה עצמה דשרי, ולכאוי צ"ב דכיון דלרא"ש כל מלא עיניו חשיב מחנהו כמו שביאר הפמ"ג, א"כ כיון שיש במחנהו רי"ד שיש לו עיקר דחשיבא כצואה או עכ"פ ממשיך הצואה וחשיב כאילו הצואה כאן, א"כ למה לא יאסור, אך לפי מה דנתבאר בפר"ח א"ש, דכל שלא יכול לראות לא מחשיבו כמחנהו, דמלא עיניו אינו מחנהו, אלא דע"י שרואה חשיב תוך מחנהו, וכיון שלא רואה הריח לא חשיב במחנהו.

והנה הפוסקים דחולקים על השו"ע לעיל סי' ע"ה דלא מהני עצימת עינים בערוה (והם הב"ח הט"ז המג"א הגר"א הגר"ז ח"א), הוא לכאוי כמו דנתבאר בט"ז שם סק"ב דלא כתיב לא תראה אלא לא יראה בך, דהיינו שלא יוכל הרואה לראות ולא יתראה בך ערות דבר, ולכן אפי' עוצם עיניו או בלילה לא מהני. אך הנה בפמ"ג סי' ע"ה מ"ז סק"ב כ' דאם הערוה ברשות אחרת אפשר דמהני עצימת עינים וציין למג"א סי' ע"ט סק"ח הנ"ל, וכן משמע בדה"ח עיני ערוה דין ג'. וצ"ב מה החילוק לענין ערוה דכיון דאיכא איסורא אפי' עוצם עיניו כיון שהערוה נראית לו ומדלא כתי' לא תראה א"כ אפי' ברשות אחרת ומ"ש. (ובאמת בפמ"ג סי' ע"ט אי"א סק"ח נראה שחזר בו דכ' דלדעת האחרונים דפליגי על השו"ע לענין ערוה א"כ לא מהני עצימת עינים אפי' ברשות אחרת וכבר העיר בזה המ"ב).

והיה נראה לבאר בזה הבנה חדשה באיסור לא יראה בך הנאמר בערוה, והוא, דהתורה כתבה והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר והקדימה והיה מחניך קדוש לענין צואה ועז"י כתבה ולא יראה בך ערות דבר לענין ערוה, ועוד דלא כתבה ולא תראה אלא ולא יראה בך, והיינו דבערוה הקפידה תורה שלא תהיה ערוה במחיצתו, אך דהצורה שאסרה התורה הוא במצב שהערוה נראית לו דבכה"ג חשיבא במחיצתו, והוי כעין איסור צואה, ורק דבערוה הוי ע"י צורות אחרות, והיינו דע"י שרואה הערוה חשיב דנמצאת במחיצתו ולא מהני בזה אפי' עששית דהא קא מתחזיא, וכן מצאתי מבואר לכאוי בשו"ע הגר"ז ריש סי' ע"ד עי"ש. ולפ"ז אפשר להבין דאיכא חילוק דאם היא באותה רשות עצם זה שיכול לראותה חשיבא במחיצתו, ומשא"כ כשהיא ברשות אחרת או בעששית דוקא אם רואה בפועל חשיבא במחיצתו. וחילוק זה מוכרח נמי ממש"כ המג"א ע"ה סק"ט ליישב ראי' השו"ע מהרשב"א לענין רוחץ במים צלולים, דכ' הרשב"א דאין בעי' מצד שרואה הערוה דאיירי כשאינו מסתכל, דמזה מוכח דמהני עצימת עינים, ודחה המג"א דכיון דערותו מכוסה במים והוי כמו ערוה בעששית ובזה ודאי מהני עצימת עיניים. וצ"ב כנ"ל מהכ"ת לחלק, ועי"כ כמש"נ דכיון דמכוסה לא חשיבא במחיצתו ורק אם רואה בפועל.

ונראה קצת דכ"ה מתבאר מתוך לשונו של המג"א. דעיין במג"א ע"ה סק"ט דהביא דברי הב"ח הנ"ל וכ' דוקא החזרת פנים מהני דהוי מחנהו קדוש דומיא דצואה מאחוריו אבל עצימת עינים לא מהני וכו'. וצ"ב מאי שייכא מחנהו קדוש לדין ערוה, (ובפמ"ג כ' דאסיפא סמין) ובסי' ע"ט סק"א כ' המג"א בצואה כשהוא בלילה דאסור משום דבענין מחניך קדוש (כהרא"ש), וכ' עיין לעיל סוף סי' ע"ה (דשם אסר בערוה בלילה), וצ"ב מאי שייכא למחניך קדוש. ולפמשי"נ א"ש דהוי כעין איסור צואה דצריך שיהיה מחנהו קדוש וה"ה לענין ערוה ולכן לא מהני עצימת עיניים. וא"ש המג"א דלשיטתו כ' דבצואה ברשות אחרת מהני לכו"ע עצימת עינים, והיינו אפי' לדעת החולקים על השו"ע כמש"כ הלבושי שרד, וערוה וצואה הוי הגדרה אחת, ומשא"כ בדעת הט"ז שם לא נראה לומר כן אלא דכל שהצואה נראית לו איכא איסורא כדמשמע בלשונו עיי"ש (ועי' בדקדוק ל' הפמ"ג סי' ע"ה שם).

יצא לאור במהדורה חדשה

ספר

"מורה באצבע"

סדר העבודה מיום ליום ומחודש לחודש

מאת ג"ע החיד"א זיע"א

ועליו ב' ביאורים נפתחים

עמודי הוראה

להג"ר **יהושע הכהן מוולאז'ין** זצ"ל להג"ר **יעקב משה הלל** שליט"א
נדפס לראשונה בוויילנא תרס"ז ראש ישיבת "אהבת שלום"

בשני כרכים מפוארים

הוצאת

"אהבת שלום"

טל': 02-5370970

פקס: 02-5370088

רמות בית שמש - בבית הכנסת "משכן רפאל" רח' גדל שוורק 20

בית וגן - בבית הכנסת "מנין אברכים" רח' חיד"א 21

רמת שלמה - בבית הכנסת "אהל יוסף" רח' הרב זולט"ס 8

מודיעין עילית - בבית המדרש חזון איש רח' רשב"י 21 ברכפלד

אלעד - בבית הכנסת "בית אליהו" רח' הלל 24

הגיליון הבא יעסוק בסימנים פ' - פ"ח בענייני "והיה מחניך קדוש"

חוממה - בבית המדרש הגדול "משכן יצחק" רח' ראש פינה 6

ביתר עילית - בבית הכנסת "חריי תבונה" רח' פחד יצחק 12

רמות - בבית הכנסת "מגן אבות" רח' שירת הים 5

תל ציון - בבית הכנסת "בני תורה" רח' אהבת אמת 17

תל ציון - בבית הכנסת "בני תורה" רח' אהבת אמת 17

כתובת המערכת: רח' אבן יהושע 24

משלוח הערות והארות:

ת.ד. 50526 ירושלים

פקס: 02-5370088

ורשת כוללי ערב

אליבא דהלכתא
שניי ישיבת חברת אהבת שלום